

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HATIRLIYORUM

TÜRKİYE'DE GAYRİMÜSLİM HAYATLAR

Yahya Koçoğlu

siyahbeyaz
METİS GÜNCEL

HATIRLIYORUM

TÜRKİYE'DE GAYRİMÜSLİM HAYATLAR

Yahya Koçoğlu

Yahya Koçoğlu, 1965'te Adana'da doğdu. Çeşitli Anadolu liselerinde okuduktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdi. 1989'da ANKA Ajansı'yla başladığı profesyonel gazetecilik ağır bastı ve öğrenimini yarıda bıraktı. 1993'te Uğur Mumcu'nun öldürülmesinin ardından 1905'ten 1993'e Türkiye'deki gazeteci cinayetlerinin anlatıldığı *Kurşunla Sansür* adlı kitabı yazdı. *Azınlık Gençleri Anlatıyor* kitabı Eylül 2001'de Metis Siyahbeyaz dizisinde yayımlandı. *Cumhuriyet*, *Radikal* ve *Turkish Daily News* gazetelerinde çalıştı. e-mail: yahyakocoglu@yahoo.com

Siyahbeyaz Dizisi, özerk, bağımsız ve araştırmacı gazeteciliği teşvik etmeyi, medyanın genelinde haber olamayan ya da medyaya eksik, yanlış veya çarpıtılmış bir şekilde yansıyan kişi, olay ve temalara, kendilerini kamu önünde ifade olanağı yaratmayı, ve bu yolla toplumun haber alma hakkını ve olanaklarını geliştirecek katkılarda bulunmayı amaçlamaktadır. Kelimenin gerçek anlamıyla hayatın her alanına el atmayı hedeflemektedir. Kitaplar geleceğe taşınan belge ve başvuru kaynaklarıdır aynı zamanda; bugünün güncelliğine bakış biçimimiz, yarının yakın tarih bilinci olacaktır.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com

Siyahbeyaz Dizisi 43
HATIRLIYORUM
TÜRKİYE'DE GAYRİMÜSLİM HAYATLAR
Yahya Koçoğlu

© Yahya Koçoğlu, 2002
© Metis Yayınları, 2002
İlk Basım: Ocak 2003
İkinci Basım: Ağustos 2008

Dizi Yayın Yönetmeni:
Ruşen Çakır

Yayıma Hazırlayan:
Vehbi Ersan

Kapak Fotoğrafı: Esin Uysal, "Toplumsal Vefa"
İç Fotoğraflar: Yahya Koçoğlu
Beki L. Bahar ve İlyas Beyar'ın fotoğrafları: Baha Bal

Kapak ve Grafik Tasarım:
Emine Bora, Semih Sökmen

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003

ISBN-13: 978-975-342-403-5

HATIRLIYORUM

TÜRKİYE'DE GAYRİMÜSLİM HAYATLAR

Yahya Koçoğlu

siyahbeyaz
METİS GÜNCEL

İçindekiler

Kitaba Dair 7

Diran Bakar:

"Hâkimliği Sadece Askerde Yapabildim" 13

Mari Tomasyan:

**"Biz Terk Etmedik ki Çatalca'yı.
Devlet Aldı Şam'a Götürdü" 21**

Sarkis Çerkezoğlu:

**Her Şeyi Türk Yaptınız,
Solu Bari Türk Solu Yapmayın" 36**

Süren Baloğlu:

"Ağabeyimle Babamı Birlikte Askere Almışlar" 53

Vahan Kocaoğlu:

"Lisanımı Kaybetmiş Olduğum İçin Üzgünüm" 64

Virjin Mishakyan:

**"Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları...
Zenginken Bir Şeyimiz Kalmadı" 74**

Dimitri Frangopulo:

**"Türkiye ile Yunanistan'ın İlişkileri Gerginleşince
Durumumuz Kötüleşiyor" 84**

Eli Raftopulos:

**"Kocam Hep Türkiye'de Kalacakmış Gibi
Düşünüyordu, Ama Kovdular" 98**

Emilia Pandelara:

**"Rum Okullarındaki En Büyük Zorluk
Öğretmensizlik ve Kitap Yokluğu" 108**

**"Varlık Vergisi Nedeniyle Sattığımız Evde
Kıracı Olarak Oturduk" 123**

Beki L. Bahar:

**"Biz Ankara Yahudileri
Harbiye Marşı'yla Heyecanlanırdık" 130**

Berta Brudo:

"Önce Türk, Sonra Musevi'yim" 145

Leon Brudo:

**"Askerde Yol İnşaatında Çalıştık,
Havalimanı Yaptık" 153**

"Yahudiler Milletvekili Seçilmekten Korkar" 162

İlyas Beyar:

"Askere Yedek Subay Olarak Almıyorlardı" 172

Kitaba Dair

Bu kitap, 2001'de yine Metis Siyahbeyaz'da yayımlanan *Azınlık Gençleri Anlatıyor* kitabının devamı olarak düşünölmeli. O kitabın amacı Türkiye'de yaşayan Ermeni, Yahudi, Rum ve Süryani gençlerin, toplum içinde karşılaştıkları davranışları ortaya çıkarmaktı. Kitap, en küçüğü 22, en büyüğü 38 yaşında olan 46 gençle konuşularak hazırlanmıştı. Kitabın tarihsel bilgiler verilen bölümünde de son yüzyılda, Türkiye topraklarındaki gayrimüslim nüfus azalmasının nedenleri anlatılmıştı.

Elinizdeki çalışmanın amacı ise 60 yaşından büyük Ermeni, Yahudi ve Rum Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yaşadıklarına ışık tutmak. Çünkü bu kişilerin geçmişleri geleceklerinden uzundu. Bu çerçevede 1916 ile 1942 yılları arasında doğmuş 15 kişiyle görüşöldü. Görüşölen kişilerin en yaşlısı "Edirne 1333" (Miladi 1915) doğumlu İlya Beyar, en genci ise 1942 doğumlu adının açıklanmasını istemeyen bir Rum.

Bu çalışmada görüşölen kişilerden, doğdukları günden bugüne kadar yaşadıklarını anlatmalarını istedik. Bu yöntem, toplumun yaşadıklarının bireylerin yaşadıklarının toplamı olduğı gerçeğinden hareketle tercih edildi. Türkiye'de azınlık olarak yaşayan ve en

genci 60 yaşında olan bu insanlar –özel nedenleri bulunan ikisi dışında– bu çalışma için ad ve kimliklerini açıklayarak yaşamını anlattı. Hepsi 6-7 Eylül olaylarının tanığı olan; Varlık Vergisi'yle ilgili doğrudan ya da dolaylı anıları bulunan bu kişilerin, kimliklerinin açık olması nedeniyle her şeyi tüm çıplaklığıyla anlatamamış olabilecekleri de dikkate alınmalı. Bir başka deyişle Rum'u, Ermeni'si, Yahudi'si ve Süryani'siyle 110 bin kişilik gayrimüslim topluluğun yaşadıklarının 15 kişinin anlatımıyla dile getirilemeyeceği gözden ırak tutulmamalı.

Kitabın en önemli eksiği, Süryani topluluğundan konuşmayı kabul eden kişi bulunamaması. Süryani toplumunca tanınan kişilerin araya girmesi ve aylarca süren çabalarımıza karşın İstanbul'da, Mardin ve Midyat'ta hiçbir Süryani görüşmeyi kabul etmedi. Görüşme için kapısı çalınan kişiler arasında Süryanileri temsile yetkili olanlar da bulunuyordu. Ancak iyi niyetli girişimler, hiç de haksız olmayan çekingenliklerini gidermeye yetmedi.

Bu eksiklik “Anadolu'da gayrimüslim olarak yaşamak nasıldır?” sorusunun yanıtsız kalmasına yol açtı. Çünkü Süryanilerin çok büyük bölümü, Mardin veya Midyat'ta doğmuş ve son yirmi yılda İstanbul'a göç etmiştir. Dolayısıyla Anadolu'da gayrimüslim olarak yaşamaya dair anıları henüz tazeliğini korumaktadır.

Çalışma değerlendirilirken ele alınan konuların psikoloji, sosyoloji ve tarih bilimleriyle bağlantıları olsa da bunun bir gazeteci

çalışması olduğu unutulmamalı. Anlatılanların, anlatanları bağladığı, gazeteci olarak yapılanın, bir aktarım olduğu göz önünde tutulmalı.

Yöntem

***Azınlık Gençleri Anlatıyor* adlı kitapta görüşülen kişilerin adları, açık konuşmalarını sağlamak amacıyla gizlenmişti. Bu kitapta ise görüşülen kişilerin adlarının açıklanması esas alındı. Yaşlıların canlı tarih olduğu ve yaşadıklarının Anadolu'nun ortak tarihini oluşturduğu yaklaşımla hazırlanan kitapta görüşmelerin tamamı video kasetlere de kaydedildi. Ancak iki kişi, toplumları içinde yükledikleri görev nedeniyle kayıt yapılmasını ve adlarının açıklanmasını istemedi. İsteklerine uyuldu.**

Görüşülen kişilere tanıdıklar aracılığıyla ulaşıldı. En az 60 yaşında olmak, Türkiye'de yaşamak, görüşmenin ilk şartı sayıldı. Görüşmeler genellikle iki turlu yapıldı. 13 kişi, telefonla ya da yüz yüze yapılan ilk görüşmenin ardından "ret" yanıtı verdi. Üç kişi, kararlaştırılan randevu sırasında görüşme yapmak istemediğini açıkladı. İki kişi de çeşitli nedenlerle çalışmanın kapsamı dışında bırakıldı.

Dokuz kişiyle yapılan ilk görüşmelerde, çalışmanın amacı anlatıldı. Bu kişilere ortak tanıdıklar aracılığıyla ulaşılmasına karşın görüşmenin koşulları ele alındı. Ki bunlar soruların önceden bildirilmesi, görüşmenin metninin görülmesi gibi isteklerdi. İlk görüş-

meler sonucu sadece yedi kişi kayıtlı görüşmeyi kabul etti. Geri kalan altı kişiyle ilgili kayıtlar, ilk görüşmede gerçekleştirildi. İki kişi ise yaşamını kayıt yapılmaması koşuluyla anlattı.

Bunun yanında Yunanistan'a göç etmiş bir kişiyle anlattıkları kitaba dahil edilmemek koşuluyla görüşüldü. İki kişiden de içinde bulundukları toplum hakkında bilgi alındı.

Görüşmelerde anlatımların açıklığa kavuşturulması için benzer sorular farklı anlarda tekrar tekrar soruldu. Bunlara verilen yanıtlar tek yanıtta toplandı. Anlatılanlar, tekrarlar dışında hatalarıyla yer aldı.

Çalışmaya katılması için yapılan görüşmelerde, karşımızdakilerin en belirgin tavrının güvensizlik olması dikkatimizi çekti. Bazıları ikna görüşmesi sırasında bu sorunu aştı. Bazıları ise kayıtlı görüşmeyi kabul etmelerine karşın güvensizliği kıramadı. Güvensizlik yaşayanların kaygıları, anlatımlarına da yansdı. Geçmişte olanlar nedeniyle hak verdiğimiz bu kaygının, bazı olayların detaylarının gizlenmesine yol açtığı izlenimi edindik. Ancak yaşadıklarından kaynaklanan güvensizlik, komşuları, ev sahipleri, müşterileri gibi tek tek Türklerle, Müslümanlarla olan ilişkilerini zedelememişti.

Dikkatimizi çeken bir başka nokta görüşülenlerin bazılarının, gayrimüslimlere yönelik uygulamaların, bir zorunluluk olarak yaşadığına kendilerini inandırmış olmalarıydı. En azından böyle düşündüklerini inandırıcı biçimde söylüyorlardı. Bu sorunlar nedeniyle Türkiye'nin yurtdışında zor durumda kalmasına da razı olmuyor-

lardı. Onlara göre, yaşanmış bir şeyler vardı ama bunlar, aile içi bir sorundu ve ev dışına taşınmadan çözülmeliydi.

Bu kişilerle yaptığımız görüşmelerde edindiğimiz bir diğer izlenim de hemen hepsinin ortak özelliğinin ders verecek kadar vatanperver olmaları ve üzerinde yaşadığımız topraklara bağlılıklarıydı.

İlerideki sayfalarda anlatılanların tamamı yaşandı. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşananların sadece anlatılanlarla sınırlı olmadığı göz ardı edilmemeli.

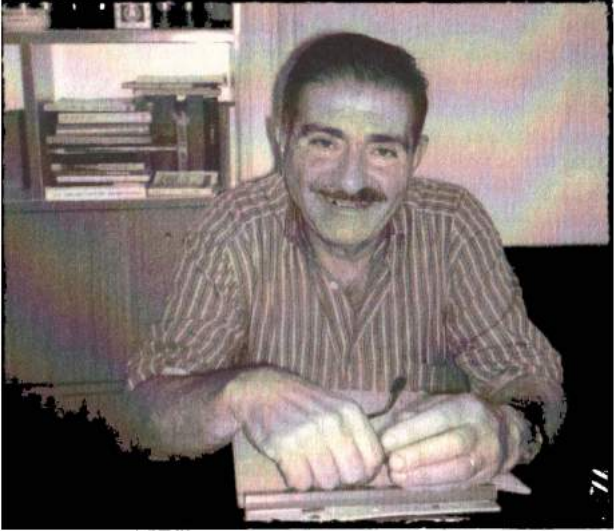
Teşekkür

Bu çalışmada teşekkür edilmesi gerekenlerin başında “Yaşlı Azınlıklar” kitabını yazma fikrini veren ve çalışmaya birlikte başladığımız ve ilk iki görüşmeyi birlikte yaptığımız değerli arkadaşım Adnan Genç geliyor. Bu görüşmelerin fotoğraflarını çeken Baha Bal'a, yapılan işin amacını anlayarak yardımcı olmak için elinden geleni esirgemeyen Ayda Hanım'a, Süryanilerle ilgili çabaları sonuçsuz kalsa da Turgut Alaca'ya teşekkür ederim. Her türlü desteğinden ötürü ablam Ferhunde'ye; beni yalnız bırakmayan İnci'ye ve tarihimiz olan yaşamlarını bizlerle paylaşanlara minnettarım.

**Yahya Koçoğlu
Ocak 2003**

Diran Bakar:
"Hâkimliği Sadece Askerde Yapabildim"

Ermeni, İstanbul, 1938, avukat

Diran Bakar, Ermeni cemaati içinde çıkarılan AGOS gazetesinin sorumlu yazı işleri müdürü ve avukat. Babasını 20 Kura Askerlik uygulamasında gördüğünü hatırlıyor. Mesleğinden ötürü gayrimüslimlere yönelik uygulamaları en iyi tanıyanlardan... Uzman olduğu gayrimüslim vakıflarının hukuki sorunlarını, Avrupa Birliği Uyum Yasaları çerçevesinde yapılan iyileştirmeler nedeniyle ele almadık.

Bize kendinizi tanıtır mısınız?

Beykoz'da doğdum. Annemler Karamürsel'in Merdegöz adlı bir Ermeni köyünden 1915 olaylarında sürülerek Derzor'a¹ gitmişler. Anneannem, dedem, 7 yaşındaki annem ve 4-5 yaşındaki dayım ve 17-18 yaşındaki Anuş adlı bir kadın akrabamız birlikte yola çıkmışlar. Anuş dediğim kadın o zaman nişanlıymış. Nişanlısı da Çanakkale'de asker olarak savaşıyormuş. Yani nişanlısı savaşa gittiği zaman kadın sürgüne gönderilmiş. Dedem yolda tifodan ölmüş. Anneannem Anuş'la kalmış. Bunlar oraya vardıktan sonra aç sefil sürünüyorlarmış. Daha çok Yezidi köylülerin yanına gidiyorlarmış. Onlar da çok fakirmiş. Bir gün, bir ağacın dibindeyken demişler ki, "Hepimiz ayrı ayrı yerlere gidelim ve yiyecek bulup tekrar buraya gelelim." Bunu annem de anneannem de Anuş da ayrı ayrı anlattılar bana. Akşam dayım ve annem buluşma noktasına gelmemiş.

Anneannem ve Anuş, iki kadın uzun müddet annem ve dayımı görmemiş. İngilizler savaş sona erince köylerine döneceklerini söyleyerek Ermeni çocuklarını yetimhanelerde toplamışlar. Anneannem yetimhane yetimhane dolaşıp kızını ve oğlunu arıyormuş. O arada annemin başına gelenleri anlatayım: Annemi Abdurrahman el Müftü adında bir müftü evlat edinmiş. İsmi de Behiye koymuşlar. Bu arada trahom hastalığına yakalanmış ve gözünün biri kör olmuş. Müftü ve ailesi, yazın yaylaya çıkarlarmış. Annemin bir gözü kör olduğu için "İşe yaramaz," diyerek yaylaya çıkarmamışlar. Komşularından biri, "Bu kız Ermeni'dir," diye ihbar etmiş. Alıp götürmüşler yetimhaneye. Anneannem bu arada annemi arıyormuş. Son bir yetimhane kalmışmış. Annem 6.5 yaşındayken Kudüs'e hacca gitmiş. Bu nedenle hacca gittiğini gösteren bir dövme vardı kolunda. Bir de dedem anneme "İzmit Livası, Karamürsel Mutasarrıflığı, Merdegöz köyünden Hacı Avedis kızı Hacı Ağavni'sin sen. Bunu unutma," diye kimliğini ezberletmiş. Anneannem yetimhanede annemi bulmuş. Bakmış zayıf, bir gözü kör bir kız. Kolunda dövmesini de görünce "Sen kimsin?" diye sormuş. Meğer annem Ermeniceyi de Türkçeyi de unutmuş. Aradan belki bir-iki sene geçmiş, tam olarak kaç sene kaldıklarını bilmiyorum. Annem dedemin ezberlettiği cümleyi söyleyince kavuşmuşlar. Hep beraber

1. Şu anda Suriye sınırları içinde Fırat Nehri kenarındaki Deyrizor.

Karamürsel'e dönmüşler. Bu arada İstiklal Savaşı filan başlayınca anneannemler İstanbul'a taşınmışlar. Dayım o zamandan beri bulunamadı.

Anne tarafınız Karamürsel'den tehciye gönderilmiş. Halbuki "Ermeniler doğuda arkamızda cephe oluşturunca o nedenle tehcir ettik," denir...

Bu iddiayla annemlerin gönderilmesinin ilgisi yok. Birecik'ten, Edirne'den, Tekirdağ'dan sürgüne gönderilenler var. Onlar nasıl ikinci cephe oluşturacak ki?..

Anneannem İstanbul'a taşındıktan sonra, Minas adlı biriyle evlenmiş. Minas 1915'te Çanakkale'de savaşırken eşi sürgüne gönderilmiş ve orada ölmüş. Bu evlilikten de dayım olmuş. Dedem Minas, Beykoz'da kahvecilik yapıyormuş. O arada da İstanbul işgal altındaymış. Dedemin çay ocağı, Beykoz çayırındaki bir ağaç kovuğundaymış. İtalyan askerleri, İngiliz askerleri filan gelip dedemin kahvesinde çay içermiş. Dedem sonradan Beykoz'da deniz kenarında "Salaş Kahve" diye bir yer açtı. Eski Beykozlular "Minas'ın Kahvesi" olarak bilirler dedemin kahvesini.

Şimdi babamın hikâyesini anlatayım. Büyükbabamın ailesi Sivaslıymış. Ama büyükbabam, ailesi Sivas'ta yaşarken çocukken İstanbul'a gelmiş. Kendisi pek Sivas'a gitmemiş. Mülkleri varmış. Oradan ailece iyi bir gelir alır geçinirlermiş. Babaannem, Çorlu civarında bir Rum köyündeki iki Ermeni aileden birinin kızıymış. Bütün köy tütüncülük yaparmış ve babaannem de 7 yaşında sarma tütün içmeye başlamış. Gençliğinde çok güzelmış, büyükbabam da rantıye, zengin... Evlenmişler. Yeniköy'de oturmaya başlamışlar. Halleri vakitleri iyiymiş. Bir kızları olmuş, ölmüş. Sonradan babam doğmuş. Tehcir Kanunu çıkınca Ermeni mallarına da el konulmuş ve Sivas'taki gelir kesilmiş, onlar da Beykoz'a yerleşmişler. Benim büyükbabamın da ismi Diran, yani benim ismim. Babamın ismi Artaki idi. Gelir kesilince zor durumda kalmış. Büyükbabam içkiye çok düşkünmüş. Paralı zamanında tek camlı gözlük takarmış, elinde baston, kafasında melon şapkaıyla Beyoğlu'nda Tokatlıyan'a bara, meyhaneye gidermiş. Her gün öyle gezermiş. Sonra genç yaşta, babam henüz 7 yaşındayken içkinin de tesiriyle ölmüş. Babamların durumu çok kötü olmuş. Harp içinde Rum kilisesinde, Ermeni kilisesinde ekmek dağıtırlarmış, oraya gidip ekmek alırlar-

miş. İlkokulu bitirememiş. Bir ayakkabıcının yanına çırak olarak vermişler. Tabii Beykozlu olma hasebiyle bir müddet de orada Deri Kundura Fabrikası'nda da çalışmış. Babam çok genç yaşta mesleği öğrenmiş. 12-13 yaşlarındayken İstanbul'un en büyük ayakkabı atölyesinin baş makinisti olmuş. İyi para kazanmaya başlamış.

Anneme gelince, annemin yaşı bir hayli geçkinmiş. Daha hiç okula gitmemiş. Esayan Okulu'na götürmüşler. Yaşı öteki çocuklardan büyük olduğu için bir müddet sonra sınıf atlaya atlaya iki-üç senede ilkokulu bitirmiş. Sonra Dame de Sion'a girmiş. Bir vesileyle babamla tanışıp Beykoz'da evlenmişler.

Babam mesleğinde çok ilerlemiş, Terkos Han'da bir atölyesi vardı. 1943-44'te yanında 30-40 kişi çalışırdı. Mesela ben küçükken hatırlarım. Atölyenin üzerinde "Sarı Siyah Kundura Atölyesi" yazardı. Sarı-siyah Beykoz'un renkleri.

İlk hatırladığım Mecidiyeköy'e yazlığa gitmiştik. O zaman Osmanbey'de oturuyorduk. Mecidiyeköy'e sayfiyeye gitmiştik. Ev kiralamıştık. Ben henüz 4 yaşındaydım, ama hayal meyal hatırlıyorum o günleri. O sırada babamı 20 Kura Askerlik çerçevesinde askere aldılar. Daha önceki askerliğini de Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde yapmış. Başhekim babamı çok severmiş, hatta düğünlerine gelmiş. Babamı 20 Kura Askerliğe aldıklarında askeri elbiseyle gördüğümü hatırlıyorum.

20 Kura Askerlik yapanlara çöpçü üniforması dağıtıldığı iddiaları var. Babanızın üniforması nasıldı?

Fotoğrafı var o üniformayla. Başlığı farklıydı. Asker başlığı değil-di başındaki.

Bir süre sonra babam her gün eve gelmeye başladı. Aslında Hadımköy'de olması lazımdı. Ayakkabıcı olduğu için paşanın hanımına ayakkabı yapıyor filan, eve gidip gelmeye başlamıştı. Askerlik de böyle bitti. Paşayla münasebetleri paşa ölünceye kadar sürdü. Yümnü Üresin Paşa'ydı.² Kara Kuvvetleri Komutanı oldu. Sonra da Menderes zamanında bakan oldu ve Yassıada'da vefat etti adamcağız.

2. 1950 seçimlerinde Bilecik milletvekili olarak TBMM'ye girdi. İkinci Menderes hükümetinde (9 Mart 1951-14 Mayıs 1954) Ulaştırma Bakanlığı yaptı.

Anlattıklarınızdan babanızın 20 Kura Askerlik uygulamasından işini gücünü bırakıp götürülmesi dışında kötü etkilenmediği anlaşılıyor.

Evet. İstese kepini takmadan gezebilirmiş İstanbul'da. Çok zorluk çekenler olduğunu biliyorum. Ağva-Kandıra yolunu 20 Kura Askerlik yapanlar inşa etti. O bölgeye çok gidip geldiğim ve orada ikamet edenlerden de dinlediğim için biliyorum.

Harp içinde Mecidiyeköy'den geldikten bir süre sonra Varlık Vergisi çıktı zaten. Bir ortağı vardı, İtalyan tebaasıydı. Onlar hiç vermedi. Babama, 15 bin liraydı sanırım, bir para çıkardılar. Babam parayı veremedi yahut vermedi. Belki vardı da vermedi. Bu yüzden Sirkeci'de Demirkapı Kampı'na götürdüler. Şimdiki Sepetçiler Kasrı binası. Benim orada da fotoğrafım vardır, babamla beraber çekilmiş. Babama "Neden kapıdan dışarı çıkmıyorsun, kapı şurada," dedim. Ben küçüktüm ve bana söylemiyorlardı tabii ki... Fotoğrafın arkasında "Demirkapı Kampı, insanların yarattığı cehennem," diye yazılmıştı. Babamın gönderilmesi biraz gecikti. Sonunda da zaten Aşkale'ye değil Sivrihisar'a gitti. Giderken de ufak bir vapur geldi. Mavnalar vardı. Onların üzerine çıkardılar, biz el salladık. O vapurla gitti. Sonra da 6 Aralık günü (1943 olmalı) aniden geldi. Benim doğum günümdü, o nedenle hatırlıyorum. Çok uzun kalmadı. İsmet Paşa'yı Kahire'ye çağırıyorlar ve "Salın," diyorlar. Bir gecede salınmıştı hepsi. Onlar da şaşırmıştı nasıl geldik diye...

Bir de babamın şöyle hikâyesi var: O zamanlar Beykozlu futbolcu Bahadır vardı, babamın yakın arkadaşı, askere gönderilince "Gelsin, köprüden karşıya sırtımda geçireceğim," demiş. Tesadüf, babam sabaha karşı trenden inerken karşılaşıyorlar. Bahadır ve arkadaşları da orada Sirkeci'nin barlarından çıkıyorlar. Karşılaştıklarında sırtlamış babamı, Galata Köprüsü'nü geçirmiş.

Varlık Vergisi çıkarıldığında atölye ne oldu?

Atölye elimizde kaldı. Sanırım ortağı İtalyan olduğu için haczedemediler. Yalnız evdeki eşyaların gittiğini, satıldığını hatırlıyorum. Hatta annem, Marconi marka bir radyosu varmış, o gitti diye dövünüyordu. Yalnız halıları filan toparladık. Üst katta bir Türk komşumuz vardı, onlara götürdük, kurtardık. O zaman Şair Nigâr Soka-

ğ'nda ahşap bir evde oturuyorduk. 1944 senesinde Bostancı'ya yazlığa gittik. Sonra devamlı oraya gitmeye başladık.

6-7 Eylül'e gelince, o sırada biz Bostancı'daydık. Haberimiz bile olmadı. Bostancı'da tarlalar arasında bir evdi bizimki. Kimsenin haberi bile olmazdı. Biz olayı radyodan dinledik. O akşam babam da erken gelmişti. Babamın işyeri hep Terkos Han'da kaldı. Ancak Varlık Vergisi'nden sonra atölyesini Beykoz'dan arkadaşı Kazım Arkal adına açtı.

İşyerine bir şey olmuş muydu?

Hayır. En üst kattaydı. Oraya çıkıncaya kadar adamın nefesi kesilirdi. Zaten atölyeydi. Yani alacakları bir şey yoktu. Hayatımda, tüm şu anlattıklarımın da anlaşılıyor ki halklar birbirleriyle rahat rahat yaşıyor ve anlaşıyorlar. Ancak kendini devlet zanneden birtakım güçler ağırlığını bir tarafa koyunca, bu iş çığrından çıkıyor. Ben 18 yaşına gelince av tezkeresi almak istedim. Başvuru kaymakamlığa yapılıyor, oradan 2. Şube'ye, sonra da 1. Şube'ye gidiyordun. 1956 yılındaydı. Bostancı'dan mahalle arkadaşım ile kaymakamlığa gittik. 2. Şube'ye gittik "Sabıkası yoktur" kaydını aldık. Oradan da Sirkeci'ye, şimdiki hukuk mahkemelerinin bulunduğu Sansaryan Han'a gittik. 1. Şube en üst kattaydı. Tavanı camekân gibiydi. Kapıda zil vardı. Zile basınca bir memur çıkar, evrakını verirsin, sonra cevabını verirdi. Beraber gittik. Evraklarımızı aldılar. Çıktı, arkadaşımınkini verdi. Bana "Sen bir hafta sonra geleceksin," dedi. Biz bir hafta sonra gittik, verdiler elimize belgeyi, "Ermeni vatandaşlarımızdan Diran Bakar'ın şubemizle alakası yoktur," diye. Bu benim 18 yaşında gördüğüm ilk ayrımcılıktı. Sonra gördük ki azınlıkları potansiyel suçlu gibi görüyorlar. Ama talihin garip bir cilvesi, askerliğimi askeri hâkim olarak yaptım.

Yani sivilde olamayacağınız bir makama, askerlikte ulaştınız...

Evet. 1963'te askere gitmiştim. 1961 Anayasası'na konulan bir maddeyle "Askeri mahkemelerin üyelerinin çoğunluğu yargıç olur," demişler. Eskiden iki subay bir yargıçtan oluşturmuş, anayasa gereğince iki hâkim bir subay olmuş. Savcılık teşkilatı da yoktu eskiden. Savcılık teşkilatını da kurunca ne kadar stajını bitirmiş

hukuk mezunu varsa askeri hâkim yapmışlardı. Ben yedek subaylığımı Kartal Maltepe'de yapıyordum. Bir gün bir kâğıt geldi bölüğe, diyor ki stajını yapmış olan yedek subaylar müracaat etsinler. Gittim, barodan yazı aldım ve müracaat ettim. Biraz zaman geçti, yüzbaşı beni çağırdı. "Sen ne akılsız adammışsın. Neden müracaat ettin? Ne güzel askerliğini burada yapıyordun. Şimdi seni Denizli'ye gönderdiler," dedi. Kalkıp Denizli'ye gittim. İhtiyaç nedeniyle bizi askeri hâkim yaptılar. Üç ay staj yaptırıldılar. Cüppeyi giydirdiler ve duruşmaya çıkardılar.

Askerlik öncesinden söz etmedik. Nereelerde okudunuz?

Pangaltı'daki Mihitryan Okulu'nda okudum. Anaokulundan liseye kadar orada okudum. Sonra İstanbul Hukuk Fakültesi, ardından askere gittim.

Sivil hâkimliği düşündünüz mü?

Ben avukatlığa kerhen başladım, hâlâ kerhen yapıyorum. Gençliğimde kendimi hâkim ve savcı olarak tayin edilmiş görürdüm ve sevinirdim. Askeri hâkimliği de yaptığım için hâkimliği gördüm ve çok sevdim. İki sebebi var hâkimliğe geçmememin. Birincisi, tayin etmeyeceklerdi. Başvursam belki tayin ederlerdi ama tayin etmezler diye başvurmam. İkincisi, "Bana itimat etmeyen birilerine karşı nasıl hâkimlik yaparım," dedim. Anadolu'nun şurasına burasına gidip görev yapacaksın "Gâvur hâkim geldi," diyecekler. Bunu düşündüm. Yoksa ben avukatlığı hiç sevmeyerek yaptım. Bizim bu meslekte en çok 36 Beyannamesi³ nedeniyle açılan davalarla uğraşırız.

3. 1936 yılında çıkarılan 2762 sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca kiliseler, havralar, okullar, mezarlıklar, yetimhaneler ve bakım yurtları gibi kuruluşlar vakıf olarak kabul edildi. Bu kuruluşlardan gelir ve gayrimenkullerinin listesi istendi. "36 Beyannamesi" olarak tarihe geçen bu mal bildirimleri, 1974 yılında Yargıtay Hukuk Daireleri Genel Kurulu tarafından vakıf senedi sayıldı. Vakıf senetlerinde "gayrimenkul alımına ilişkin amaç" bulunmadığına karar veren Yargıtay, 1936 yılından sonra edinilen bütün gayrimenkulleri eski sahiplerine alındığı bedelden iadesine hükmetti. Böylelikle azınlık vakıfları, 1936'dan sonra satın alma, miras veya bağış yoluyla edindikleri gayrimenkulleri kaybettiler. Bu sorun nedeniyle onlarca dava açılırken Avrupa Birliği Uyum Yasaları çerçevesinde çıkarılan yeni düzenlemelerle sorun çözümlenmeye çalışıldı.

Kişisel olarak hiçbir zorluk görmedim. Dayım ilk yedek subaylığa gidenlerden. Lise mezunları o zaman yedek subaylık yapıyordu. Şemsettin Günaltay zamanında zannediyorum. Gayrimüslimlerin yedek subay olması çok partili döneme geçişle başladı. Okula giderlerdi, sınavda başarılı olamazlardı. Nasıl ki Uğur Mumcu "sakıncalı piyade" olarak askerliğini yapmış, o zaman da öyleydi. Onlar çavuş da çıkmazmış. Denizli'de askeri hâkimlik yaptım. Arkamdan "gâvur" filan dediklerini duydum, ama yüzüme karşı bir şey diyen olmadı. O mesleği de severek yaptım. Sonra gelip buraya kerhen avukatlık yapıyoruz.

İlk eşim öğretmendi. Feriköy Ermeni İlkokulu'nun müdürlüğünü yaptı. Birinci ve İkinci MC döneminde okul üzerinde çok baskı yaptılar. Buradaki cemaat üzerinde de çok baskı kurdular. Örneğin bir Ermeni bir gayrimenkulünü satacak. O zaman 21 vergi dairesi vardı İstanbul'da. Hepsinden teker teker vergi borcu yoktur diye kâğıt getiriyorduk. Sonra Türk Parasını Koruma Kanunu'yla ilgili uygulamalar vardı. Gidiyorsun, "Bu adam kaçacak. Bunun bütün mallarına kambiyo tedbiri koyduk," deniyordu. Annemin başına geldi. Ümraniye'de bir yer satmıştık. Bankaya gittik parayı çekeceğiz, bize "Tebdir var," dediler. Nasıl olur dedik, baktık ki bütün gayrimenkuller ve bankadaki paralar üzerinde tedbir var. "Satıp da yurtdışına kaçma olasılığı bulunduğundan..." deniyor. Adam müteahhitlik yapıyor, işi daire yapıp satmak, dairelerin üzerine tedbir koydular. Ermeni, Musevi ve Rumlar, gayrimenkul mal alırken üç ayrı renk formlardan birini dolduruyor. Mesela Ermeni alınca yeşil, Musevi alınca kırmızı... Ankara'ya Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne yolluyorlar. Ne kadar malının olduğu bilinecek. Bir gün orada müdür sordu, "Ermeni misin, Musevi misin? Ne renk dolduracaktık?" diye...⁴

Bugün şahıslar üzerinde baskı yok. Ama kurumlar üzerinde baskı aynen devam ediyor. Bu bir nevi yıldırma siyaseti. Yasaların değişmesiyle bakacağız.

4. Gördüğüm kişilerin anlatımına göre gayrimenkuller üzerindeki tedbir uygulaması kalkmış. Ancak farklı renklerdeki form uygulaması sürüyor.

Mari Tomasyan: "Biz Terk Etmedik ki Çatalca'yı Devlet Aldı Şam'a Götürdü"

Ermeni, İstanbul, 1922, emekli

Çatalcalı on Ermeni ailesinden birinin kızı. Çatalca'da doğmuş. anne adı Akabi, baba adı ise Asadur. İki kardeşmişler. Anne ve babasını, kendisinden on dört yaş büyük olan ağabeyini kaybetmiş. Okul ve okumayla ilgili ilginç anıları var. 1928'de Florya'da bir piknikte karşılaştığı Atatürk, yanına alıp okutmak istemiş. Ancak küçük Mari'nin ailesi, kızlarından ayrılmaya razı olmamış. Çatalca'da Ermeni okulu olmadığı için Türk okuluna giden Mari (Asadur) Tomasyan'ın unutamadığı ve belki de okumasına engel olan olay, ilkokul bitirme müsamesesinde yaşanmış. Başarılı olduğu için şiir okutulan Mari Asadur, genç bir subay tarafından Ermeni oldu-

ğu için hakarete uğramış. Olaya tanık olan ailesi de, benzer şeyleri diğer okullarda da yaşayabileceği endişesiyle ilkokuldan sonra okutmamış. 80 yaşında, "O kadar istedim ki okumayı, 'Çocuğum olursa saçımı süpürge eder onu okuturum,' dedim. Muradıma erdim, okuttum çocuklarımı," diye anlatıyor okuma aşkını. Bazı şeylerde hep gecikmiş. Çatalca'da Ermeniler Türkçe konuştuğu için Ermeniceyi ancak 32 yaşında, Ermeni ilkokuluna giden çocuklarıyla birlikte öğrenmiş. Gençken bıraktığı çalışmaya 40 yaşında, eşinin gözlerinin kör olması nedeniyle yeniden başlamış. 80 yaşında, platin rengi saçlarıyla gelecekte umutlu olarak söyleşti benimle.

Kendinizden söz eder misiniz?

Biz 1941'e kadar on Ermeni aile olarak Çatalca'da kaldık. Ben 1922'de doğmuşum, Rumları hiç hatırlamıyorum. Ama Çatalca ortadan bir yolla ikiye ayrılmıştı. Bir tarafa Rum mahallesi, diğer tarafa Türk mahallesi denirdi. Çocukluğumda da öyle deniyordu, ama Rum mahallesine hep muhacirler, mübadeleden gelenler yerleştirilmişti. Biz onlara patriyot¹ derdik, Rum mahallesi onların mahallesi oldu. On aile Ermeni olduğumuz için orada ne bir okulumuz, ne de bir kilisemiz vardı. Hiçbir şeyimiz yoktu. Hep zanaat-kâr olduğu için gelmiş Çatalca'ya yerleşmişlerdi. Birisi gelmiş terzilik yapıyor, diğeri demircilik... 1941'den sonra komşu ülkelerde Alman işgali vardı. Bütün Çatalca boşaltıldı. Türkler dahil "Herkes gitsin," dendi, "Burası memnu mıntıkadır". Her an harp olabilir diye boşaltıldı. Benim çocukluğumda tellal vardı, o tellal vasıtasıyla herkese duyuruldu. "Kolaylığı olan İstanbul'a gitsin, bir yere gitsin," dendi. İşte epeyce insan İstanbul'a geldi. Dört-beş ay sonra Almanya geri çekilmeye başladı.

İstanbul'dan trenle geri döndük. Otobüs çok azdı, haftada iki gün filan. Tren her gün vardı. İki-üç sene daha Çatalca'da oturduktan sonra yeniden İstanbul'a döndük.

Varlık Vergisi çıktığında Çatalca'da mıydınız?

Evet Çatalca'daydık. Varlık Vergisi yalnız on Ermeni aileye geldi. Fazla zengin değildi bunlar. Rahat geçiniyorlardı ama o kadar ver-

1. Türk-Yunan (Müslüman-Hıristiyan) mübadelesinde Yunanistan'dan gelen Müslümanlar.

giyi verecek kadar zengin de değillerdi. Mecbur oldu herkes, evini sattı, tarlası varsa sattı, yani mallarını satıp Varlık Vergisi'ni verdiler. Vergiler, İstanbul gibi çok fahiş değildi ama kendi gücünün üzerindeydi.

Aşkale'ye giden oldu mu?

Hayır, herkes verdi. Mallarını sattı, karısının bileziklerini sattı, şunu sattı, bunu sattı ve verdi.

Sizin evinize, babanıza ne kadar gelmişti?

1500 lira. Ama babama değil, babamı 11 yaşında kaybetmiştim. Ağabeyimin yanında oturuyordum. Ağabeyim evin reisiydi. Benden 14 yaş büyüktü. Demirciydi.

Trenleri anlatıyordunuz...

Tren istasyonu kasabanın dışındaydı, her seferinde yolcuları ve postayı almak için bir araba giderdi, bu arabaya posta denirdi, yolcular iner, mektupları da sahipleri gelir alırdı. Bir gün posta arabasından bir paşa indi. Paşa yukarı çıkarken bakıyor; Agop usta, Garbis usta... "Kimdir bunlar?" diyor. "Bunlar buranın esnafı, zanaat-kâr, zararsız insanlardır," diye cevap veriyorlar. Paşa, "Bunların bu gece buradan gitmesi lazım," diyor.

Hangi paşaydı bu, ismini hatırlayabiliyor musunuz?

Hayır hatırlayamıyorum. O gece herkesin evine geldiler, "Kocanız, ağabeyiniz karakola" diye topladılar. Kimsenin de birbirinden haberi olmamıştı. Herkes, yalnız kendi kocasının, ağabeyinin alındığını sanıyordu. O gece topladılar ve ertesi gün hepsini İstanbul'a gönderdiler.

Bu toplama, 20 Kura Askerlik için mi?

Hayır, 20 Kura Askerlik geldikten sonra oluyor bu iş, 1942'de. Bu söylediklerimin içinde bir tek ağabeyim 20 Kura Askerliğe gitmişti. Diğerleri hep yaşlıydı.

Sizden 14 yaş büyük olduğuna göre ağabeyiniz 1908 doğumlu olmalı...

Evet, 1908 doğumlu. Tam meşrutiyetin ilanında doğmuş. Ağabeyimi ve erkekleri götürdüklerinde erkeksiz kalan aileler "Ne olacak

1915 Ermeni Tehciri

Birinci Dünya Savaşı'nın başından itibaren Doğu'da Ruslarla savaşıyan Osmanlı İmparatorluğu, sürekli toprak kaybetti. İmparatorluğun yaklaşık 150 yıldır süren toprak kayıplarına tahammülü kalmamıştı ve Van'ın Rusların eline geçmesi bardağı taşıran son damla oldu. Van ayaklanması öncesinde Ermeni çetelerin Müslüman köylere baskın düzenlemeleri sıklaşmış ve bu baskınlarda binlerce Müslüman yaşamını yitirmişti. Rus ordusu, Ermeni gönüllüler öncülüğünde Van ve Bitlis yöresinde köyleri basarak Müslümanları katletmiş ve evlerini yağmalamıştı. Birçok köylü bu nedenle evlerinden kaçmış ve "kesilmekten" kurtulmuştu. Bu bölgede sağ kalabilen Müslümanlar, Türk ordusunun geri çekilmesi sırasında orduyla birlikte kaçanlardır. (Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 208.)

24

Van'ın düşmesinde bölgedeki Ermenilerin parmağının da olduğunu düşüncesiyle önde gelen Ermeni aydınlarını tutuklayan İttihat ve Terakki yöneticileri, Mayıs ayı sonuna kadar toplam 2 bin 345 Ermeni'nin tutuklandığını açıkladı. Tutuklananlardan bazıları gözdağı amacıyla halka açık yerlerde idam edildi. Hükümet, tehcir kararı aldı.

Resmi olarak tehcir kararı 27 Mayıs 1915'te alınmış, 1 Haziran'da da *Resmi Gazete*'de yayımlanmıştı. Tehcir kararı uyarınca 16 ile 55 yaş arasındaki bütün Ermeniler, Bağdat Demiryolu hattından en az 25 kilometre uzağa, (Bu madde'nin ilk hali "herhangi bir demiryolunun 25 kilometre uzağı" denmekle birlikte o dönemde Ermenilerin gönderildiği Suriye'de var olan tek demiryolu buydu) şu anda Suriye sınırları içinde olan bölgeye gönderilecektir. Ermeniler, yeniden yerleştirildikleri yörede nüfusun yüzde 10'unu geçemeyecektir. Gidilen yerde Ermenilere eski koşulları sağlanacak, bırakacakları mallar satılacak, sahip oldukları toprak kadar toprak verilecekti.

halimiz?" diye oraya buraya başvuruyorlar. Avukata danışıyorlar. Sonra bu erkeklere bir hafta izin veriliyor. Deniliyor ki, "Bir hafta izin size, satın savın gidin oradan..." Erkekler Çatalca'ya geliyor. Bizim 1942'de İstanbul'a gelişimiz bu şekilde oldu.

Trakya'da, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan böyle bir göç olayını ilk kez öğreniyorum. Ermeniler, sadece Çatalca'dan mı göç ettiriliyor?

Evet, benim bildiğim Çatalca'dan; ama Çatalca memnu mıntıka... Bizim çocukluğumuzda Çatalca'da serbest fotoğraf çekilemezdi. Yalnız Hristiyanlar değil Türkler de buna dahildi. Tek bir fotoğraf-çı vardı. Yalnız orada fotoğraf çekilirdi.

İstanbul'da nereye yerleştiniz?

Topkapı'ya geldik.

1934 Trakya Olayları'nı hatırlıyor musunuz? Musevilere yönelik saldırılar Çatalca'da da yaşandı mı?

Çatalca'da bir tek Musevi vardı, ona da dokunmadılar. Duyduk, Edirne'den, Silivri'den, hepsini olduğu gibi göndermişlerdi. Çatalca'daki tek Musevi sekiz çocuğuna gazete satarak zor bakıyordu. Kaymakama tebligat gelmiş ama bakmış "Bu adamın burada kimseye ziyarı yok," demiş. Zaten zor bakıyordu çocuklarına, biraz da kafadan hoştu. Zavallı biriydi. Ona dokunmadılar. O da bizlerle, Ermenilerle birlikte 1942'de İstanbul'a geldi.

20 Kura Askerlik sadece ağabeyinize vurdu, öyle mi?

Evet, bir ağabeyim asker oldu. Ya yaşlılar vardı ya da daha gençler, onlar da muvazzaf asker oldular.

Peki ağabeyiniz asker olduğunda aileye kim baktı?

Eh işte... Zor günlerdi. Hem ben hem gelinimiz, ağabeyimin hanımı, terzilik yapardık. Ekmek parası çıkardı. Aç kalmadık. Annem yün işi yapardı. Öyle geçindik. Askeriyeden gidip tonlarla kesilmiş don, gömlek kumaşı alır evde dikerdik. Götürünce de paramızı alırdık. Çalıştık böyle. Konuya komşuya diktik, askeriye de diktik, geçimimizi sağladık.

Hükümetin aldığı kararla Doğu'daki vilayetlerde yaşayan Ermeniler, 1915 Mayıs ile Ağustos ayları arasında topluca sürgüne ve ölüme gönderildi. Bunu Batı'dakiler ve Trakya'dakiler izledi. 1917'ye gelindiğinde Anadolu'da Ermeni nüfus neredeyse kalmadı. Kalanlar da ya Müslümanların yanına sığınan çocuklar ve kadınlar ya da parçalanmış ailelerdi.

Aynı tarihlerde ilk tehcir kararlarının uygulandığı Zeytin ve Dört Yol'da da Ermeniler askere gitmemek için çeteler oluşturmuş ve dağa çıkmışlardı. Çeteler işi öylesine azıtmışlardı ki Ermeni halkı bile bunlardan rahatsızdı. (Taner Akçam, *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu*, İmge Yayınları, Mart 1999, s. 316.)

Sürgün ve öldürmeler, tehcir kararının alınmasından çok önce başladı.

Osmanlı hükümetinin bu kararı verirken görünürdeki amacı, Ermenileri savaş bölgesinden uzaklaştırmak, bulundukları bölgede yoğunlaşmalarını önlemektir. Göç sırasında meydana gelebilecek olaylardan göçün idarecileri sorumlu tutulacaktı. Karar, uygulama ve gidilen yerdeki koşullar, kâğıt üzerinde mükemmeldi. Ancak uygulama farklı oldu.

Resmi Türk tezi, tehcir kararının, savaş bölgesinde Ermenilerin varlığının askerlerin güvenliğini tehlikeye düşürmesi nedeniyle zorunlu olduğunu savunmaktadır. Bu teze göre tehcir kararı, Ermeni çetelerin Türk ordusunu Ruslarla savaşırken arkadan saldırılar düzenlemesi nedeniyle alınmıştır. Yani askeri bir zorunluluktur tehcir kararı. Resmi teze göre, "1915'te bölgede Ermenilerin öldürüldüğü doğrudur ancak bu, Ermeni çetelerinin Türk köylerine yaptığı baskınların misillemesidir. Yani bölgede yaşanan bir 'mukallite'dir, karşılıklı boğazlaşmadır. Bu boğazlaşma sırasında yarım milyon Türk hayatını kaybetmiştir. Oysa tehcir dahil Ermenilerin ölü sayısı 300 bin civarındadır. Bu rakamlar bile Ermeni katliamının olmadığını ispatlamaktadır. Ölenlerin büyük çoğunluğu yolda hastalıklardan kırılmıştır. Bazı kafilelere saldırılar olmuş ve bu saldırılarda Ermeniler öldürülmüştür."

Ne düşündünüz ağabeyiniz götürüldüğünde?

Geldiler, gece vakti alıp götürdüler. Biz, "Bir suç mu işledi?" diye düşündük. Çünkü telefon yok o vakitlerde. Elektrik bile yok. Gece orada kadın sokağa çıkmaz ki gidip de bir Ermeni'ye sorasın "Böyle bir şey oldu, nedir bu?" diye. Yan komşumuz vardı Türk, Müslüman, ona gittik sorduk. Hemen onlar bize geldiler, sabaha kadar oturdular. Hiç unutmam. Ertesi gün öğrendik. Ağabeyim demirci olduğundan otomobil işleriyle de uğraşırdı. Götürüldüğü arabanın şoförü, muaviniyle haber yollamış. Çatalca'nın insanları çok iyiydi. Hâlâ şimdi gitsem kucaklaşırdık. Arkadaşlarım var. İnsanlarından hiçbir kötülük görmedim. Komşuluğumuz çok iyiydi. Ayrım yapmazlardı.

Paşa geldi, evlerinizi sattırdı ve sizi İstanbul'a gönderdi. Evleriniz nasıl fiyatlara satıldı?

Çok düşük fiyata gitti. Bir hafta içinde satmak zorunda kalınca alan fazla fiyat vermedi. Zaten Varlık Vergisi nedeniyle çok bir şey de kalmamıştı. Ağabeyimin bir arsası vardı, ev yapacaktı. Varlık Vergisi'nde o arsayı sattı. Sonra kiradaydık zaten. O vakit eşyalar bir yatak şu, buydu...

İstanbul'da ne yaptınız?

Yine kadın olarak çalışmamıza devam ettik. Ağabeyim iş bulana kadar yengemle beraber bir sene bir emprime fabrikasında çalıştık. Ağabeyim bu sırada bir dükkân açtı. O vakit Topkapı dışı vardı. Orada bir dükkân açtı ve bizi de işten çıkardı. Çalışmamızı istemedi, "Ben artık evime bakarım," dedi.

Hangi yıl oluyor bu?

Askerlik de, Varlık Vergisi de bittikten sonra oldu.

Yani 1942-43...

Evet, bir sene çalıştık. Evimiz Topkapı'daydı. O zamanlar oraya Elekçi Mahallesi denirdi. Topkapı kale içindeydi. Bir karakol vardı ve bir tarafı da Sulukule'ydi.

Tehcir uygulaması nedeniyle Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı yönetimi, galip devletlerin baskılarıyla 1397 memuru hakkında dava açtı. 40 kişinin idam edildiği bu davalarda yargılananların birçoğu, Anadolu'da ulusal kurtuluş mücadelesinin başlamasıyla birlikte kaçmış ve herhangi bir ceza almamışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkan Birinci Dünya Savaşı öncesinde 1912 yılında Anadolu'da, patrikhaneye göre 2 milyon 100 bin Ermeni yaşamaktaydı. Bunlardan 1 milyon 170 bini Doğu illerinde, 400 bini Kilikya'da, 530 bini de imparatorluğun Avrupa topraklarında yaşıyordu. Osmanlılara göre ise Ermeni nüfusu 1 milyon 300 bindi. Bunların 600 bini Doğu vilayetlerinde yaşıyordu.

Ermenilerin nüfusu ve tehcir kararının uygulandığı Ermenilerin sayısı ile ilgili tartışmalar sonuçlanmış değildir. Tüm tehcir eylemi sonucunda ne kadar insanın öldüğü bilinmemektedir. Bu konuda verilen genel sayı, tehcirden sonra Ermeni nüfusunun 600 bin civarında olduğudur. Bunların 150-200 bini sürgünden sağ kalanlar, İstanbul ve İzmir'de oturduğu için 200 bini sürgüne yollanmayanlar, 250 bini de sürgün öncesinde ve sürgün sırasında Rusya'ya sığınanlar olarak sayılmaktadır. Bu arada Türk ve Kürt ailelerine dağıtılan, kaçırılan kadın ve çocukların sayısını tahmin etmek olanaksızdır. Bu konuda 200 bin gibi bir tahminde bulunulmaktadır.

Savaş öncesi nüfus, sağ kalanlarla karşılaştırıldığında tahminler yapılabilmektedir. 1919'da İttihat ve Terakki önderlerinin yargılamalarında öldürülen Ermeni sayısı 800 bin olarak verilmektedir.

Evliliğiniz ne zaman oldu?

1947'de evlendim. Yedikule'ye gelin gittim. İki çocuğum oldu. Okumayı çok severdim. Lakin beşinci sınıfı bitirdikten sonra annem beni okula yollamadı. O kadar istedim ki okumayı, "Çocuğum olursa saçımı süpürge eder onu okuturum," dedim. Muradıma erdim, okuttum çocuklarımı.

Eşiniz ne iş yapardı?

Eşim kuyumcuydu. Ama satıcı değildi, mihlayıcıydı. Eşimi 1975'te kaybettim. 53 yaşındaydım eşimi kaybettiğimde. Eşim ölümünden önce göz tansiyonu oldu ve gözlerini kaybetti. Ben mecbur oldum çalışmaya. 1962'de çalışmaya başladım. Bir giyim firmasında kısım şefliği yaptım. Evvela işçi olarak gittim, sonra orada on beş sene kısım şefliği yaptım. 1971'de oğlum evlendi. Gelinim öğretmendi. 1977'de çocuk doğacaktı ve ona bakacak biri gerekiyordu. Oğlum "Anne emekliliğini hak ettin," dedi, çocuğa da bakmak için ayrıldım. Sonra bir çocuk daha oldu. Onlar büyüdü.

1971-72'de Asala'nın eylemleri başladı. Siz, çalıştığınız giyim firmasında bu nedenle herhangi bir sataşma, kötü söz, ayrımcı tavırla karşılaştınız mı?

Hayır, patronum da Ermeni'ydi. Hanımı Türk'tü. Bütün işçiler Müslüman'dı. Biz dört Ermeni vardık. Gerisi Müslüman'dı, Türk'tü. Genç kızlardı. Hiç karşılaşmadım kötü davranışla. Onları evlat gibi sevdim, onlar da beni sevdiler. Ben ayırmadım ki onlar da beni ayırsın. Hepsi büyüdüler. Her bayram, her yılbaşı burası dolar. Zeytinburnu'ndan, Avcılar'dan gelirler. Şimdi onlar da yaşlandı, çocukları var. Bilmeyenlere okuma yazma öğrettim. Dikiş bilmeyenlere dikiş öğrettim. Onların yarı anneleriyim. Hakikaten de çok sevdim. İşyerini de sevdim. Aslında çalışmayı seviyorum. Hepsi gençti. Patron öyle genç yaşta alırdı. 20 yaşında evlenirlerdi. Köyden yeni gelmişlerdi, iş bilmezlerdi, yol bilmezlerdi. Onlara nasıl kötü davranırsın? Evlat gibi bağırma bastım.

Yaşamınızın diğer bölümlerinde Ermeni olmanızdan ötürü kötü davranış gördünüz mü?

Ben bir tepki gördüm, hiç unutmuyorum. Her gün anne ve babama dua ederken öğretmenime de dua ederim. Ferhat bey isminde bir

öğretmenimiz vardı, Allah rahmet eylesin. Onun yetiştirdiği çocuklar, hepsi çok efendi. Bana hiç ayırım yapmadı.

Kaç öğrenci vardı sizin sınıfta, sizden başka Ermeni var mıydı?

35 kişiydik. Aynı sınıfta yoktu ama başka sınıflarda vardı. Mesela göçmen çocukları vardı, biz patriyot derdik, Yunanistan'dan gelenlerin çocuklarıydı. Biz evde ailece Türkçe konuştuğumuz için zorluk çekmiyordum, ama onlar Türkçe bilmiyordu. Anne babaları da bilmiyordu, çocuklar yeni bir lisan öğreniyordu. Ferhat bey onlara bir baba gibi şefkat gösteriyordu. Türkçem çok iyiydi. Şimdi biraz değişti. Ne de olsa burada değişti. Ben buraya geldiğimde bir tek kelime Ermenice bilmezdim. Tamamen Türkçe konuşurdum. Sene sonu müsameresi yapılıyordu. Eskiden okullardaki müsamerelere çok kıymet verilirdi. Kaymakam, belediye reisi, paşa davetli olurdu. Hadımköy'ün paşası da davetli olurdu. Onlar ön sırada otururdu. Arkaya da herkesin anası babası doluşurdu. Ben dört sene kız okulunda okudum. Dört senenin sonunda karma okul oldu. Eskiden kız-erkek ayrıydı. Dördüncü sınıfta Ferhat bey öğretmenim oldu. 1932-33 döneminde mezun oldum. Ferhat bey bana Gazi'nin Türk Gençliği'ne hitabetini okuttu. Eskiden soyadı yoktu, baba adı söylenirdi, "Mari Asadur, bunu sen söyleyeceksin. Ben sana öğreteceğim sen okuyacaksın," dedi. Peki dedim. Müsamere oldu. En sonunda bu söylenecek. Bir bayrağı da sopasından çıkarmış vücuduma sarmışlardı. Çıktım söylüyorum. Sesim de yüksek çıkıyor. Yarınsına kadar söyledim. Birden önden genç bir subay ayağa kalktı. Arkadan laflar gelmiş. Öteki beriki, "Görüyor musunuz, Ermeni çocuğudur. Ne güzel söylüyor," diye söylenmişler. Bu subay bağırarak "Bulamadınız mı bir Türk kızı da bu Ermeni'ye bu hitabı vermişsiniz?" Nasıl bağırıyordu! Ben öyle fena oldum ki hitabeti yarıda kesip üzerimdeki bayrağı çıkardım, arka tarafa geçtim. Öğretmenler geldi, yapma diyorlar. Ben ağlıyorum, "Söylemem artık. Bu ne biçim bir laf," diyorum. Hayatımda bir kere böyle bir şey yaşadım. Bunun üzerine Ferhat bey ellerimden tuttu beni, "Bak seni nereye götürüyorum," dedi, paşanın önüne götürdü. Paşa, başladı beni sevmeye. "Evladım, biz seni çok beğendik. Bir daha söyle. Biz onu dışarı attık," dedi. Sanki yalvarıyordu. "Yaşınız nedeniyle söyleyeceğim," dedim. Çıktım tekrar söyledim. Hayatımda bir kez

böyle darbe yedim. Annem de oradaydı. Korktu mu kadın nedir, beni ortaokula yollamadı.

1930'lu yıllardaki "Vatandaş Türkçe Konuş"² kampanyasını nasıl yaşadınız?

Ben bununla ilk karşılaştığımda Yedikule'deydim. Yedikule çoğunluk Rum'dur. Rumlardan Türkçe konuşmalarını istiyorlardı. Mesele yanda Türk komşu var, Rumca anlamıyor. Rumlar biraz bu lafları işittiler. Ben hiç işitmedim. Çünkü sebebiyet de vermem. Şurada bir Türk dururken ben bir Ermeni'yle Ermenice konuşmam. Yakıksız bir şey.

Ermeniceyi nasıl öğrendiniz?

Evlendikten sonra öğrendim. Kocamın annesi Çorluluydu. Annem de Çorlu'dan Çatalca'ya gelin gelmiş. Yani kaynanam, annemin arkadaşısıydı. Kocam İstanbul'da doğmuş, çok güzel Ermenice bilirdi. Bir yere gidiyorduk, arkadaşlarıyla konuşuyordu, hiçbir şey anlamıyordum. "Vatandaş Türkçe Konuş" gibi bana dokunuyordu. Çok zor bir şeydi. Kafama koydum, "Kimden öğreneyim," dedim. "Çocukları okula yollarsam onlarla beraber başlayacağım," dedim. Oğlumu ana sınıfına gönderdim ve ben de onunla birlikte başladım Ermeniceye.

Kaç yaşındaydınız?

Oğlum 1949 doğumlu. Yani 1954'te ana sınıfına başladı. Ben 32 yaşındaydım.

Sadece konuşma mı yoksa okuyup yazabiliyor musunuz?

Okurum ve yazarım da. Bazen bu kadar çaba göstereceğime "İngilizce öğrenseymişim," diyorum. Kolay değil 39 harf var, imlası bilhassa çok zor. Bu nedenle "Vatandaş Türkçe Konuş" demeleri

2. 1930'lu yıllarda Türkçeyi şiveli konuşan gayrimüslimlerin dışlanmasına yol açan "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası düzenlenmiştir. Çeşitli olaylara yol açan kampanyayla gayrimüslim azınlıkların, Lozan Antlaşması'yla verilen haklardan feragat etmesi amaçlanmıştır. Bu kampanyalar başarılı da olmuştur. Ancak zoraki feragat kamuoyuna, "Azınlıklar bütün haklarından vazgeçtiler," biçiminde yansıtılmıştır.

biraz da doğru. Yanında bir Türk varsa Türkçe konuş o da anlasın ne konuştuğunu...

Anadiliyle konuşma Lozan Antlaşması'yla tanınan bir hak. Sizin Ermenice, onların Rumca konuşması bir hak. Neden geri alınsın ki?

Kendi kendilerine konuşmalar kabul ama başkaları varken...

6-7 Eylül'ü nasıl yaşadınız?

6-7 Eylül'de biz Galatarya'daydık. Şenlikköy var ya Florya'da orasının adı o zaman Galatarya'ydı. Rumcadır. Yedikule'deki ahşap evimizin bir katını Sarkis Çerkezoğlu'nun³ ailesine kiraya vermiştik. Lakin biz Sarkis beyi de ailesini de görmedik bile. Birisinin vasisiyle kiraya vermiştik. Onlar taşınmadan da biz Galatarya'ya gitmiştik. İki katlı bir bina. Hâlâ durur. Bizim mahalle yukarıdan aşağıya Rum. Adamlar orası Rum mahallesi diye gelmişler. Sarkis Çerkezoğlu da kapıya çıkıp "Onlar burayı bana verdiler, onların ne olduğu beni ilgilendirmez. Burada ben oturuyorum," demiş. Anne-sine filan da başörtüsü örttürmüş. Hatta gece gelenlere kahve de yaptırmış. Bizim ev, 6-7 Eylül olayından o şekilde kurtulmuş. Biz Şenlikköy'deydik. Orada da epeyce şey oldu. Papazyan'ın oteli vardı. Şimdi kalmamıştır. Onu yıkmışlar. Öteki beriki kim göstermişse, Rum yazlıklılara eziyet etmişler. Biz de bir Rum'la yan yana oturuyoruz. Bir gecekondur. Bir oda, bir sofa bizde, bir oda bir sofa yan tarafımızdaki ev sahibimizde. Çapulcular gelmiş, illa derlermiş ki burada bir Rum var. Ev sahibimiz çıkmış karşılarına, "Burada ne Rum var ne Ermeni," diyerek evi korumuş. Biz o gece duymadık. Sabah kalktık ki radyolar bangır bangır bağıyor. Yanımızdaki o Rum aile, "Madam Mari, Madam Mari," diye bana seslendi. Hemen toplandık. Onun eşi de benim eşim de bize "Siz oturun bakalım," diyerek gittiler. Öğlen saatlerinde geldiler. Bizi de öğleden sonra alıp çıkardılar ki sokaklarda yataklar, eşyalar, camlar, her şey kırılmış dökülmüş... Biz gittik, bizim evde ziyan yoktu. Bizimkini de Sarkis kurtarmış. Yedikule görülecek durumdaydı. Üç kilise vardı, sadece duvarları kalmıştı.

3. Bkz. Sarkis Çerkezoğlu'yla görüşme.

Peki eşinizin ağabeyinizin dükkânı ne oldu?

Eşimin dükkânı Kapalıçarşı'daydı, oraya girmemişler. Ağabeyimin dükkânına da bir şey olmamıştı. Zaten severlerdi. Köyde büyüyen insan farklı oluyor. Biz Türklerle çok karışmışız ya... Bütün ağabeyimin arkadaşları sahiplenmişler. Bir şoförün makası kırılmış, ağabeyim o makası yapmış, para almamış. Yolda kalmıştan para almak ayıptı. O nedenle severlerdi ağabeyimi. O zamanlar köylerde öyleydi. Hayat şartları öyleydi. Şimdi insanlar çok değişti.

Çatalca'da sürgüne (1915 Ermeni tehciri) gönderilmiş miydi aileniz?

Çatalca şanslı bir memleket. Annem babam Çorlulu. Orada demirci çokmuş. Bakmış orada iş yapamayacak, kalkmış demirci olmadığını öğrendiği Çatalca'ya gelmiş. Ayakkabıcı yokmuş, Kayseri'den gelmiş, Yozgat'tan gelmişler. Hiçbir aile birbirinin köylüsü değilmiş. Çalışmak için gelmişler. Daha fazla çiftçilik vardır Çatalca'da. Zanaatkârı da Ermeniler oluşturmuş. Çorlu'daki Ermeniler gitmiş. Babamın, annemin sülalesi, dayılarım hepsi gitmiş. Annem Çatalca'da olduğu için kurtulmuş. Çatalca'nın kaymakamı demiş ki "Bunların hiçbirimize zararı yok. Buranın esnafı bunlar, ayakkabımızı yapıyorlar, işimizi yapıyorlar." Bu yüzden Çatalca'da tehcir olmamış, ama Çorlu gitmiş, Edirne gitmiş. Silivri o vakit Çatalca'ya bağlı nahiyeymiş, Silivri de gitmemiş. Annem bu şekilde kurtulmuş. İki dayılarım filan hepsi gitmişler. Ölmeden bırakmışlar birbirlerini. Yürüye yürüye bıkmışlar. Bir tanesinin takati kalmamış. Bir tanesi anasını bırakmış, bir tanesi babasını bırakmış. Bir tanesi 16 yaşında kız kardeşini bırakmış. Tifo salgını başlamış. Bir ağacın altına koymuş kız kardeşini, gelmiş... 1919'a kadar Şam'da yaşamışlar. 1919'da Şam'dan geri gelmişler. Varmışlar Çorlu'ya, evlerinde, tarlalarında başkaları var; Türkler, Müslümanlar oturuyorlar, kullanıyorlar. Metruk olduğu için bizim mallarımızı, mülklerimizimizi başkalarına vermişler. Biz terk etmedik ki orayı, devlet bizi aldı Şam'a götürdü. Mülkümüzü de metruk oldu deyip başkalarına verdi. Dayılarım çaresiz kız kardeşlerinin yanına, Çatalca'ya gelmişler. İkisi Çatalca'da kalmış, biri de 1922'de Fransa'ya göçmüş. 1942'de de Çatalca'dan çıkartıldılar. Yeğya dayım ölene kadar olup biteni hiç unutmadı ve barışamadı.

6 yaşındaydım. Yuvaya gidiyordum. Florya eskiden çiftlikti. Mesi-re yeri-ydi. Herkes gider, etini pişirirdi. Bazen Çatalca'dan trene bi-ner, Florya'ya giderdik. Buradan, Yeşilköy'den de akrabalarımız var, onlarla da haberleştik. Onlar da geliyordu ve bir gün beraber olur sonra dönerdik. Biz Florya'dayken bir tren geldi. Bir laf dolaş-tı ortalıkta, "Mustafa Kemal Paşa geldi," dediler. Buradaki halamın 25 yaşlarındaki kızı "Hadi gidelim, biz de görelim," dedi. Annem de üzerime yuvadaki önlüğümü giydirmiş. Kırmızı renkli ve göğ-sümün üzerinde eski Türkçe ile "anaokulu" yazıyordu.

Gittik trenin yanına. Atatürk indi, yanında İsmet İnönü, Mare-şal Fevzi Çakmak. Halkla konuştu filan sonra beni işaret etti ve ça-ğır-dı. Halamın kızına "Bu küçüğün annesi misiniz?" diye sordu. "Hayır," dedi, halamın kızı, "Dayımın kızıdır". Atatürk "Adı nedir bunun, nerede okula gidiyor bu küçük?" diye sordu. Halamın kızı "Mari," dedi, "Ailesi Çatalca'da oturuyor. Orada okula gidiyor, o nedenle Türk okuluna gidiyor." Bu sırada Mustafa Kemal "Gel kü-çük gel," diyerek beni çağırdı. Ben de atılgan bir çocuktum, gittim. Elleri cebindeydi. Hemen gidip elini cebinden çekip öptüm. Çok hoşuna gitti. "Sen," dedi, "okulda bugün neler yaptın?" "Şiir ezber-ledik," dedim ve orada okudum hemen. Halamın kızını "Siz de bi-raz gelir misiniz?" diyerek çağırdı. "Bunun annesi babası kimdir, nerededir?" diye sordu. Halamın kızı "Piknik yapıyorlar, aşağıda oturuyorlar," diye cevap verdi. Mustafa Kemal, "Ben bu çocuğu is-tiyorum, alacağım," dedi. Ben Atatürk'ün kucağındayım. Halamın kızı "Ama nasıl olur," filan diyordu, Atatürk "Lütfen ailesini çağı-rın buraya. Ben bu çocuğu evlat edineceğim ve okutacağım," dedi. Kızcağız "Ama nasıl olur, nasıl söylerim," derken "Git söyle kı-zım," dedi.

Kızcağız kalktı gitti annemle babamın yanına. Babam olayı du-yunca başlamış ağlamaya. Korkmuş adam. Reiscumhur adam, alır mı alır. "Ben veremem, ne olur bunu benden istemesin. Benim za-ten on dört sene sonra oldu bu kızım. Veremem çocuğumu," demiş. Korkusundan yanıma da gelememiş. Kız geldi, anlattı. "Vermiyor-lar paşam. Böyle böyle dediler. Anası da babası da ağlıyorlar," de-di. Mustafa Kemal, "Yok," dedi, "öyle zorla olmaz, almam," dedi. Sonra beni bıraktı. Böyle de bir hatıram var. Babam, olaydan sonra

iki-üç gün konuşamadı. Ne korktu öyle, gelip alırlar diye... Bir daha Florya'ya gitmedik o korku yüzünden.

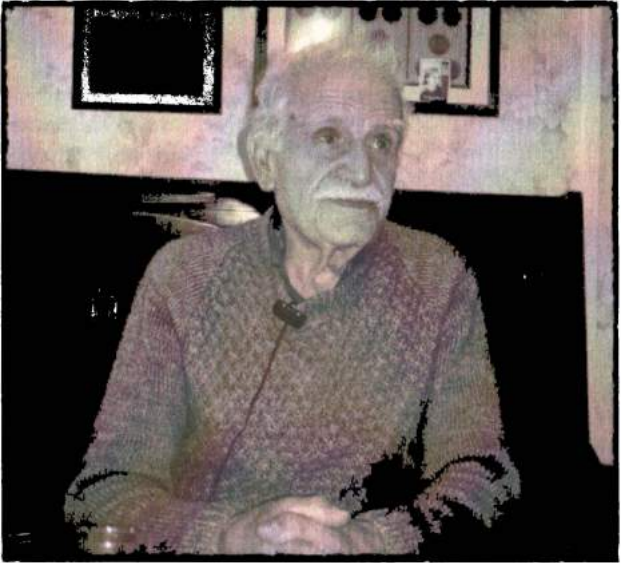
Yıl 1928 olsa gerek, düşük olasılık ama o sırada fotoğraf filan çekilmiş mi?

Hayır fotoğraf yok ama *Tasfir-i Efkâr* gazetesinde resimsiz bir yazı olarak yer almıştı. Eski Türkçe olarak yer almıştı. Ben o zaman okuma bilmiyordum. Bir hoca çağırıp okutmuşlardı.

Adamcağız beni okutacaktı herhalde. Ama zor kullanmadı. "Madem vermiyorlar," dedi, indirdi beni kucağından. Bindiler trene gittiler. Tren onları bekliyordu.

**Sarkis Çerkezoğlu: "Her Şeyi Türk Yaptınız,
Solu Bari Türk Solu Yapmayın"**

Ermeni, 1916, Cabul, marangoz

36

Eski tüfek komünist. Bu nedenle söyleşide, kendi yaşadıklarından çok geçmişte babasının, amcasının, ailesinin yaşadıklarını anlatmayı tercih etti. İki kez görüştük ve ikincisinde kayıt yaptım. 1916'da Suriye sınırları içinde Halep yakınlarındaki Cabul'da doğdu. Çünkü annesi "sürgündeydi". Karaman'dan tehciye gönderilen ailesi, 1920'li yılların başlarında yeniden Karaman'a döndü. Ancak ikinci kez sürgün edilince Ereğli'ye yerleşti. Aile Ereğli'de halen süren bir dostluk geliştirdi. Babası çok büyük paralar kazanan bir tüccardı. Öyle ki bölgede Çerkezoğlu pazarlığı¹ adıyla bir ticari deyim amcasının üzerinden yaygınlaştı. Her gün olmasa da hâlâ çalışıyor. Geçimini marangozluk yaparak sağlıyor. 6-7 Eylül

olaylarını anlatırken sonradan söyleşi yaptığım Mari Tomasyan'ların evinde oturduğunu öğrendim. Eğer tarih, iplerin birbirleriyle bağlanmasıyla dokunacak kumaşsa, bu tesadüf, bir ilmeğini oluştuyordu. Soru sormama fırsat vermedi. Konuşmaya başladığı gibi kendi hayat hikâyesini anlattı.

Kendinizden bahseder misiniz?

Ailem 1900'ün başlarında Kayseri Talas'tan Karaman'a yerleşmiş ve yaşamaya başlamış. Karaman'da ticaret yapıyorlarmış. Bir gün Karaman'a bir adam gelmiş ve kiliseye herkesi toplamış. "Herkes malının, canının güvenliği için bazı tedbirler alsın. Ne yapabilirse onu yapsın," diye birtakım önerilerde bulunmuş. Amcam o zaman çok ağır bir adam. Gelip konuşma yapan adamı, "Bu namussuz memlekette fesat çıkarıyor," diye kovmuş.

1909'da amcam Adana'da öldürülmüş. Babam 1915'te sürgüne gönderilmiş. Arabistan'a... Yani babam her şeyini kaybetmiş bir adamdı. Bir gün otururken bana dedi ki, "Biliyor musun Karaman'da kiliseye toplayarak bizi uyaran adam var ya o akıllıymış, biz eşekmişiz." "Neden baba?" dedim. "Ben isteseydim Karaman'da 500 tane Ermeni gencinin altına 500 tane at verirdim. 500'üne de 500 tane silah verseydim. Keşke öyle yapsaydık. Böyle onursuz öleceğimize şerefimizle öldükdük..."

Yani babamlar, sürgünü yaşayacaklarını düşünmemişler bile.

1. Çerkezoğlu Pazarlığı: Sarkis Çerkezoğlu bu deyimi şöyle anlattı: Hayvan tüccarlığı yapan Sarkis amcam, bir tarihte Karamanlı Mezhepzade İsmail adındaki biriyle bir sürü koyunu Mersin'e satmaya götürmüştü. Mersin'de kasaplarla toplanmışlar ve pazarlık sonucu bir fiyattan anlaşmışlar. Sabahleyin Mezhepzade piyasaya çıkmış. Bakmış ki Hayfa'dan, Yafa'dan Arap tüccarlar gelmiş. Koyunların piyasası fırlamış gitmiş. Koşarak amcama gelmiş ve "Sarkis ağa, biz bunlarla konuştuk ama ne para aldık ne bir şey. Arap tüccarlar gelmiş, koyunun piyasası yükselmiş. Koyunları kasaplara vermeyelim, Araplara verelim," demiş. Amcam "Mezhepzade," demiş, "tüccarlık soytarılık değildir. Biz söz verdik. Koyun onlara verilecek. Ama sen 'Ben Araplara vereceğim,' dersen, ben sana Arapların fiyatı üzerinden yarı paranı veririm. Ama koyun, anlaşlığımız fiyattan kasaplara verilecek."

Bizim bir Şih Halil vardı, Ereğlili tüccar ve babamları filan tanıyordu. Bir gün yolu Mersin'e düşüyor. Gezerken bakıyor iki genç insan pazarlık yapıyor. Birisi diğerine "Biz pazarlığı yaptık ama bu Mezhepzade pazarlığı mı Çerkezoğlu pazarlığı mı?" diye sormuş. Şih Halil bunu duyunca şaşırılmış. Adamların yaşı, amcamları tanımayı müsait değil. Şih Halil, "Bu adamlar, Çerkezoğulları nereden tanıyor?" diye kendi kendine sormuş. Meğerse o çevrede sağlam söze Çerkezoğlu sözü denmesi gelenek olmuş. Eğer kıvrırma payı varsa Mezhepzade pazarlığı adı verilmiş. Sonra gelip bunu babama anlattı. Babam da olayı ona anlattı.

Öldüğü günlerde iki paket köylü tütününü alacak parası yoktu. O ki bir zamanlar 57 bin sarı liranın sahibiydi. Bu bankerlik belgeleri halen elimde. Ben okuyamadım. Tahsili yarıda bıraktım. İstanbul'a geldim, çalıştım, marangoz oldum. Ereğli'ye gittim. Biraz şiir yazdım, biraz resim yaptım. Ama bunlarla geçinilmiyordu. Babamın ise bir işi yoktu. Akrabaların yanına gidiyordum. Marangozluğu öğrendim. Öğrendim derken işte akşam cebime iki paket tütün alıp eve giderdim. "Aferin oğlum. Benim de hiç tütünüml kalmamıştı," derdi. Halbuki alacak parası yoktu. Bunlar ailemizde hep yaşanmış şeyler. Ne yapmıştı bu adam? Suçu neydi? Kimse buna cevap veremez...

Ben bu nedenle hiçbir zaman Türk halkını suçlamıyorum. Yani genelleme yapamıyorum, ama iktidarlardan soracak çok şey var. O İttihatçılardan, o Sultan Hamit'ten... Onlar katliamların sorumlusu. Sultan Hamit yöresel katliamların mucidi. Ama İttihatçılar onun yarım bıraktığı işi tamamlamış. Üstelik de Ermeniler, Hareket Ordusu'nu coşkuyla karşılamıştı. Yeşilköy'e gidip de çiçeklerle karşılayan bir halktı. İşte Adana katliamı² tam o günlere rastlar. Bu bir intikamdır. Gericı bir harekettir ve 27-28 bin kişi öldürülmüştür.

Annem Tokatlıydı. 1910 veya 1911'de İstanbul'da Gedikpaşa Ermeni Okulu'nda öğretmenlik yapmış biriydi. Babalarını kaybedince üç kız, bir erkek kardeş geçim derdine düşmüştü. Annem Tokat Katliamı'nın³ şahidiydi. Tarih 1895 olsa gerek. O olayları bize şöyle anlatırdı:

"Tokat'taydık. Vur emri geldi. Babam ve amcam terziydi. Am-

2. Adana Katliamı: 1909'da nüfusu yaklaşık 100 bini Ermeni olmak üzere 400 bin olan Adana'da (Kilikya) olaylar Tarsus ile Iskenderun körfezi arasında meydana geldi. Odukça verimli toprakları olan bu bölge, pazarın çoğunu elinde tutan Ermenilerle ticaret yapan Avrupalıların yoğunluğu nedeniyle 1895 katliamlarından çok etkilenmemişti. Nisan ayı başında bir Ermeni gencinin iki Türk'ü öldürmesiyle çıkan kılıcım alevle döndürüldü. Paskalya bayramının bitiminde Ermeni dükkanlarına, evlerine yönelik saldırı başladı. İki gün sonra yeniden alevlenen olaylarda askerlerin üzerine ateş açılmış ve Ermenilerin ateş açtığı iddiası ortaya atılmıştır. Silahsız olan Ermenilerin üzerine yürüyen askerler evleri yakmış ve yağmalamıştır. 10 günün sonunda sadece Fransız Koleji ile bir Rum ve bir Alman'ın fabrikasına sığınanlar canlarını kurtarmıştır. Olaylarda 15-20 bin kişi ölmüş, Adana ve çevresinde 200'e yakın köy yerle bir edilmiş, ürünler yok olmuştur. Olaylar sonucunda sadece köy ve kasabalardaki Hristiyan halk korunabilmiştir. Taner Akçam ve Yves Ternon'dan aktaran Yahya Koçoğlu, *Azınlık Gençleri Anlatıyor*, s. 113.

3. 1894 ile 1896 yılları arasında Anadolu'nun Ermenilerin yoğun nüfusa sahip olduğu illerinde gerçekleştirilen katliamlardan biri. 1897'de kıskırtmalarla yine bir başka katliam yaşanmış, ancak bu kez patrikhanenin Avrupa'nın desteğiyle diyetmesi sonucu 60 yönetici yargılanmış ve cezalandırılmıştır. Ternon, Yves, *Ermeni Tabusu*, s. 149.

cam sakattı ve dükkânına eşekle gidip gelirdi. Katliam başladığı zaman babam amcamı kaptı geldi, ama amcamı kapının eşiğinde kestiler... Biz kundaktaki kardeşim Aram'ı bahçe duvarlarına merdiven dayayarak kaçırdık. Kendi canımızı da böyle kurtardık. Üç kız kardeş, annem ve babamla Fransız okuluna sığınarak kurtulduk. Dört saat sürdü. Dur emri gelince padişah'tan, biz okulun penceresinden beygir arabalarıyla parçalanmış insan cesetlerinin taşındığını gördük."

Burada annemin bahsettiği Aram dayım; Birinci Cihan Harbi'nde Cemal Paşa'nın yanındaymış, Yunanistan'da albay olarak öldü. Sonra İstanbul'a gelmişler. Karaman Ermeni Okulu'na öğretmen ihtiyacı olmuş. Anasını da yanına alarak Karaman'a gitmiş annem. Orada babamla tanışmış. Babamlar, oranın zengin ve iyi bir ailesi. Yaşça biraz farkları da vardı, evlenmişler. Annem, "Hiç değilse şu fakirlik bitsin dedim ve 1911'de 18 yaşında babanla evlendim," derdi. Ablam Arşaluys dünyaya gelmiş. İlk önce adını Münevver koymuşlar, buraya gelince adı Arşaluys yapmışlar. Aradan çok vakit geçmeden Arabistan'a sürgüne gitmişler. Annem, babamların bir ay sonra döneceklerine inandıkları için paralarını bankaya yatırdıklarını anlatırdı. Yukarıda o paranın belgeleri bulunuyor. Külek Boğazı'ndan⁴ geçmişler. Babaannem, sürgüne giderken Kilis'te ölmüş. Arabistan'a sürgüne gitmişler. Orada Meskene denilen yerde Aram Andonyan Efendi'yi tanıyorlar. Babam bu olayı şöyle anlatırdı:

"Çadırların arasında bir deli vardı. Kıçını ellerlerdi, deli gibi bağırdı. O adamın kimliğini bilen yoktu. Bir gün Kayserili bir arkadaşla Fırat'ın kenarında böyle otururken baktık ki bu deli geliyor. Ben 'Deli geliyor,' dedim. Arkadaşım, 'Çerkezyan, o deli değil. Bizim aydınlarımızdan Aram Andonyan Efendi' dedi. Geldi yanıma, deli gibi davranıyor. Kayserili arkadaş, 'Aram Efendi, böyle davranmana gerek yok. Bu arkadaş güvenilir bir arkadaşdır. Sizin kim olduğunuzu söyledim,' demiş. Aram Andonyan, 'Söylemesen iyi olurdu,' diyerek oturdu. O günlerin kritiğini yaptı. Türklerin yenilgisinin kaçınılmaz olduğunu, savaşın ne kadar süreceğini anlattı. Kimliğinden kimseye bahsetmememiz gerektiğini söyledi ve ya-

4. Adana ile Pozantı arasında. İç Anadolu ile Güney Anadolu'ya birbirine bağlayan az sayıdaki geçitten biri.

20 Kura Askerlik

İkinci Dünya Savaşı'nın başında alınan bir kararla Hicri 1312 ile 1332 (Miladi 1895 ile 1915) arasında doğan gayrimüslimler askere çağrıldı. 48 saat içinde 26 ile 45 yaş arasındaki azınlık erkeklerinin hemen hepsi askere alındı. Yapılanlar öyle aceleydi ki polis yolda, sokakta yakaladığı kişilerin kimliklerine bakıyor ve alıp götürüyordu. Bu kişilerin bazılarını 1939 Erzincan Depremi'nde yardım olarak gönderilen kahverengi çöpçü üniformaları verildi ve inşaat işleri ile yol yapımında çalıştırıldılar. Askere alınanlar arasında ikinci, hatta üçüncü kez askerlik yapanlar, yakalanmadan kısa süre önce askerden gelmiş olanlar vardı.

40

Götürülenlerin evlerine haber verilmemesi, birden fazla sınıfın aynı anda toplanması, suçlu gibi muamele edilmesi nedeniyle kamptakilerin çoğu ölüm korkusu yaşıyordu. Bu korkunun altında subayların "İstanbul'u unutun," yollu sözleri de yatıyordu. Bu dönemde askere alınan gayrimüslim gençlere silah verilmedi. Asker sıfatı taşımalarına rağmen askeri eğitim görmediler ve inşaat işlerinde çalıştırıldılar. Nafia (Bayındırlık) taburlarına gönderilen gayrimüslimler, genellikle Ermeni ve Ermeni dönmeleriydi. Buna karşılık Rum ve Yahudiler, askerliklerini hizmet taburlarında veya idari kademelerde görevli olarak yaptılar. Uygulama 1941 yılının haziran sonunda yumuşatıldı. Askere alınanlar, iklim olarak daha ılımlı yerlere götürülürken ailelerinin ziyareti-ne izin verildi. Sağlıksız koşullarda barındırılan gayrimüslimler arasında ölümlerin çok sayıda olması, İstanbul'daki akrabalarını endişelendiriyordu. Bu endişenin bir nedeni de Avrupa'da Yahudilerin kamplarda toplanmasına ilişkin haberlerin gelmesiydi.

Bu söylentilerden biri, azınlıkların topluca imha edilmelerine ilişkin hükümet kararının varlığıydı. Buna göre azınlıklar topluca imha edilmesi kararı üzerine Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, hepsini topluca askere al-dırarak Milli Müdafaa Vekâleti (Milli Savunma Bakanlığı) emrine aldırılmış ve topluca imha edilmelerini önlemişti.

20 Kura İhtiyatlar, 27 Temmuz 1942 günü terhis edildi.

nımızdan uzaklaştı. 1918'de İngilizler Suriye'ye girdi. Mustafa Kemal Anadolu'ya kaçtı. Hatta o adam, 'Türkiye'nin kurtarıcısı bu adam olacak,' demişti. Ne ileri görüşlü adammış... Herkes Halep'e girip çıkamıyordu. Sadece askeriye'nin erzağını taşıyan Ermeni arabacılar girip çıkıyordu. Aram Andonyan Efendi yanımıza geldi ve 'Söyleyin şu arabacılarından birine, beni Halep'e götürsün,' dedi. Birinin yanına verdik. Götürdü. Sorduklarında arabacı 'Halep'in yakınlarına kadar arabanın arkasında oturuyordu. Sonra baktık ki yok,' dedi."

Aradan zaman geçtikten sonra sürgün kararı kalkmış artık. Herkes gibi babam da yeniden memleketine, Karaman'a dönmek istiyormuş. O Kayserili arkadaşıyla karşılaşmış. Babam, Karaman'a dönmek istediğini ancak yeni hükümetin kurulduğunu, kimden izin alacağını bilmediğini söylemiş. Kayserili arkadaşı, "Çerkezyan, hani seninle Meskene'de konuşurken yanımıza gelen bir deli vardı ya, şimdi senin bu işini o deli, yani Aram Andonyan Efendi yapacak," demiş. İngiliz yönetimi, Halep'te Baron Oteli'ne yerleşmiş. Babam oraya gitmiş ancak kapıdakiler üstü başı döküldüğü için içeri almamışlar. Girmekte direnince çıkan sesi duyan Aram Efendi gelip babama sarılmış, öpmüş. Oradaki İngilizlere, "Benim kurtarıcılarımdan," diye babamı tanıtmış. Ağırlamış. Konuşmuşlar ve babama Karaman'a gitmemesi gerektiğini, çünkü Pozantı'dan öte tarafın geleceğinin belirsiz olduğunu söylemiş. Kâğıtlarını yapmış ve babam yola çıkmış. Adana'ya kadar gitmiş. Mağazaları varmış babamların, oraya gitmiş. Tanımadığı adamlar oturuyormuş. Bir tanesinde genç bir oğlan varmış. Babam bir şeyler almış ve "Oğlum bu mülkün sahibi kim?" diye sormuş. "Gövderelioğlu" bilmem kim..." demiş çocuk. Babam, "Kaç paraya oturuyorsun?" diye sorunca çocuk kızmış ve "Yahu aldığın bir toplu iğne, demirin batmasını soruyorsun," diye terslenmiş. Babam da bunun üzerine sinirlenmiş ve o mağazaların hepsinin sahibi olduğunu ve kendisini sinirlendirdiği için dükkânından çıkaracağını söylemiş. Çocuk yeni evliymiş. Böyle bir olay da yaşayınca dükkânını erkenden kapatıp evine gitmiş. Kayınbabası, "Ne oldu, bu saatte eve geldin?" demiş.

5. Balıklı Mezarlığı'ndaki küçük kiliseyi yaptıran Sarkis Gövderelioğlu'nun ailesi. Kilisenin girişindeki cemeke'de, Adanalı Gövderelioğlu ailesinin mal varlığına ilişkin belgeler ve yazışmalar sergilenmektedir.

Olayı anlatınca, kayınbabası "Mülkün sahibi o adam. Sen ne yaptın öyle," diyerek telaşlanmış. Babam bir otelde kalıyormuş. Bir bakmış, bu çocuk ve yanında kayınbabası, bir tepsi baklavayla gelmişler. Dayım Cemal Paşa'nın⁶ yanındaymış. Paşa'ya bir gün "Ablam Arabistan'a sürgüne gönderildi. Bana izin ver de gidip onları alıp geleyim," demiş. Cemal Paşa, "Aram, gidip ablanı, yeğenlerini alabilirsin ama enişteni alamazsın. Erkeklerle izin yok," diyerek dayımı göndermiş. Annemler Suriye'deyken bir bakmışlar bir subay, arkasında askerlerle Karamanlı Gazaros Çerkezoğlu ailesini arıyor. Korkmuşlar. Sonra tanımışlar dayımı ve sarılmışlar... Bütün muhacirler toplanmış etraflarına. Bir Ermeni subay gelmiş. Askerleri de göndermiş dayım ve o gece çadırdaki yatmış. Anneme "Buraya seni almaya geldim," demiş. Annem kocasını sorunca "Ona izin verilmiyor," diye cevap vermiş dayım. Annem, kocası için "Aram, bu adam her şeyini kaybetmiş. İki çocuğu var. Ben onları da alacağım elinden ve İstanbul'a götüreceğim. Olmaz. Öleceksek de beraber öleceğiz," demiş. O kadın işte bizi bugünlere getirmiş.

O günlerde hükümetin bir marifeti daha var. Sürgüne gidenleri içeri almadılar. Gelenleri bir ay içinde yeniden göndermeye çalıştılar ve "Bir ay içinde giden gider, gitmeyenin başına geleceklerden biz sorumlu değiliz," dediler. Amcamın ailesi geri döndü Suriye'ye. Ailem Karaman'a döndükten sonra, babamı Karaman'dan yine sürmüşler. Bu kez Ereğli'ye gitmiş. Orada Deli Mustafa adlı bir ağa babama sahip çıkmış. Babam da telgraf çekmiş anneme, "Ben Ereğli'deyim. Eşyalarınızı müftüye emanet edin ve buraya gelin." Babam halıya çok meraklıymış. Halıları, yatakları, bütün eşyaları müftüye emanet etmiş ve Ereğli'ye gelmişler. Gelmişler de onlar gelinceye kadar babamı Ereğli'den de sürmüşler. Ereğli'de Gökbu-dak ailesinin lideri Deli Mustafa ailemize sahip çıkmış. Ailesi bize kucak açmış. Babam, Ereğli'den de sürülünce kaçmış ve Toroslar'a gitmiş. Türk köylüleri babamı altı ay saklamış. Sonradan yanımıza geldi.

6. Cemal Paşa: İttihat ve Terakki'nin Enver ve Talat paşalarla birlikte en güçlü üç adamından biri. 31 Mart Vakası'nda (1909) etkin rol oynadı. Adana'da patlak veren olaylar üzerine buranın valiliğine atandı. Binlerce Ermeni'nin öldürüldüğü olayları bastırdı. İttihat ve Terakki'nin gerçekleştirdiği hükümet darbesinde görev aldı. Savaşın yenilgiyle sonuçlanması üzerine 1918'de Enver ve Talat paşalarla birlikte önce Berlin'e, sonra da İsviçre'ye kaçtı. Hakkında idam kararı verildi. Yüz binlerce Ermeni'nin öldüğü tehirciden sorumlu olduğu gerekçesiyle iki Ermeni tarafından 21 Temmuz 1922'de Tiflis'te öldürüldü.

1932'de ablam evlenirken annemler gitmişler Karaman'a, müftüden "Kızımıza çeyiz yapacağız," diyerek eşyaları istemişler. Altlarına serdikleri yatak bizim, halılar bizim. Ama istediklerinde müftü, "Amcanızın bana borcu vardı. Ben o eşyaları ona saydım," diyerek hiçbir şey vermemiş. Müftü, amcamın İskenderun'a gittiğini ve orada kaldığını, gelemeyeceğini ve kendisini yalanlayamayacağını biliyordu. Amcam Hatay'ın ilhakında, 1939'da, Ereğli'ye geldi ve görüştük. Ben ülser nedeniyle hastanede yatıyordum. Babam amcama müftünün halı olayını anlattı. Amcam, "Ne borcu? Olsa olsa müftünün bize borcu vardır," dedi. Ardından da atla Karaman'a gitti. Bizim Karaman'da şadırvanlı bir hanımız vardı. Oraya gitmiş. Eskiler, bildikler gelip oturmuşlar etrafına. Amcam "Şu müftüye haber gönderin gelsin buraya," demiş. Amcamın Karaman'a geldiğini duyan müftü Karaman'ı terk etmiş. Amcam, Karaman'dan dönünceye kadar da gelmemiş.

Yıllar sonra Nişanca'da iki genç tavla oynuyordu. Biri bana "Bak bu senin hemşerin," dedi. Çocuk bana kimi tanıdığını sordu. Aklıma bir tek Müftüzade Ahmet Efendi ismi geldi, onu söyledim. "Ha, halıcı mı?" dedi. Arkasından "O adam halıya öyle meraklı ki evinin içi tavan arasına kadar halı döşeli," dedi. "Döşer tabii" dedim, "o halıların sahibi, halıcılığının sermayesi biziz."

Ereğli'de artık bizim tahsil zamanımız geldi. Annem ne de olsa öğretmen geçmişi olan biri. Babamı sıkıştırıyor; bizi İstanbul'a götürsün de okutsun. Babam da biraz sert bir adamdı. Ben de biraz haşarıydım. Ara sıra döverdi beni. Gece yatarken bu tartışmalar oluyor, ben de "Şu İstanbul'a bir gitsem de şu dayaktan bir kurtulsam," diyorum. Neticede babamı ikna ettiler. O zavallı anacığım neler yapmadı? Pantolon dikti, basamak sildi, kapıcılık yaptı bizleri okutmak için. Ablam gelin gittikten sonra bizim okuma işi yarım kaldı. Ben Aram Pehlivan ve Ahmet Saydan'la yan yana oturmuşumdur Getronogan Lisesi'nde. Onlar devam ettiler, biz geri döndük Ereğli'ye. Çaremiz kalmamıştı. "Bir hayırsever bulalım da buna yardım etsin de okusun," dediler. Bahçekapı'da Arpacılar Camii var. Onun iki dükkân aşağısında kapının üstünde bir gözlükçü var. Bir kadın beni aldı o adama götürdü. O zaman bir lira veriyorsun bir hafta okulda yemek yiyorsun. O adam bana bir lira verdi aldık götürdük okula, bir hafta yemek yedim. Çok ağrıma gidiyordu. Dükkânın kapısının önünde geziyorum, adam görür de çağırır di-

ye. Çağırmaıınca ben gıriyordum içeri. Bana neden geldiğimi soruyordu. Ben hatırlatıyordum gelme nedenimi. İsteksizce çekmeceyi açıp dilenciye verir gibi para veriyordu. Alıp okula veriyordum. O zaman hafta tatili cuma günüydü. Üçüncü hafta yine gittim adama, bana yine neden geldiğimi sordu. Parayı vermemek için "Amaan," dedi. Dükkân başıma yıkıldı sanki. Eve gittim. "Bu sene okul yok," dedim. Döndük Ereğli'ye. Okulların açılması zamanı gelince babam bizi İstanbul'a göndermeye çalıştı. Annem para olmaıınca okumanın imkânsız olduğunu anlatınca babam düşündü düşündü, "Ben oğlumu okutacağım. Hem de Fransız okuluna göndereceğim," dedi. "Nasıl?" diye sordu annem. "Atımı satacağım," dedi. Annem, "Bu sene atını satacaksın, gelecek sene ne satacaksın Gazaros Efendi?" diyerek bu işin sonunun olmadığını söyledi. Babamın ağladığını hatırlarım. Kaldık ve marangoz olduk. Sonradan askere gittik. 1948'de İsmet Paşa bizi sürüm sürüm süründürdü. Askerden geldim, babam ölmüş. İstanbul'a taşındık. Arnavutköy'de ev tuttum. Bir kış boyunca eve dükkândan odun taşıdım. Dükkân Tavukpazarı'ndaydı. Tramvayla taşıdım her gün. Kız kardeşimi evlendirdik. Seneler geçti. Kumkapı'da dükkân açtım. Hayatım böyle, mücadeleyle geçti.

İstanbul'da yaşarken baktım ki yaşıtılarım, arkadaşlarım evlenmiş çocuklarını gezdiriyor. Bizim seneler geçmiş. Bir gariplik çıktı bana. Bir yılbaşı meyhanede içtim, kafayı buldum. Kumkapı'daki sokaklarda gezdim ve okula geldim. Duvarın üzerindeki demire başımı dayadım ve hıçkıra hıçkıra ağladım. Kimse de yok, rahatladım. Hiç unutmam. Samatya'da bir Yozgatlının evine kapı takmaya gittim. Rahmetli eşim de o evde, küçük kardeşi kucağında. Birdenbire bir yakınlık duydum. Onlar da fakir bir aileydi. Oradan geçerken selamdı, bakmaydı derken nasipmiş 1952-53'te evlendik. Ben hayatta okuma yazma bilmeyen biriyle evlenebileceğimi düşünmezdim. Ama onun dışında öyle meziyetleri vardı ki o eksikliği bir şey değildi. İnsan iyisiydi. Adı Ağavni idi. 1969'da Güneydoğu'dan Ermeniler geldi. Sason civarından. Öyle bir yardım etti ki bizim hanım, hâlâ onlardan gelenler olur. Kumkapı'da otırıyordum. Evlendik. Kırk sekiz sene beraber kaldık. Sonradan ayrıldık birbirimizden. Kaybettim onu. Cenazesinde kimler yoktu ki patrik bile maiyetiyle birlikte indi ve konuşma yaptı. Patriğın sıradan bir cenazeye katılması görülmüş şey değil. Dedi ki "Bu kadına Avrupa'

dan Amerika'ya kadar herkesin borcu var." Aynen bu ifadeleri kullandı. O doğal bir komünistti. Kendinin komünist olduğunu bilmezdi ama yaşantısıyla, uygulamasıyla eşitliğe olan düşkünlüğüyle doğal bir komünistti o.

İki oğlum var, ikisi de üniversite tahsili yaptılar. Oğlumun birinden iki torunum var.

1941 Haziran ayının 10'unda askere aldılar. Ben 20 Kura Askerlik uygulamasına denk geldim. Yani, benim normal askerlik zamanımda bu uygulama da yapıldı ve 1312 (Miladi 1897) doğumlulardan 1332 (Miladi 1917) doğumlulara kadar 20 yıllık tertibi askere aldılar. Koca koca adamlar vardı asker olarak.

Bunu neden yaptılar sizce?

Bunun altında İttihatçı gelenek vardır. Çünkü bizi, gayrimüslimleri potansiyel düşman olarak görürler ya, maazallah memleketi satarız! Kimler yoktu ki mühendisi, kimyageri, doktoru... Hepsinin eline kazmayı, küreği verdiler. Kürtlere de "Siz muhafızsınız," diyerek ellerine sopayı verdiler, "Yürü lan," diyerek taş taşıttılar. Armenak Bezirciyan vardı. Ordulu, Robert Kolej mezunu. Bizden çok büyüktü ama bizlerle beraber geldi askere. Teyzemlere gelirdi, oradan tanınırdım. O mühendis Armenak'ın sırtına sopayla vurduklarını iyi hatırlarım. "Yürü lan," diyerek el arabasıyla toprak taşıtıyorlardı.

Varlık Vergisi'ni nasıl yaşadınız?

Varlık Vergisi bizi etkilemedi. Neyimiz vardı ki? Babam ölmüştü, ben de Ankara'da demiryolunda askerdim o yıllarda. Aşkale'ye götürülenler trenlere doldurulmuş halde Ankara'dan geçerci. Ankara-lılar da toplanıp sirkte hayvan seyrederek gibi Aşkale'ye götürülenleri seyrederdi. Hatta "Yeter artık yaşadığınız," diye laf atarlardı. Yaşlı yaşlı insanları götürüyorlardı.

Celal Bayar'ın yaptığı 6-7 Eylül. Tepeden iner gibi adını Demokrat Parti koydu ve partiyi kurdu. Halk demokrasinin ne olduğunu bilmiyor. "Batı'yı nasıl kazıklarız," hesabıyla demokrat oldular. Halk demokrat diyemiyordu ki, "Demir kırat," dedi, "Komat-rik," dedi, bilmem ne dedi. Ondan sonra da Kore'ye asker gönderdi. 7-8 bin askerimiz Kore dağlarında mezarsız kaldı. Bunları üstüne basa basa yazmak lazım. Kapatıyorlar tarihi, çulla üzerini örtüyorlar. Çünkü kendileri, onların vârisleri.

Sürgüne gittikten sonra mallarınıza el konulmuş. Mallarınıza halk mı el koydu yoksa devlet mi?

Devlet... Devlet tarafından... Halk neden yapsın ki? Bizim halkımız devletin müsaadesi olmazsa bir şey yapamaz. Ama yol gösterilirse en ötesini yapar.

Askerdeyken neler yaşadınız?

Babamın ölüm günü ben askerdim. Güllübağ denilen tren yolunda bir yerde çadırda yatıyordum. Rüyamda babam geldi yanıma. Siyahlar giymiş. "Oo, baba gel şöyle otur," dedim. Babam bana cevap vermedi, hiç konuşmadı. Meğerse babam o gün ölmüş. Annemin mektubu kesildi. Halbuki dağın başına gitsem bile mektubu gelirdi. Bana mektup yazabilmek için bu eski yazıyı öğrendi annem. Eski yazıyla gönderdiği bazı mektupları hâlâ duruyor. İçime de doğuyordu. Mektupta soruyordum "Babam nerede?" diye. Annem cevabında "Köyden hasta geldi. Baban onunla oturuyor. Mektup yazamıyor ama imzasını atıyor," diye yazmış. Annem babamın imzasını bir taklit etmiş, aynısı. Ben buna da inanmadım. Zaten birliğe de babamın ölüm haberi gelmiş ama arkadaşlar bana söylemiyorlar. Ben "Kaçacağım, eve gideceğim. Babamı merak ediyorum," diye söyleniyorum. Bir gün Fırat Nehri'nin kenarındayız. Bölük komutanı çalıların içinden çıktı. Selamlaştık. Beni çağırdı yanına ve konuşmaya başladı: "Hayatta acılı günler de var, tatlı günler de..." Böyle daha önce hiç söylemediği laflar ediyor. "Kaçacağım, demişsin. Seni severim ama görevimi de severim. Kaçarsan seni mahkemeye veririm, askerliğin yanar," dedi. Sonra da kaçmamam için "Bizim bölük Balıkesir'e gidecek. Seni giderken Kayseri'de bırakırım. Bir hafta kalırsın. Sonra da bize yetişirsin," çözümü önerdi. Bir süre sonra bölümümüz yola çıktı ve Kayseri'de mola verdi. Ben komutanın yanına çıktım ve verdiği sözü hatırlattım. İzni koparttım. Sabahleyin Ulukışla'dan Ereğli'ye gittim. Bir kalaycı Kirkor vardı. Karşılaştık. O istasyona gidiyor ben şehre... Ama babamın durumunu sormadım. "Eğer babam öldüyse bu adam dönüp bana hüzünlü hüzünlü bakar," dedim. Yürürken geri döndüm, Kirkor dönüp bana baktı. Anladım. Eve girdim, babamın bir arkadaşı tenekeci Artin, bir danayı ağaca bağlamaya çalışıyor. Anam siyahlar giyinmiş. Koşup geldi. Sarıldık. İçeri girerken kapı-

nın önünde babamın ayakkabılarını gördüm. Babamı sordum, akrabalarından birinin hasta olduğunu ve babamın onu İstanbul'a götürdüğünü söyledi. Şaşırdı ne diyeceğini, yalan söylemeye çalıştı. Ben de "Yalınayak mı gönderdiniz? Babamın ayakkabıları burada," deyince annemin gözyaşları boşandı.

Askerden dönüp geldim. Marangozluğa başladım. Bizim Ereğli'nin İvriz Köyü'nde köy enstitüsü açılmıştı. Ben de oraya masalar yaptım, dolayısıyla da enstitüye gidip gelirdim. O hareketi yerinde izledim. Genç köylü çocukları, saçları kısa kesilmiş köylü kızları, ayaklarında kalın postallar, erkek arkadaşlarıyla şehre yürüyerek gidip gelirlerdi. Binalarını kendileri yapıyorlardı. Mandolin çalıyorlardı. Köyle, halkla ilişki kurabiliyorlardı. Ama iktidarların bu hoşuna gitmedi. Önce bazı dedikodular çıkarıldı. Sonra da kapatıldı. Onları kapattılar ki imam hatipleri açsınlar. Bunu aydınlar da görmüyor. O güzelim hareketi boğdular. Yeniden bu yönde adım atılması lazım. "Türk çocuğu Müslüman olursa komünizme karşı olur," dediler. Şimdi de şeriatçılarla uğraşıyorlar. Türkes, "Benim militanlarım güvenlik güçlerinin yardımcıları," diyordu. Şimdi hepsi çete oldular.

Avedis Aharonyan vardır. 1918 Ermenistan Cumhuriyeti kurulduğu zaman Dışişleri Bakanlığı yaptı. Hatta Türkiye'yle bazı anlaşmalar imzalamaya gelmiştir. Onun Türkçeye *Fedailer* adıyla çevrilen bir kitabı var. O kitapta bir Kör Âşık var. Her dizesinin arkasında "Bu kadar büyük acıları çocuklarımız unutursa bütün dünya bizi ayıplasın," diyor. Aslında Türk okuru Ermeni edebiyatına çok uzak kaldı. Bir gün Karagözyan Yetimhanesi'nin salonunda Hagop Mintzuri ile ilgili bir toplantı vardı, Aziz Nesin de gelmişti oraya. Dedi ki, "Bu Hagop Mintzuri'yi biz tanımıyoruz. Ama kabahat da bizim değil, sizindir. Siz tanıtmadınız bize..."

Ama düşünabiliyor musunuz, 287 tane aydınını kaybeden bir halk, o çekingenliğin, yılgınlığın içinde yaşadı. Yeni yeni bir çıkış açıldı.

Ne düşünürüm biliyor musun? Anadolu insanıyız. Amerika'ya gittim 1987'de. Washington'da pikniğe gittik. Bir sürü insan toplandı geldi yanıma. Koklayacaklar neredeyse. Çünkü biz Türkiye'den gelmişiz. Kimisi Harputlu, kimisi bilmem nereli. Herkes kayıplarını arıyor. "Şöyle bir isim duydun mu?" diye soruyor. Bu çok acı bir duygu. Bir arkadaşım var, kendisi emekli bir albay. Onunla konuşur-

ken bana asılan Levon Ekmekçyan'ı⁷ sordu. Ben de "Bu adama hem acıyorum hem kızıyorum," dedim. Türkiye'ye gelip iki tane Türk öldürünce sanki Türkiye batacak. Zavallılığına acıyorum. Ama biliyor musun, bu adam Anadolu insanı. Muhacirlikten sonra bu adamları sokmadılar Türkiye'ye. İçeriye almadılar. Çünkü malları filan hep kapışılmış. Herkes sahiplenmiş malları. Gelince malını isteyecek, o yüzden gelemesin dediler. Arabistan filan Ermeni kaynıyor. Gelenleri de geri gönderiyorlar, gitmeyenler de babam gibi oldu. "Nasıl düzelir bu iş?" diye sordu. "Çaresi var ama onu yapacak yapıda insan yok Türkiye'de. Herkesin aklı bir karış havada... Eğer birisi çıkıp da kanun çıkarsa, 'Şu tarihe kadar burada yaşayanların çocukları, torunları Türkiye vatandaşı olabilir,' diye, bakalım geliyorlar mı gelmiyorlar mı?" dedim. Emekli albay arkadaşım, "Gelirler mi Sarkis?" dedi. "Bir deneyin. Ben o hasreti gördüm," dedim. Bir tanesi geldi Van'da otel açtı.⁸ Herifin başına gelmedik kalmadı.

Koca bir tarihin üzerine çul örtmek istiyorlar. Hitler Yahudilere bu işi yaparken "Türkler yaptı Ermenilere, kim hesap sordu?" deyince bizimkiler karşı çıkıyor "Hitler böyle bir şey söylemedi," diye. Ben hatırlıyorum dediğini.

6-7 Eylül'ü nasıl yaşadınız?

6-7 Eylül'de büyük oğlum kundaktaydı. Yedikule'de oturuyordum. Yeni taşınmıştım, bir Ermeni aileden yeri kiralamıştım.⁹ Genççağa Caddesi üzerinde otururduk biz. Kumkapı'da dükkânım vardı. Bütün vilayetlerde mitingler yapıldı. Nutuklar atıldı. Radyolar bangır

7. Asala üyesi. 7 Ağustos 1982'de Ankara'da Esenboğa Havaalanı Baskını olarak bilinen eylemi düzenledi. Eylemcilerden Zohrap Sarkisyan, olayda öldürüldü. Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanan Ekmekçyan ise mahkûm edilerek, 29 Ocak 1983'te idam edildi.

8. Yerleştiği Van'da sekiz yıldır halı ticareti yapan Ermeni asıllı Amerikan vatandaşı Victor Bedoian, iki yıldızlı Sirhan Otel'i satın alıp 1 milyon dolar harcayarak "Hotel Vartan" adını verdi. Van'da "Vartan" adında bir otel açılması, medyada tartışma konusu oldu. Turizm Bakanlığı tarafından işletme belgesi iptal edilen otel daha sonra "yapılan tadilatın yönetmenliğe aykırı olduğu ve Bedoian'ın çalışma izni bulunmadığı" gerekçeleriyle valilik tarafından mühürlendi. Bedoian'ın Van İdare Mahkemesi'nde 17 Eylül 2001'de açtığı dava 4 Temmuz 2002'de "kapatma kararının iptali" kararıyla sonuçlandı. Bedoian, otelin "Hotel Vartan" olan adını, Emniyet Müdürlüğü'nün isteği üzerine "Hotel Van Grand" olarak değiştirdi. Tartışmalar sürerken, otel Vanlı işadama Haşim Alioğlu tarafından satın alındı. İşadama Alioğlu, imajını değiştirmek için otel duvarına Türk bayrağı astı. Bedoian, oteli isteyerek satmadığını söyledi.

9. Bkz. Mari Tomasyan söyleşisi.

bangır bağırdı. "Palikarya¹⁰ geliyoruz," filan diye bir kamuoyu oluştu. Karaköy'de Tünel'in karşı sırasında birbirine yakın iki dükân yapıyordum. Akşam gazeteleri "Atatürk'ün evine bomba atıldı," diye yazdı. Zaten kamuoyu oluşmuştu. Ben Kumkapı'ya dükânıma geldim. Köşede dükkânın üzerinde Demokrat Parti vardı. Tevfik Bey, meydanda halkı tahrik ediyordu. Hızla eve gittim. Köşe başında bir hareket de başlamıştı. Eve girdim. Annem "Ne o yahu, bunlar yine kudurdu," dedi. Ben "Aman sus," dedim. Hemen bir bayrak uydurduk astık. Anneme de "Sen de Müslüman karısı gibi örtün," dedim. Kariyi da "Sen çocuğu al, yukarı çık, gözükme," diyerek üst kata gönderdim.

Yeni taşınmış olduğum için mahalleli beni tanımıyor. Tek güvencem o. Bayrağı asınca çıkıp sokak kapısına oturdum. Yanıma da ufak bir kama vardı onu aldım. Kariya kıza da saldırmaya başlamışlardı. Öyle bir şey olursa kapıyı kapatıp içeride işlerini bitireceğim, niyetim o. Kırıp dökmeye başladılar. Üç kişi benim evin önüne geldiler. Konuşurken sarkık bıyıklı biri bizim evi gösteriyor. Anladım, o semtin adamı. Hristiyan evlerini gösteriyor. Hemen gittim, adamın omzuna elimi koydum. "Ne oluyor?" dedi. "Üçünü zün arasındaki konu, bu evdir. Bu evin sahibi Ermeni'dir. Şimdi yazlıktadır. Ama size hatırlatayım ki bu evde şimdi ben oturuyorum," dedim. Bana "Sen kimsin?" diye soramadılar. Gittiler.

Bir süre sonra bir genç geldi. Eve bakıyor filan. "Ne bakıyorsun?" diye sertçe çıkıştım. "Burası gâvur evi," dedi. Onu da "Hadi lan oradan, aşağıda ben oturuyorum," diye küfrederek kovaladım.

Kırdılar, döktüler. Karşı evden bazı Rum kadınlar sokağa kaçtılar. Başka evlere girdiler. Bir grup amele, kendi yaptıkları binayı söktü. Akşam oldu, gece oldu, saat 1'de Yedikule'ye giderken yol üzerindeki kiliseyi ateşe verdiler. Kıvılcımlar bizim eve geliyor. Sinirler gergin. Sakin olmak durumundasın. Bir de baktık ki aske-riye köşe başından düdüğü sesleriyle müdahale etti. Yağmacıları başıma toplamıştım. Annem kahve pişirmişti. Kahve içiyorduk. Bizim ev iyice girilmez olmuştu. Yağmacıların kiminin koltuğunun altında makine kafası, kiminin halılar, kiminde de bilmem ne; düdüğü duyunca oraya buraya kaçışmaya başladılar. Biri de bizim

10. Sözcük anlamı yiğit olan "palikarya", 15 ve 19. yüzyıl arasında Türklere karşı savaşan Yunanlı milislere verilen addır.

eve girmeye kalktı. "Çık ulan!" diye attım bunu dışarı. O da şaşır-
dı. O ana kadar kahve yapmışım, su vermişim, şimdi evime sok-
muyorum. Bir yüzbaşı geldi üç askerle. Elimde kahve fincanı var-
dı. "Delikanlı sizi tebrik ederim," dedi, "tam kahvenin tadını çıkar-
acak zamanı bulmuşsun. Her Türk sizin gibi olmalı... Ama artık
askeriye müdahale etti, lütfen kahvenizi içeride için."

Ben eve girdim ama bütün bina başıma yıkılıyor. Hem öfkeli-
yim, hem üzüntülüym, hem de sakin olmak zorundayım. O gün
şöyle düşündüm: "Dünyada başka yerler var ki oralarda çocuklar
başlarını yastıklarına koymuşlar, hiçbir tehlike duygusuna kapıl-
madan huzur içinde uyuyorlar. Öyle bir ülkenin hasretini çekiyor-
rum ben. Ben bu ülkede olmanın acısını çektim."

**Türkiye'deki gayrimüslimlerin çoğu yurtdışına gittiler. Siz hiç gitmeyi dü-
şündünüz mü?**

1973'te benim Sovyetler Birliği vatandaşlığı emrim geldi. Ama
çevremdeki insanlar "Bizi, davayı yarım bırakıp gidiyorsun," diye
çok söylediler. Velhasıl olmadı. Ben burada mücadele sürerken
Sovyetler Birliği'ne gitmeyi kaçma gibi, bir utanç gibi gördüm. Se-
nelerce konsolosluğun önünden geçerken bir suçlu gibi geçtim.
Müracaat etmişim onlar da kabul etmişti. Çocuklar ufaktı orada
okuyabilirlerdi. Gitsek olurdu. Ama biz de burada partiliydik. Çev-
rede tanınmıştık. Emegim vardı. Helali hoş olsun, ne yapabildiy-
sek... Yine de unutulmadık...

Yaşamınız boyunca Türkçe bir ad kullandınız mı?

Hayır, öyle bir şey olmadı hiç. Hep Sarkis oldum. Ama partide, il-
legalitede bir adım vardı.

Ermeni olduğunuz için bir zorluk yaşadınız mı?

Türkiye'de iktidarlar açısından Ermenilik ayrı bir şeydir. Hâlâ öyle.
"Kanun nazarında bütün vatandaşlar eşittir," bunların hepsi palav-
ra. Bir tane çöpçü yok, bir devlet dairesinde memur yok. Atatürk,
sembolik olarak bir Rum, bir Yahudi, bir Ermeni'yi TBMM'ye so-
kardı. O da göstermelik bir şeydi. Şimdi o da yok. Solcularımız bi-
le yaptı bu ayrımı. Mihri Belli, *Türk Solu* dergisine yazı yazmamı
istedi benden. Dedim ki "Kırk yıllık İtalyan Pirelli'yi alıp Türk Pi-
relli yaptınız. Philips'i alıp Türk Philips yaptınız. Solu bari Türklü-

ğe mahkûm etmeyin," dedim ve yazmadım. Ben bir zamanlar plannör kursuna yazılmak istemiştim. Havacılığa çok meraklıydım. Beni Ermeni olduğum için almadılar. Düşün ki ben 1932'de helikopter tasarlamıştım.

Peki başka hiç başvuruda bulundunuz mu?

Hayır ben meslek sahibiydim. Böyle herhangi bir başvuruda bulunmadım. Ama başvuruda bulunsaydım da olmazdı, çünkü örneği yok. Hâlâ yok. Ermeniler yeteneksiz adamlar mı yahu? Ama yok. Aram Andonyan'ın *Balkan Harbi* kitabında, o zamanki iktidarlar için diyor ki, "Kendilerine doğruyu ve güzeli anlatan çevreleri vardı. Ama onlar akliselimi bir tarafa attılar ve ahmaklıklarında ısrar ettiler."

Geçen konuşmamızda söz ettiğiniz "Papazı dövdürmeyecektik" hikâyesi nedir?

Bu benim babamdan dinlediğim bir hikâyedir. Sanki bugünleri düşünerek anlatmış gibi.

Üç arkadaş var. Bu üç arkadaş bir yaz günü yaya olarak yolculuk yapmak zorunda kalıyorlar. Biri Türk, biri Kürt, diğeri de Ermeni. Ama Ermeni olan aynı zamanda papaz. Sıcak, bir süre sonra yolda susuyorlar. Etrafta su yok. Bağların olgun zamanı. "İki salıkım üzüm yiyelim de ağzımız ıslansın," diye bir bağa giriyorlar. Bağın sahibi bir Türk ama onu görememişler. "Kaç paraysa veriniz," diyerek yemeye başlamışlar. Bu sırada bağın sahibi gelmiş. Bakmış üç kişi üzümünü yiyorlar. Fena bozulmuş ama üç kişiyle de başa çıkamayacağını düşünmüş. Birine bakmış, kıyafetinden Ermeni ve papaz olduğu belli. Diğerine bakmış, konuşmasından Kürt olduğunu anlamış. Üçüncüsü de Türk.

Dönmüş Ermeni'ye, "Bak bu adam Türk, yesin malımı. Benim kanımdandır. Helali hoş olsun. Bu da Kürt'tür ama din kardeşimdir. Sen niye yiyorsun benim üzümümü?" demiş. Bu laf, üzerlerine sorumluluk yüklenmeyen Türk ve Kürt'ün hoşuna gitmiş. Adam, papazı bir güzel dövmüş. Kıpırdayacak hal bırakmamış, yere uzatmış.

Bağ sahibi biraz sonra Kürt'e dönmüş. "Müslüman'sın da niye sahipsiz bağa giriyorsun. Bu adam benim kanımdan yediyse afiyet olsun, çünkü o Türk'tür. Kardeşimdir," diyerek bir güzel onu da dövmüş ve yere uzatmış. Bu durum Türk'ün hoşuna gitmiş.

Biraz sonra Türk'e dönmüş ve "Tamam anladık Türk'sün, aynı kandanız, aynı dindeniz ama sahibi olmadan başkasının başına girilir mi?" diyerek Türk'e de vurmaya başlamış. Türk yumrukla yere yuvarlanınca Kürt'e dönmüş ve "Biz," demiş "papazı dövdürmeyecektik".

Ereğli'yle bağlantınız sürüyor mu?

Evet, hâlâ geldiklerinde arayıp sorarlar. Oradaki Deli Mustafa, tehcirde Ermenileri kurtaran kişidir. Gökbudak ailesinin lideriydi. İyi insanlar. Biz Ereğli'ye geldikten sonra onlarla aynı avluda beraber oturduk. Sürgüne gidileceği yıllarda Deli Mustafa Karaman'a gitmiş. Eşraf, ağayı misafir etmiş. Konuşurlarken eşraf, Deli Mustafa'ya "Biz Ermenileri çıkaracağız buradan. Siz ne yapacaksınız?" diye sormuş. Deli Mustafa, "Sizin asaletinize o yakışır. Biz çıkarmayacağız," demiş. Ereğli'ye gelince ailesi de Ermenilerin sürülmesi işini söylemiş. Deli Mustafa, "Biz öyle bir şey yapmayacağız," demiş. Deli Mustafa sonra şu benzetmeyi yaparak sormuş:

"Bir pilav pişirmek için su yerine tereyağı koysam ama tuz koymasam o pilav yenir mi?"

"Hayır, yenmez," diye cevap vermişler. "Ulan Türk bulgur olsa, pilav pişirsek, tuz yerine Ermeni'yi koymazsak o pilav yenmez. Onlar bu memleketin hem tadı hem tuzu. Gâvursuz memleket mi olurmuş?" demiş.

Ereğli Ermeni'sinin büyük çoğunluğu muhacirliğe gitmemişti. Malları mülkleri kaybolmamıştı. Çoğu sattı, buraya geldiler. Bir ara İstanbul'da 150 hane Ereğli Ermeni'si vardı.

Ereğli'de Ermeni mezarlığı var, temizlemişler, etrafını çevirmişler, demir kapı takmışlar, bekçi koymuşlar. Gittim, genç bir oğlan geldi. "Gezmek ister misin?" dedi. Beni gezdirdi. Tanıdıklarımın olup olmadığını sordu. Deli Mustafa'yı sorunca bana torununun benzin istasyonunu gösterdi. Gittim, Deli Mustafa'nın torunu Mustafa'yı buldum. Genç Mustafa bana kim olduğumu sordu. "Babanın arkadaşydın. Çerkezoğlu Gazaros'un oğlu Sarkis," dedim. Adamlar bir anda ayağa kalktılar, beni yere göre sıdıramadılar.

Süren Baloğlu: "Ağabeyimle Babamı Birlikte Askere Almışlar"

Ermeni, İstanbul, 1925, emekli

53

Başarılı olduğu halde okuyamadığını anlatırken gözleri yaşarıyor. Koyu Beşiktaşlı, öyle ki İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde, kefen bezi bulunmayan günlerde Fransız patiskasıyla 5 metre uzunluğunda 2.40 metre eninde siyah-beyaz bayrak diktirecek kadar... Süren o kutlıkta bayrağın üzerine kartal resmi çizdirmiş, "Remzin Kara Kartallar gibi bütün mahalleleri dolaş, layıktır bu vasıflar sana ey şanlı Beşiktaş" diye yazdırmış. Bayrağı kamyonla bütün İstanbul'da dolaştırmış.

Bize kendinizi tanıtır mısınız?

Adım aslında Suren'dir, ama nüfusta Süren olduk. Maliyenin hatasından ötürü... Adımı bilgisayara geçerken "u" yerine "ü" koymuşlar, biz de nüfusa iki tane nokta koyduk. Esasında bizim soyadımız Artinyan'dı. Soyadı Kanunu çıkınca Baloğlu olmuş. Baloğlu da Balyan'dan gelme. Yani annemin soyadıdır. Annem uyanık kadın, Soyadı Kanunu'nda babamın soyadını kaldırmış kendi soyadını koymuş. Annem babam Yozgatlı, ben İstanbul'da doğdum. Yozgat Boğazlıyan Uzunlu Köyü. Babam Karahallı, annem Uzunlulu. 1345'liyim, yani 1925, 1 Haziran'da doğmuşum.

Annemin ilk kocasından iki çocuğu var. Benden on bir yaş büyük ablamı Amerikalılar Yozgat'tan almış ve Beyrut'a götürmüşler. O şimdi Amerika'da. Ağabeyim de benden dokuz yaş büyük. Babamla annem trende tanışıyor. Annemin ilk kocası Çanakkale'de şehit düşmüş. Annemler sürgüne¹ gitmemişler. Çünkü annemin ilk kocasının ablası çok güzelmiş, bir Türk onunla evlenmiş ve o sayede annem de gönderilmekten kurtulmuş. Zaten kocası da Çanakkale'de şehit düştüğü için göndermemişler. İki çocukla Yozgat'ta kalmış. Amerikalılar ablamı alırken ağabeyimi de istemişler. Ağabeyim çok küçükmüş, dayanamamış ağlamış, annem de göndermemiş.

Annem, ağabeyim ve büyükannem, birlikte Yozgat'tan İstanbul'a gelmek için yola çıkmışlar. Annem dul. Trende babamla karşılaşmış. Babam daha hiç evlenmemiş. Annem babamdan on yaş büyüktür. Yollarda birbirlerine destek olmuşlar. İstanbul'a gelince, Gâhran'a yerleşmişler. Fakirhane gibi bir şeydir o. İstanbullu Ermenilerin tuttukları binadır. Anadolu'dan gelenler oralara yerleştirilir. Ailelerin kaldığı yerler birbirinden perdelerle ayrılır. Oraya yerleşmişler. Kadıköy'e iniyorlar. Annemle babam vapurla Avrupa yakasına geçip iş arıyorlar.

Yozgat'tan İstanbul'a neden gelmişler?

Artık Yozgat'ta kimse kalmamış ki! Babam Konya'da bir Çerkez'in yanında büyümüş. Seferberlikte 11 yaşındaymış. Anadolu'da artık Ermeni kalmayınca, çoğu gidince, babam da İstanbul'a gelmek için Konya'dan yola çıkmış.

Annem Yozgat'tan çıktıktan sonra bir süre Kayseri'de kalmış. Amerikalıların yanında biraz hastanede çalışmış. Elinden de dikiş geliyormuş. Pastırmacı Han'a geliyorlar. Orada da o zaman Amerika'dan gelen eski elbiseleri tamir edip Anadolu'ya satıyorlarmış. Annem de dikiş bilince işe başlatmışlar. Oranın da odabaşı, Hacı Kevork Ağa adında birisi, sormuş anneme, "Siz nerede kalıyorsunuz?" demiş. Annem anlatmış. "Kimin var?" diye sormuş. O zaman ben doğmamışım daha, annem "Bir oğlum..." ve babamı gösterip "bir de bu var" demiş. Adam "Bu kim?" diye babamı sorunca "Yolda tanıştık, bizimle geldi," diyor. Adam "Bununla evlenin. Biz de sağdıç olalım," diyor ve bizimkileri evlendiriyorlar.

Hızarcı olan babam da kendine bir iş aramaya başlıyor. Beşiktaş'ta vapur iskelesinin yanında Papazoğlu soyadlı bir Rum'un marangoz dükkânında iş buluyor. Bir zaman sonra ben doğmuşum. Beni de orada vaftiz etmişler. Babamın her gün işe gidip gelmesi zor olunca Beşiktaş'a yerleşmişiz. Babam ustabaşılığa kadar çıkmış. Ben Beşiktaş'taki mektebe gidiyorum, Makruhyan mektebi var Beşiktaş'ta, şimdi kapalı, ağabeyim de pazarcılık filan yapıyor. Babamın ustası kaçtı ve birikmiş alacağını da götürdü. Babam evden işe işten eve yaşadığı için başka bir yeri bilmiyor. İnşaatlara gidiyor, rençber filan oluyor. Ben dördüncü sınıfa kadar okuyabilirdim. Bizim okullar, Ermeni okulları paralı. İyi bir talebeyken dörtten beşe geçtim. Aylık bir lira ama veremiyorum. 50 kuruş da veremiyorum. Babamın işi iyiymen veriyor, ama sonra veremiyor. Müdür beni bedava okutmaya kalkıyor, iyi bir talebe olduğum için. Bu sefer Ermenice tarih kitabı, *Grong*, onu alacak 40 kuruş yok. 40 kuruş olsa biz beş tane ekmek alacağız. 8 kuruş ekmek. Ben de mektebi bırakmak zorunda kaldım. Sınıf arkadaşlarımdan üç tanesi doktor, bir tanesi mühendis oldu. Biz de pazarcı olduk.

20 Kura Askerlik ailenizi nasıl etkiledi?

Babam, ağabeyim gitti. Ağabeyim askere gitti geldi, ikinci bir askerlik daha yaptı. Babam hiç askerlik yapmamıştı. Onlara af çıkmış, hürriyette, yani cumhuriyet kurulduğu zaman. Babam 12'liydi (Hicri 1312, Miladi 1894 yılına denk düşüyor - y.n.). 12'lilere, 13'lülere ve 14'lülere af çıkmış. Babam askerlik yapmamıştı. Ağabeyim birinci askerliğinden sonra evlenmişti. Tabii askere gince

yengeme de ben bakıyordum. O yıllarda şahısların da rejileri vardı ve annem rejeye, yani tütün fabrikasına çalışmaya gidiyordu. Beşiktaş Yenimahalle'den Kuruçeşme'ye kadar her gün yürüyerek gidiyordu. 35 kuruş yevmiye alıyordu.

Askerde babamla ağabeyimi komutan ayırmış. Birini Konya'ya, diğerini Polatlı'ya yollamış. O zaman herkesin dilinde şöyle bir şey vardı: "20 Kurayı askere götürmediler; kesmeye götürdüler." Fevzi Çakmak, bunlara asker elbisesi giydiriyor ve "Ben asker elbisesi altında bu işi yapmam," diyor. Herkesi kurtarıyor. Bu ne kadar doğru ne kadar yanlış bilemem, ama herkesin ağzındaki söylenti buydu. Yalnız gayrimüslimleri topladılar İstanbul'da... 1312'den 1332'ye kadar doğumlu olan Rum, Ermeni, Musevi götürdüler. Bazıları üç sefer askerlik yaptı. 27, 28 ve 29 kuraları; 1327 (1909), 1328 (1910) ve 1329 (1911) kuraları üç sefer yaptı askerliği.

Sonra arkasından Varlık Vergisi çıktı. Ben pazarcıydım ya, maliyeye de kaydolmuştum. Bana 500 lira Varlık Vergisi geldi. Sermayem 50 liraydı. 50 lira sermaye 500 lira Varlık Vergisi! En azı 500 liraydı zaten. O zaman, en düşük 50 lira koymuşlar. İsmet Paşa "Bu çok az, bir sıfır ilave edin," demiş. Bütün 50 lira olanlara bir sıfır eklemişler 500 lira olmuş. 100 lira olanlar 1000 lira olmuş. Böyle diyorlardı. Benim ihbarnamemi polis eve getiriyor. Annemin zaten okuması yazması yoktu; "Benim oğlum eve gelmiyor," diyerek almıyor. Bizim mahallenin köşesinde bir kunduracı vardı. Ermeni'ydi fakat Faruk adını kullanıyordu. Gazaros'tu asıl adı. Polisler ona "Buralarda bir Süren varmış," diye soruyorlar. "Tanıyorum, mahallenin çocuğu. İhbarnameyi verin, ben veririm," diyerek almış. Ben geçerken "Süren," dedi "Gel de al, sana bir ihbarname var". Annem bana söylemişti. Ben ihbarnameyi almamak için gece 1'de eve gidiyordum. Sabah da 5'te, 6'da çıkıyordum. Bahçe kapısından girip çıkıyordum filan. Bana bu kunduracı "Al bu senin," deyince, "Sen kimsin ya benim ihbarnamemi alıyorsun," dedim. O kocaman adam ben de o zaman 16 yaşındaydım, ama kızdım adama. "Bunun bir mahsuru yok," dedi ve zorla verdi. Ben de yırttım. Sonradan hakkında 500 lira Varlık Vergisi olup yakalananlar Aşkale'ye gitti. Benim gibi yakalanmayanlara af çıktı. Oradan kazandık.

İkinci Dünya Savaşı'nda "20 Kura Askerliğe gidenleri Fevzi Çakmak kurtardı" dediniz. Bunu açıklar mısınız?

Fevzi Çakmak, toplanan gayrimüslimleri askere aldı, üniforma giydirdi ve başlarına kötü şeyler gelmesini önledi. Ben o zaman 15-16 yaşındaydım. Bu benim inanışım değil, o zaman denilen buydu. Ama böyle bir şey olmaz. Neden? Tamam seferberlikte² olmuş böyle bir şeyler ama İstanbul'da olmamış zaten o iş, Anadolu'da olmuş. Çünkü o zaman iletişim yok, bir şey yok. İstanbul'da olsaydı duyulurdu. İstanbul'da öyle şey olmaz yani.

Yasa kalkana kadar hep saklandınız mı?

Af çıkana kadar biz öyle yaptık. Arkadaşımin evine gittim. Ne kadar sürdüğünü hatırlamıyorum, ama bazen annem gelip beni görüyordu. Bazen ben gidip onu görüyordum. Ama o zaman demek ki 500 lira diye çok arayıp soran da yoktu. Ondan sonra 1944'te askere gittim. Nafia'ya³ gittik. Gayrimüslimleri üçe ayırıyorlardı. Ermeniler Nafia'ya gidiyordu, Rumlar havaalanına, Yahudiler çiftliklere filan. Bizi Adana'ya gönderdiler. Oradan İskenderun'a gittik. Kazma kürekle çalıştık. Sonra Nafia lağvoldu. Milli Müdafaa'ya geçtik. Ankara'ya geldim. Üç sene askerlik yaptım. Bizden sonrakiler, yani 1342'lilere (1923) silah verdiler. Bizim zamanımızda yalnız gayrimüslim doktorlar subay olabiliyordu. Lise mezunları⁴ filan kazma kürekte çalışıyordu.

1930 ile 1940 yılları arasında "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları açmışlardı. Bunlar sizi nasıl etkiledi?

Evet vardı öyle şeyler. Biz zaten Türkçe konuşurduk evde. Sokakta da Türkçe konuşuyorduk. Pazarcıyız, Türkçe konuşuyoruz... O daha çok İstanbul'un yerlisi olanlar içindi. Onlar Ermenice konuşuyordu. Okula gitmişlerdi. Çok yüksek eğitim almışlardı. Mesela Teknik Üniversite'nin hesap bilmem ne müdürü o zaman Ermeni'ydi.

2. Seferberlik sözcüğüyle Birinci Dünya Savaşı kastediliyor.

3. Nafia: Bayındırlık. İkinci Dünya Savaşı döneminde gayrimüslim vatandaşlar askerlik yükümlülüklerini dönemin Nafia Nezareti (Bayındırlık Bakanlığı) emrinde yerine getirdiler.

4. İkinci Dünya Savaşı yıllarında lise mezunlarının yedek subaylık hakkı vardı.

1954'te evlendiniz, 6-7 Eylül'de İstanbul'daydınız, neler yaşadınız?

Ben o sırada eşimin akrabaları orada oturduğu için Kadıköy'e taşındım. Üç sene orada oturduk. Evimiz Kurbağalıdere'nin kenarındaydı. Şimdi Fenerbahçe'nin kulüp binası filan var. Hatta o sokağın ismi Reşit Paşa'dır. Evin sahibi de Reşit Paşa'nın kızıydı. Ağabeyimle ortaklık. Ortaköy'de dükkânımız vardı. Sabahleyin babamdan bir telefon geldi, "Nasılsınız oğlum?" dedi. "İyiyiz" dedim. Ben Kadıköy Altıyol'u görünce bir şeyler olduğunu anladım. Üsküdar'a geldim, gazeteleri, gazetelerdeki fotoğraflara baktım. Bizim dükkâna gittim erkenden. Bir şey olmamış. Ne eve ne dükkâna bir zarar gelmedi. Malımıza da canımıza da zarar gelmedi.

Akrabalarımıza da bir şey olmadı. Akrabalarım pazarcıydı. Salı gecesi oldu bu iş. Hiç unutmam, akrabalarımıza yardıma giderdim. Beni vaftiz edene yardım ederdim. Salı günleri piyasaya mal almaya giderdi, ben de ona yardım ederdim. Saat dört buçuk beş gibi ayrıldık. Eve gittim, sonra bir şey duymadık biz. Ertesi sabah bir şeyler olduğunun farkına vardık. Babamın künk imalathanesi vardı. Künge de zaten bir şey yapamamışlar. Babam Beşiktaş Yenimahalle'de otururdu. Herkes birbirini tanırdı. Senelerce orada oturmuşuz.

Ağabeyimle ortaklık, ayrıldık. Bir başka akrabamla başladık, bugüne kadar geldik. Yeni Mahalle'de annemin evinde, bahçede filan elektrikli izgara imalatı yapıyorduk. Sonra Taksim'de bir yer tuttuk. Maliyeye kaydolduk. 1983'e kadar ortakla beraber çalıştık. Daha sonra ortak Fransa'ya gitti. Çocukları filan gitmişti o da mecbur oldu. Ben 1995'e, emekliye ayrılana kadar devam ettim. Hanımın ilk kocasından iki kızı vardı. Bir kızımız daha oldu.

Sonra ne yaptınız?

Bizim okulun derneği, 1953'te filan kuruldu. Tarihini pek hatırlamıyorum. Bir arkadaşım beni "Okulun müsameresi var," diyerek kiliseye çağırdı. Gittik. O gün de derneğin seçimi varmış, bizi de idare heyetine soktular. Ondan sonra beraber idareci olduk. Ben bu işlerde çok çalışkanım. Kilisede dilekleri için adak adayanların kurbanları oluyor. Cumartesi sabah girip pazar akşamına kadar çalışıyor-

rum. Bu sefer bizi kilisenin mütevelli heyetine yedekten seçtiler. Yedeğiz ama başkan ve ikinci başkan öldü. Ben de mecburen heyete girdim. "Oranın kıdemlileri var," diyorum ama iş başa düştü beni ikinci başkan yaptılar, sonra da başkan oldum. Yirmi sene Beşiktaş'taki Surp Asdvadzadzin Kilisesi Vakfı'nın başkanlığını yaptım. Üç sene önce bıraktım bu işi. Bu dönemde kilisemiz yandı. 1987'de dışarıdan maytap attılar, çatısı yandı. Arkada bir yangın çıktı. Kilisemiz sigortalı ama bizim kilisemizi Balyanlar yapmış. 1834'te başlamışlar. Türkiye'de eşi yok. Çünkü tek kubbeli Ermeni kilisesi, Meryem Ana Asdvadzadzin Kilisesi.⁶ Mihrabı 24 ayar varaktır. 1988'de filan yenilendi. Tamir edildi. Çok büyük para harcandı.

Yangın nasıl oldu, bir sabotaj mıydı?

Çocuklar maytap attı. Balyanların padişahlara iki yüz senelik bir hizmeti var. Bu yüzden sever Balyanları. Pars Tuğlacı'nın kitabında Balyanların eserleri ve bilgiler var. Ermeni kiliselerinde kubbe yapmak yasak. Kiliseye kubbe yapıldığını Padişah'a söylüyorlar. Bu ihbar da Garabet Balyan'ın kulağına geliyor. Üç günde çatı yapıyor kilisenin üzerine. Çatıyı öyle bir yapmış ki mühendis Sarkis Cinoğlu vardır. O tamir etti zaten. Çatıya çıktı, nasıl tutturulduğunu anlamadı. O tahtalar yanmadı. Duman çıktı ancak yangında yanmadı. Arkadaki yangında çatısı biraz zarar gördü. Sigortalıydı. Ekspert geldi. Baktı gitti. Para almaya gittiğimde, bana "Siz ne yapmışsınız?" dedi. İçerisi bütün altın varak. Bir resimler var, İsa'nın 12 talebesinin... "Bunun sigorta bedeli bu kadar olur mu? 100 milyon bunun hiçbir şeyini karşılamaz ki," dedi. "Ne yapacaktık," dedim. "Gerçek değerinden sigorta yapsak primlerini ödeyebilecek mi-

6. Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Beşiktaş İlhan Sokak 20 numaradadır. Kilisenin tarihi hakkında P.G. İnciyan, 1661 veya 1681-1684 yılları arasında inşa edildiğini yazar. 1794'te kilisenin yıkık olduğu belirtilmektedir. 1836-1838 yılları arasında ünlü saray mimarı Garabet Amira Balyan'ın (1800-1866) mali desteği ve mimari üslubuyla yapılmıştır. İkinci inşasında kiliseye Kūd Dıpo Surp Asdvadzadzin (Aziz Meryem Ana'nın Sandukası'nın Bulunuşu) adı verilmiştir. Çan kulesi daha sonra inşa edilmiştir. Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Osmanlı döneminde inşa edilen kubbeli iki kiliseden biridir. 1897'de büyük bir yangın geçiren kilise, tipik bir Ermeni kilisesidir. Haçvari bir plana sahip kilisenin farklılıklarından biri de iki galeri katına sahip olmasıdır. Ana giriş batı yönündedir. Dışarıdan bakınca kiremit kaplı olan çatı, içeriden kubbelidir. Kubbenin üzeri çatıyla örtülmüştür. Diğer kubbeli kilise, Kuzguncuk'taki Surp Lusaroviç Kilisesi'dir. (Vağarşag Seropyan, *Dünden Bugüne Beşiktaş*, Beşiktaş Belediyesi Başkanlığı yayını, Ekim 1998.)

yiz?" 1981'de, Atatürk'ün doğumunun 100. yılında, Beşiktaş'ta bir bomba patladı bir yerde. Bizim kilisenin bir yerlerinde birkaç cam kırıldı. Tabii camları yaptırdık. Tam hatırlamıyorum ama 10 bin lira filan camı yaptırdık. Aynı yıl, adını şimdi hatırlayamayacağım bir kuruma 100 bin lira bağış yaptık. Bizim defterlerimiz her sene kontrole gider. Yıl sonunda gitti defterlerimiz. Baktılar "Bu ne ya? Nasıl yaptınız bu kadar masrafı?" dediler. O zaman senede 200 lira masraf yapabiliyorduk. Osmanlı devrindeki kanun. O zaman senede 200 altın lira, 1981'de 200 lira... Ben "Burası antika, müze gibidir. Kırılan camları yeniletmeseydik içeri yağmur girerdi, su girerdi. Bütün eserler giderdi," dedim. "Bu parayı harcarken bizden niye izin almadınız?" diye soruyor bana. Harcamaların üzerinde de Atatürk'ün adının geçtiği kuruma yaptığımız 100 bin liralık bağışın makbuzu var. 100 bin liralık bağışı es geçiyor, kırılan camları tak-tırmak için ödediğimiz 10 bin liralık harcamayı görüyor. Ben inat edince "Sen amma çok şey biliyorsun yahu?" dedi, gitti. Şimdi vakıfların harcamalarına izin verilen para miktarı ne kadar oldu bilmiyorum. Kilisenin tamiri sırasında neler çektik. Bize söylenen 3 milyon lira harcayabileceğimizdi. Ama biz projenin 13 milyon liraya çıkacağını hesaplamıştık. Neler çektik de kiliseyi tamir ettirdik. Üzerindeki boyasını bile eski haline çevirdik. Üniversiteden bilim adamları geldi, baktılar ve onların söylediği gibi yapıldı. Tamir yaptırırken bir adam geldi, biz "Yine bir şey isteyecek biri geldi," dedik. Adam bize, "Bu mihrabın varak işçiliğini üstüme alıyorum," dedi. Şaşırdık, adamın ayağında ayakkabı yok. Hayır sahibiymiş, rahmetli oldu, bütün masrafını karşıladı. İsmini de vermedi.

Vakfımıza bağlı mektebimizi kapattık. Makruhyan İlkokulu idi. Garabet Balyan'ın karısı Makruhi Balyan adına yapılmış. Garabet Balyan'la 21 yaşında evlenmiş, 23'ünde ölmüş. Kilisede büstü var. Mekteple ilgili davalık olduk. 1868'de kurulmuş mektep, bizim değilmiş... Uzun süren davalardan sonra kazandık okulumuzu, ama öğrencisizlikten kapattık. Mektebin de, bahçenin de vergisi veriliyor. Ama "Sizin değil," diyorlar. Üç sene önce mahkemeyi kazandık. Kazandık ama 70 milyar vakfiye istiyorlar. Bu verilmedi. Sonradan yeni bir kanun çıktı ve tapumuzu aldık. Hem mektebin hem de bahçesinin tapusunu aldık. Mektebin çok masrafa ihtiyacı var. İyi müşteriler çıktı. Mesela masonlar kulübü filan geldi, bahçeyi otopark yapmak istediler.

Okul ne zaman kapandı?

Kilise tamir edildiğinde, yani 1988'de kapanmıştı. Öğrencisizlikten kapandı. Altı talebe, dört öğretmen vardı. Dört talebeyi de buradan taksiyle gönderiyorduk.

Vakıf gelirinizin ne kadarını harcamanıza izin verirdi?

Okulu olan vakıfların parası hiç artmaz. Bizimkilerin şu anda 2 milyar lira geliri vardır. Papazı vardır, zangocu vardır, kurbanı vardır... Bu para yetmez. Bazı kiliseler vardır hiç geliri yoktur. Mesela Yeniköy, Büyükdere kiliseleri geliri olmayan kiliselerdir. Çünkü oralarda oturan kimse yoktur. Dün Büyükdere'nin günüydü. Masraftan daha az gelir elde edilmiş. Her kiliseye yardım edenler vardı eskiden, şimdi çok azaldı. Eskiden 200 kişiydi, şimdi 30 kişi kaldı. Mülkü olan kilise çok az. Cemaati kalabalık olan semtlerdeki kiliseler biraz rahat ama mesela Beşiktaş'taki bizim kiliseye giderseniz görürsünüz ya üç kişi ya beş kişi. On kişi bulurlarsa kalabalık derler.⁷

Vakıfların yöneticisi olmanın ne gibi zorluğu var?

Gelirleri artırmak lazım. Mülklerini tamir ettirmemiz lazım. Kilsenin dört evi var. Artık kilise onları tamir ettirecek durumda değil. Kiracılar da yarısından fazla bedava oturur. Kira alamadığı gibi içinde oturanlara yardım etmek zorunda kalır. Allah'tan şimdi elektrik ve su için para almıyorlar.⁸ Bu uygulama en fazla on yıllık. En büyük zorluğumuz tamir. Çünkü vatandaş iyi kötü yardım ediyor. Bir de her kilisenin kurban gelirleri var. Okulu olanın masrafı karşılanıyor. Mesela Samatya'da yuva, ilkokul ve lise var. Düşünün kaç tane öğretmen var. Burada en az otuz tane öğretmen var. Sonra bizim öğretmenlere verilen maarifin verdiği gibi değil. Benim öğ-

7. Konuştuğumuz hafta, kilisenin fotoğraflarını çekmek ve bilgi almak için gittiğimde ayneye katılan beş kişi vardı. Sonradan bir anne kız gelerek kilise cemaatinin sayısını yedi kişiye çıkardı.

8. Uygulama camilerden elektrik ve su parası alınmamasına dayanıyor. Gayrimüslimlerin itirazı üzerine diğer dinlerin ibadet yerlerinden de elektrik ve su parası alınmama-ya başlanmış.

retmenlik yapan bir yakınım var. Otuz senelik öğretmen, ortalama 350-400 milyon lira maaş alıyordu. Bizde daha fazla verilir.

Yaşamınızın herhangi bir zamanında Ermeni olduğunuz için size kötü davranıldı mı?

Hayır. Ben yirmi sene pazarcılık yaptım. Müslümanlığın en koyu olduğu yerlerde, Unkapanı, Fatih, Eyüp, Üsküdar'da yaptım. Şişli ve Beşiktaş'ta da yaptım. Müslümanların hiçbir zaman kötü davranışını görmedim. Bir de hiçbir zaman Süren ismini bir Müslüman ismiyle değiştirmedim. Müşterilerim de bana Süren Bey diye hitap ettiler. Veresiye verdiğim müşterilerim bile vardı. Bir gün bile ismini Süreyya veyahut başka bir şey yapmadım. Çoğu arkadaş ismini değiştirdi, ama ben değiştirmedim. Çünkü hem ağabeyim, hem sağdıçım, hem beni vaftiz eden hınkârım... onlardan böyle bir şey görmedim. Bir gün bile bana "Süren sen gâvursun, senden alış-veriş yapmayalım," filan demediler. Hiç kimseyle kötü bir şey yaşamadım. Hatta Eyüp pazarında, sergi açtığım yerin arkasında, Eyüp Camii mıntıkasında, oranın muhtarı vardı. Bir sel geliyordu. Müthiş bir hava vardı. Adını şimdi hatırlamıyorum, "Aman Süren oğlum," dedi, "tezgâhını topla, yukarıdan Taşıtlarla'dan sel geliyor. Götürür senin malını." Bana yardım etti, topladık malları sandığa koyduk. Sandığı da tahtanın üzerine çıkardık. Sel geldi, dört parmak kaldı sandığa. O sel gitti yeni bir sel geliyordu. Bana yardım etti, o 200 kiloluk sandığı, tahtayla beraber arkamızdaki tretuvarın üzerine çıkardık. Bunu hiç unutmam. Pazarcıların arasında her türden millet vardı. Bir gün bile bir şey duymadım.

Yurtdışında akrabanız var mı?

Beyrut'a giden ablam vardı ya, Amerikalıların alıp götürdüğü... O var. Okumuş öğretmen olmuş. Onun da filminden beter bir macerası var. Ben o zaman 6-7 yaşındaydım. Eve mektup gelip gidiyor. Evde Ermenice okuyup yazan yok. Bizim mahallede bir öğretmen kadın var, ona gidiliyor, okutuluyor, mektup yazdırılıyor ve gidiyor. İkinci Dünya Savaşı çıkınca kaybettik birbirimizi. Zaman geçti. Yeni Mahalle'de oturduğumuz sokağa bir hoca geldi. Her sene ge-

liyormuş, buradan kitaplar alıyormuş, oraya götürüyormuş. Annem bunu duymuş. "Gideyim de şu adama kızımı sorayım," diyerek adamın yanına varmış. Adama "Benim bir kızım vardır, Frangül isminde. Amerikalılar Kayseri'den götürdüler. On beş seneden fazla zamandır haber alamadık," diyor. Adam gülüyor. Ablam meğerse o adamın müdür olduğu okulda öğretmenlik yapıyormuş. Ertesi sene adam ablamı yeğenimle alıp getirdi bize. Düşünebiliyor musun? Ertesi sene ablam yine geldi. İki-üç sene geldiler. Hatta son olarak 1979'da geldi. Yeğenim Suudi Arabistan'da bir Amerikan şirketinde çalışıyordu. Sonra Amerika'ya gidince ablamı da alıp götürmüştü ve biz bir daha ablamı görmedik. O adam seneler sonra bizim eve geldi. Artık pansiyona bırakmıyorduk. Ablam seneden seneye bize telefon ederdi. Yeğenim telefon ederdi. Ablam şimdi benden on bir yaş büyükçe, 88 yaşında. Ortağım var. Onunla da kuzen sayılırız. O gelir gider. Ben yerleşmek için gittiğimde beğenmedim. 1969'da gittim. O zaman bende üç çocuk var. Karım var, hala var, kayınpeder var, babam var, annem var. Olur ya bırakıp gittim, buradakiler ne yer ne içer. Hepsi yaşlı. Kayınpeder yaşlı, babam yaşlı, annem babamdan on yaş daha büyük. Her sene gittim de kalmaya değil. İşimiz icabı mal getirdik, parça getirdik.

Vahan Kocaoğlu:
"Lisanımı Kaybetmiş Olduğum İçin Üzgünüm"

Ermeni, Yozgat, 1925, sahaf

1928'de, yani kendi deyişiiyle "Tuna Nehri'nden buzullar aktığı yıl" ailece İstanbul'a göçmüşler. 1943-44'te kitaplarla tanışmış ve içindeki cevheri keşfetmiş. 1960'lı yılların başlarında İstiklal Caddesi üzerinde sahaflığa başlamış, o gün bu gündür İstiklal Caddesi'nde sahaf. Hayal Sahaf olarak geçmiş kitap literatürüne, hakkında hazırlanan kitabın adıyla... Her ikisinin de Yozgat Boğazlıyanlı olması, doğum yıllarının aynı -1925- olması ve ilkokulu aynı okulda okumaları nedeniyle Süren Baloğlu'nu tanıyıp tanımadığını sordum. Tanıdığını söyledi. Yıllar sonra iki çocukluk arkadaşından birine, diğeri hakkında bilgi vermiş oldum.

Nerelisiniz?

Yozgat Boğazlıyanlıyım. Ailem ben çok küçükken İstanbul'a göç etmiş.

Aileniz Yozgat'tan neden göç etmiş? Baskı mı görmüşler?

Ailenin göçü, normal bir göç. Nasıl ki Anadolu'dan bazı aileler, ihtiyaçları nedeniyle gelirler, öyle...

İstanbul'da nasıl yaşadınız? Çocukluğunuzdan hatırladıklarınız neler?

İlk hatırladığım şey, yıkık dökük, duvarları, saçakları bozuk, soğuk yağmur geçiren bir barakada bulunduğumdur. Burası İhlamur bölgesindeki evimizdi. Bostanüstü Sokak'taydı. Kendimi bildiğim yaş 4-5 yaşlarıdır. Bu yaşımdan sonrasını hatırlıyorum. Çocukluğumda unutmadığım korkularımın birini anlatayım. Arkadaşlarımla gezintiye çıkmıştık. Nişantaşı, Osmanbey gibi yerlere gittik. Bir ara arkadaşlarımı kaybettim. İhlamur dediğim yer, o zaman kapkaranlık bir orman halindeydi. Beni çıra yakarak aramaya başlamışlar. Ben Osmanbey'de caddelerde ağlarken bir bekçi beni gördü. "Ne ağlıyorsun?" dedi. Kaybolduğumu söyleyince "Evin adresini biliyor musun?" diye sordu. Bildiğimi söyledim. Beni karakola götürdü. Orada bir bekçi de beni eve ulaştırdı. Çocukluğumdan hatırladığım o karanlık, o yalnızlık hâlâ beni rahatsız eder.

Aileniz nasıl geçinirdi?

Hiçbir geçim kaynağı yoktu ailemin. Babam Yozgat'ta, köyde ır-gattı. Ailemiz dört kişiydi. Sonra iki kardeşim daha oldu. Burada da amelelik yaparak geçimini kazandı.

Okula nasıl gittiniz?

Fakru zaruret içindeydik. Güç bela gidebiliyordum. Defter, kitap almamız imkânsızdı. Bu arada ben Ermeni alfabesini tamamen bitirdim. Kısmen de olsa kendi lisanımı, Ermeniceyi öğrenmiş oldum. Türkçeyi de öyle. Hatta Ermenice zamanla silindi, ancak Türkçe gayet güzel kullanır hale geldim. İyi dostlar sayesinde Türkçemi daha zenginleştirdim. Bu arada biz İhlamur'daki bir-iki kiralık evden sonra şimdiki Sabancı Lisesi'nin bulunduğu arsada ikamet ettik. Sabancı'nın bugünkü bulunduğu bina o zaman tamamen açık bir araziydi. Ortasında bir küçük ilkokul, solunda da kul-

lanılmayan bir Ermeni mezarlığı vardı. Biz onun içinde ikamet ettik. Derme çatma bir evdi. Bir fotoğraf makinesi sahibi olabilseydim de mezar taşlarının, mezarlığın resmini çekebilseydim, hayatımın bir kesitini çekmiş olacaktım. Okul hayatım bu mezarlıkta başladı. İki yıl kadar zor bela gidebildim. Doğru dürüst gidemedim. Ama bugün hiç olmazsa okuyup yazabildiğim için sevinçliyim. Ermenicenin ileride kaybolabileceğini bilmiyordum. Bugün bu nedenle, lisanımı kaybetmiş olmam nedeniyle üzüntülüym.

Hangi okula gittiniz?

Beşiktaş Köyiçi'nden Yıldız'a çıkarken Abbasağa Parkı'nın yakınında yer alan Makruhyan İlkokulu'na gittim. Zaten geç başlamışım. Doğum yılım 1925 olmasına rağmen nüfus kâğıdını geç çıkarttıkları için 1930 yazmışlar. Dolayısıyla okula da geç gittim. Okula gitme yıllarım 1935-36 senesine tekabül eder.

Okulu bıraktınız. Sonra ne yaptınız?

Nişantaşı'nda, Rumeli Caddesi'nde bir işe girdim. Ailem beni işe verdi. Ayakkabı işi yapan Selanikli bir ustaydı. Bunca yıl geçti, ben onu unutmadım. Bir süre oraya gittim. İlk kitaplarla da orada tanıştım.

Peki İkinci Dünya Savaşı yıllarına geldiniz. O yıllarda gayrimüslimlere yönelik 20 Kura Askerlik uygulaması oldu. Ailenizden bu dönemde askere giden oldu mu?

Babam gitti. İhtiyat askerliği idi. Devletten altı ay kadar bir çağırısı oldu. Devletin bir kritik dönemde oluşundan zannımca... Yani Rum, Ermeni, Yahudi, gayrimüslim... Bu arada İkinci Dünya Savaşı sırasında ikinci bir ihtiyat askerliği oldu. Bizim, yani gayrimüslimlerinki 1941'lerdeydi.

Babanız daha önce askerliğini yapmış mıydı?

Onu kesin bilemiyorum. Babam Anadolu'dayken yapmıştır. Babam 1315 doğumlu (1900). Anadolu'dayken yapmış olmalı.

Babanız askerdeyken aileniz nasıl geçindi?

Rahmetli ağabeyim, vefat edeli on iki yıl oldu, ailesine sadık bir ki-

şiydi. İyi bir yapısı vardı. İnsan severdi. Ağabeyim sayesinde ailenin geçimi temin edildi. O da işçiydi ama kazandığını eve harcardı.

Askerlik uygulamasından sonra Varlık Vergisi uygulaması oldu. Aileniz bu uygulamadan etkilendi mi?

Evet. Biz o mezarlıktan ayrılmıştık o zaman. Yokluk içinde, 1935'ten itibaren bulunduğumuz eve taşınmıştık. Komşuların sayesinde o evi almıştı. Varlık Vergisi nedeniyle bir kritik dönemden geçtik. O ev alınmak üzereydi Varlık Vergisi yüzünden. Sonradan değer bakımından dikkate alıp bizimkini affa uğrattılar.

Ne kadar Varlık Vergisi konmuştu babanıza?

Onu bilemeyeceğim, ama şartların ağır olduğunu söyleyebilirim. Ödeyememiştik.

Sizinle beraber göç eden akrabalarınız var mıydı?

Vardı. İyiydiler. Ama zamanla herkes maddiyat peşinde koşup buna ulaşınca bizi biraz aşağı gördüler.

Varlık Vergisi onları nasıl etkiledi?

Onların çoğu, sonradan tekrar yüксеlebildiler.

Ustanızdan söz ettiniz. Ne ustasıydı?

Ayakkabı imalatı, ısmarlama ayakkabı dikimi, tamirat.

Sonra ne yaptınız?

Ben 1938'den 1941'e kadar çeşitli işlerde çalıştım. 1941'de boşta kaldım. Ayazağa'da tuğla harmanında çalıştım. Tuğlaların yapıldığı yere harman denir. 1942'lere kadar orada bulundum. Sonra Varlık Vergisi'nin yarattığı büyük krizde yine boşta kaldım. O ara Beşiktaş rıhtımında taşıyıcılık yaptım. Mavnalardan öteberi taşıdım. Böyle koştururken, bir şahıs geldi ve bana teklifte bulundu: "Evlat benim bahçem var. Bahçıvan yardımcısı olur musun?" dedi. Tanınmış bir kulak burun boğaz doktoruydu. Evi Emirgan'daydı. Çalışma teklifini ertesi gün kabul ettim ve çalışmaya başladım. Yattığımız yer de ikiye iki buçuk metre bir kulübeydi. Biz de çocuktuk, o yaşta her şey hoş karşılanıyor.

Ailenizden ayrıldınız mı?

Hayır, haftalık izinlerde filan gidiyordum. Aldığımız ücret de kitap almayı filan karşılamıyordu. Bir yerden tesadüfen Nat Pinkerton serisini buldum. Okudum ve çok hoşlandım. O işten 1944'te ayrıldım. Tekrar bir ayakkabı ustasının yanında yardımcı olarak çalışmaya başladım.

Neden ayrıldınız?

Yaptığım işi sevmedim. Düşüncelerimizin zamanla bir arayışı vardır ya, baktım yaptığım iş tatmin edici değil ayrıldım. O bey de bizim ihtiyaçlarımızı karşılamadı. Biraz köle zihniyeti taşıyan kişiydi. Bu arada Emirgan'da bulunmamdan çok memnundum. Kitaplarla tanıştım. Yeni bir ufuk, yeni bir âlemde benim için. İçimizde bulunan cevherin ortaya çıkışına sebep oldu. Dünyanın güzelliğinin farkına varmama yardımcı oldu. Farklı kitaplarla yeni dünyaları öğrendim. Nat Pinkerton'la başladım. Bu kitapların derecesini zaman zaman artırdıkça, her şeyi artık daha iyi görmeye, daha kritik gözle bakmaya başladım. Batı edebiyatını, Türk edebiyatını çok sevdim. Sonsuz bir heyecan, bir dünya verdi bana kitaplar.

Peki sahaflığa ne zaman başladınız?

Tesadüf diyebilirim. Ben birkaç yerde çalıştıktan sonra, ki o zamanlarımı esaret kabul ediyorum, kendi başıma iş yapmak için Cihangir'de ufak çapta bir dükkân açtım. Bütçeme göreydi. Orada on yıl iyi kötü ayakta durdum. İsmarlama ayakkabı imalatı, tamiri üzerineydi. O arada kitaplarla ilişkimi dükkânda da sürdürüyordum. Eski kitap satanlardan, seyyarlardan alıyordum. Dükkânı ayakta tutabilmek için, dayanağım az olduğundan gelir sağlamam lazımdı. Oradan aklıma geldi. Akşamları dükkânı kapadıktan sonra 12'ye kadar İstiklal Caddesi'nde sergi açmaya başladım. Bu, 1960'lı yılların başıydı.

1944'ten 1960'a kadar ne yaptınız?

Değişik işlerde çalıştım. Ayakkabı vesaire, ne olursa... Bu arada kitapları severek okumaya devam ettim.

Dükkânı ne zaman açtınız?

1958 veya 59 gibiydi.

6-7 Eylül'ü İstanbul'da nasıl yaşadınız?

İstanbul'daydım. Bu konuyu birkaç yıl önce Açık Radyo'da anlattım. Bu benim övüncümdür. Herkes beğenmiş. O kaset de durur. Hatta ben bile soruyorum kendime "Bu konuşan Vahan mı?" diye. Osmanlı yokuşu vardı, Taksim Abidesi'nin çapraz köşesinde. Sonradan eczane oldu. Şimdi yapı değişti, başka şeyler oldu. 6-7 Eylül'de orada bir Ermeni ayakkabı ustasının yanında çalışıyordum. İlk günün akşamı, yani 6 Eylül akşamı elimizde çok iş vardı. Geçmişte güç bela iş olurdu. Bizi tatmin etmezdi. Ama Menderes'in gelmesinden sonra iş açılmıştı. Kalfa olduğum dükkânda götürü olarak, parça başı iş almıştık. O parçaları yetiştirmemiz gerekiyordu. Ustam uzakta, karşıda Moda'da oturuyordu. Akşam olunca saat 7'de gitti. Ertesi gün 10 parça ayakkabıyı teslim etme mecburiyeti vardı. Akşam saat 7'den sonra çalışmak, kepenk açmak yasak olmasına rağmen çalışıyordum. Kepenk kapalı ama ben içeride çalışıyordum. Dışarıda Taksim Meydanı'nda bugün The Marmara Otel'i'nin karşısındaki alanda bir toplanma oldu. Şunu söyleyeyim, hareket hazırlanmıştı. Talebeler toplanmıştı, halk toplanmıştı. O arada bir seyyar gazeteci, daha da hareketlendirdi bu durumu. Haykıarak, halkı teşvik edici şekilde, "Selanik'te Atamızın evini bombaladılar," diye bağıyordu.

Siz bunları görüyor muydunuz?

Evet, sarıh şekilde görüyordum. Bu gazeteci, bağıra bağıra gereksiz şekilde geziyordu. Ben bu arada çalışıyorum. Güvencem emniyet mensuplarının hazırda oluşları. Baktım dışarıdan sesler geldi. Kavga gibi, bağırış çağırış sesleri geliyordu. Kepengi araladım. Karşıda Rum, Ermeni gibi gayrimüslimlerin dükkânları var. Onları taşıyorlardı. Çıkıp gitmeyi düşündüm ama iş yetiştirmem lazım. Endişe duymaya başladım. Sesler geliyor, "Vurun kırın," diye. Açıyorlar, eşyayı, malzemeleri yağmalıyorlar. Endişem şuydu. Biri benim tarafı gösterip de "Burada da bir Ermeni veya gayrimüslim var," derse ne yapacaktım. Etraftaki dükkânlar kapalı. Bizim dükkân kapalı görünüyor. Bizim dükkâna dönerlerse diye korkuyo-

rum. Orada kapana sıkışmış gibiydim. Endişeden çıkamıyorum da... Çıksam "Tutun, yakalayın!" deseler hadiseler daha da kötü olur. Hayat memat meselesi denir ya tam öyle oldu. Ben içeride endişeyle bekliyorum. Açıp çıksam bir türlü, içeride kalsam başka türlü. Çünkü halk artık çılgın bir durumdaydı, korkuyordum.

Kepengin yapısı nasıldı?

Düzdü, sacdan yapılmıştı. Taş filan önemli değildi ama ellerinde satır filan gibi bir sürü tahrip edici şeyler de vardı. Ben hayatımın en büyük korkusunu orada yaşadım. Ama tesadüfün güzelliğini de orada yaşadım. Bir de baktım bir manga asker ve polis geldi. Sanki beni korumaya geldiler. O arada sevincimden hemen çıktım. Kilitleyip kaçtım oradan.

Sokağın karşısındaki dükkânlar ne oldu?

Hepsi her şeyiyle tahrip edildi.

70 Sizin dükkâna hiçbir şey yapmadılar mı? Taş filan da mı atmadılar?

Hayır. Halk sokağın karşısındaki dükkânlara yöneldiği için bizim dükkâna dönüp bakmadılar. Benim dükkândan çıkışım sevinçliydi. Ana caddedeki durum faciaydı. Kuyumcuların vitrinleri kırılıp içindekiler çalınmış. Elbise mağazaları soyulmuş. Eski ayakkabılar atılıp kundura mağazalarından yeni ayakkabılar giyilmiş. Kumaşlar, yağlar caddelerde korkunç bir koku yaratmıştı. Ben çok iyi hatırlıyorum. Arabaların bagajlarına top top kumaşlar konmuş. Birkaç metresi kumaş topundan açılmış bagajdan sarkıyor ve kuyruk gibi arabanın arkasında gidiyor, götürüyorlar.

Ailenize bir şey olmuş muydu?

Ailem de endişeli geçirdi. Ben ağabeyimden endişeleniyordum. O da bir yerlerde çalışıyordu. Sonra ağabeyimin bir arkadaşında kaldığını öğrendik. Ailemiz zarar görmedi.

1955'e kadar, 30 yaşına kadar geldik ama evliliğinizden hiç söz etmediniz?

Ben 1955'lerde Dolapdere'de ayakkabı üzerine çalışıyordum. Eşim, ayakkabısını tamir ettirmeye geldi. O sıralarda gücüm yoktu evlenmeye. Şakadan takıldım bir-iki kere. O alevlendi. 1960'ta da evlendik. Şimdi iki oğlum var. Biri 1963, diğeri 1966 doğumlu. Her ikisi de burada ve çalışıyorlar. Ufak olanı evlendi ve Bakırköy'e taşındı.

Eşinizden söz etmediniz?

Evet, halen sağ. İstanbul doğumlu. Yenişehirli. O da Ermeni.

Yaşamınız boyunca, sahafılıkta, ayakkabı ustalığınızda Ermeni olduğunuz için bir kötü davranışla karşılaştınız mı?

Samimiyetle söylüyorum. Ben hiç kimseden hüviyetimi gizlemedim. Kendime güvenirim. Ermeni olduğumu söyledim. Bana "Nesin Vahan" derler. Hatta Vahan diyemeyip Vahap derler. Ermeni ismi diyorum. Adam yüzüme bakıyor.

Sadece bakıyor mu yoksa bir kötü davranışta bulunuyor mu?

Belki biraz bocalayış içinde oluyorlar. Ama ben inancımdan dolayı hüviyetimi gizlersem o zaman kişilik sahibi olmadığım anlamına gelir.

Hiç Türkçe ad kullandınız mı?

Katiyen kullanmadım. Bana teklif gibi şey yaptılar. "Kendine hayrı olmayanın başkasına hayrı olmaz," diye düşündüm daima.

Çocuklarınızın ismi Ermenice mi?

Evet, şöyle ki birinin adı Murat. Murat aslında Hıristiyan ismidir. Bunu çoğu vatandaş bilmiyor, Türk ismi diyorlar.

Askerliğiniz...

Benim nüfus kâğıdım beş yıl geç çıkmış, 1945'te yapmam gerekirken 1950'de yaptım. Boy kısalığı nedeniyle altı ay yaptım. Ama tam askerlik yaptığımı söyleyebilirim. Bazıları gibi geri hizmet yaptırmadılar bana. Silah verdiler. Acemi, usta atışı yaptırdılar. Manevraya katıldım.

Ermeniler geri hizmette mi görevlendiriliyordu?

Hayır, geri hizmette görevlendirilme Ermeni olmaktan değil, boy kısalığı, sakatlık gibi şeylerden ötürü oluyordu. Benim de boyum kısaydı ama geri hizmete vermediler beni.

Dükkânı kapattınız, sonra hep sahafılık mı yaptınız?

Evet. 1970'ler gibi dükkânı kapattım. İlk olarak Atlas Sineması'nın yanında Akbank vardı. Hâlâ var. Orası güzel, bir dükkân gibi, içerek bir mimarisi var. Yağmurda, soğukta korunaklı. Sonra tadilat oldu. Ben daha aşağılara, kapı aralarına gittim. Bir ara Tokatlıyan Pasağı önünde bulundum. Beş-altı yer değiştirdim. 1980'in başlarında biz sinemaların dağılma saatini beklerdik. 12'de dağılırdı ve o bize epeyce bir fayda verirdi. 12 Eylül 1980'de, 12 Eylül devrinde Beyoğlu'ndaki seyyar satıcılara caddeye çıkma yasağı kondu. O zaman ben Galatasaray Lisesi'nin yanındaki sokağa geçtim. O zamandan beri orada sergi açarım. Yirmi yılı aştı.

Müşterilerinizden Ermeni olduğunuz için bir tepki gördünüz mü? Mesela Asala eylem yapıyordu, bu tepki size yansıyor muydu?

Bu normal bence. Bunda aşırı bir şey görmüyorum ben. Tek tük oldu ise de dolduruşa gelmiş kişilerdir. Hatta bir gün biri gelip "Vay Ermeni, bilmem ne" diyerek aldı kitabı gitti. Adamcağızın o kitabı alıp gitmesi bir roman teşkil eder. Üç-dört yıl geçti, 35 yaşlarında bu adam geldi. "Ustacığım," dedi, "ben senin kitabını alıp gittim, hakaret ettim. Rahat edemedim. Üzüldüm. Ne kadardı o kitap?" dedi. "Bırak parasını, 100 liradır, 200 liradır, bunun önemi yok ki," dedim. Çıkardı, 1000 lira verdi. Ben "Hakkım neyse o," dedim ama almadı parasının üzerini. İnsanlığın örnekleri güzeldir.

Son olarak ekleyeceğiniz bir şey var mı?

Geçenlerde bir müşteriyle konuşuyorduk. "Hayatım bir roman," dedi. "Sen kaç yaşındasın?" dedim. "20" dedi. "20 romansın," dedim, "Hayat bir kitapla, bir romanla bitmez." Her yılın, her yaşın heyecanları, bölümleri ayrı. Keza kendi payıma belki büyütüyorum hayatımı. Bir efsaneyi yaşadığımı söyleyebilirim. Ölüm kalım, sevinçler, davetler. Fransız Sarayı'na¹ kitap götürdüm, sevindiler. Be-

1. Galatasaray Nuruşiya Sokağı'ndaki Fransız Başkonsolosluğu'na ait rezidans.

lediye Sarayı'na giderdim, içten karşılarlardı. Çok sevinç, onur, gurur verici olay yaşadım. Sonunu şöyle bağlayayım: Bir orta giyimli bey gelmişti 1972'de. Kitaplara bakıyordu. Bir müşteri kararsızsa "Ne arıyor?" diye merak ederiz. Hatta adamcağıza "Yeter beyefendi, ne arıyorsunuz?" diye soracaktım ki adam "Usta," dedi "Bir kitap arıyorum. Yıllardır bulamadım." "Bulmaya çalışırım, bulursam nereyi arayayım," dedim. Bir kart verdi. Cebime attım. Kitabı birkaç gün içinde buldum. Kartı çıkarıp adrese baktım. Fahri Atabey'in yardımcısı, doktor Lütfi Bey. Gittim belediyeye. Meclis toplantısı vardı. Bekledim. Beni meclis toplantısına soktu, ben utandım. "İstanbul'un en değerli sahafı. On yıldır aradığım kitabı bey üç-beş günde buldu," diyerek beni takdim etti. Çok zengin, değerli bir adammış. Ankara'da Hacı Bayram Veli'de iş hanı yaptırıyordu. Bana, "Gel usta sana şuradan bir dükkân vereyim," dedi. Bedelsiz verecekti. Ben mahcup olurum diye istemedim. Çekingenliğim yüzünden almadım. O dükkânı alsaydım öderdim bedelini. Buna ef-sane diyorum. Bu ömrümce böyle bir şey yaşamadım.

**Virjin Mishakyan: "Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları...
Zenginken Bir Şeyimiz Kalmadı"**

Ermeni, İstanbul, 1923, oyuncakçı

74

Virjin Mishakyan (Virjin Yaya) Cumhuriyet'le yaşıtı. 1923 İstanbul doğumlu. Pangaltı'da ana cadde üzerinde oyuncakçı. Eğitimini hastalanan anne ve babasına bakmak için ilkokulda yarım bırakmış. Ama kendisini eğitmiş. Gayrimüslimlerin zarara uğradığı 20 Kura Askerlik ve Varlık Vergisi uygulamalarıyla 6-7 Eylül saldırılarını yaşamış. "Gençliğimde böyle olayları yaşamak dokundu," diyor ve ardından ekliyor: "Çok yaşamak çok görmektir. Çok yaşadık, çok gördük."

Adının anlamını, "Virjin Hz. İsa'nın annesinin adıdır. Meryem'in adlarından biridir. Benim adım da budur. Bakire demektir. Bakire Meryem anlamında kullanılır," diye açıklıyor. Dükkânına getirilen verginin çokluğundan bir de oğlunun işsiz olmasından yakınıyor.

Kaç kardeştiniz?

Beş kardeştik. Ben ikinci çocuktum. Bir büyük ağabeyim vardı, sonra ben, sonra bir kız kardeşim, iki de erkek kardeşimiz vardı.

Hangi okula gittiniz?

Samatya'da Sahakyan Munyan Okulu'na gittim. Kilise var, Surp Kevork Kilisesi, iki tarafı okuldur. Şimdi bir tarafı lisedir bir tarafı ilkokuldur. Ben orada okurken bir tarafında Anadolu'dan gelenler ailece oturuyordu. Muhacirhane idi.¹ Onların çocukları da bizlerle beraber okurdu.

İlkokulu bitirdiniz, sonra hangi okula gittiniz?

Bitirmedim. O zaman ilkokul altı sınıftı. Ben beşten çıktım.

Neden bıraktınız okulu?

Samatya'dan taşındık. Orada kiracı olarak oturuyorduk. Kumkapı'ya gittik. Orada, Ermeni Patrikhanesi'nin yanında okul var, Bezciyan İlkokulu. Beni oraya koydular. Annem babam hastalandı. Ben okulu bırakıp onlara baktım.

Diğer kardeşleriniz okudu mu?

Evet okudular. Kardeşimin biri yüksek mimar, diğerleri de okudu. Sonra babamı askere aldılar. 20 Kura Askerliğe. 1941'de. Kardeşim ilk mektebi bitirmişti. Çok da çalışkan talebeydi. Müdürü Getronogan Lisesi'ne aldirdi. Orada okudu. Yüksek mimar oldu. Amerika'da bir kardeşim var.

1. 1915'te şimdiki Suriye topraklarına sürgüne gönderilenlerden bir bölümü 1919'dan itibaren Anadolu'daki evlerine geri dönmeye başladı. Ancak Ermenilerin tehciye gönderilmesinin ardından evlerine başkaları yerleş(tiril)mişti. Eski evlerini geri alamayan, eski işlerini kuramayan Ermeniler de İstanbul'a göç etti. Bu göçün temelinde Ermeni Patrikhanesi'nin kalacak yer ayarlayabileceği, geçimlerini sağlayabileceği inancı yatıyordu. Bu göçler 1920'den başlayıp 1935-36 yıllarına kadar yoğun bir şekilde sürdü. Kafiler halinde gelen Anadolu Ermenileri, geçici olarak okullarda, yetimhanelerde barındırıldı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da devam eden bu göçler sonucunda Anadolu'nun birçok kentinde Ermeni nüfus tamamen tükendi.

Varlık Vergisi

Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz ayakları üzerinde duramadığı yıllarda Avrupa'da patlayan İkinci Dünya Savaşı, genç cumhuriyetin küçük bütçesinde açıklar vermesine yol açtı. Katılmadığı savaş nedeniyle yaklaşık 1 milyon kişiyi silah altına alan devlet, artan savunma masraflarını karşılayabilmek için para bastı. Ankara yönetimi, giderek açılan gelir-gider makasını kapatmak için olağanüstü kazançları vergilendirmek amacıyla çalışmalar yaparken basın da spekülatif kazanç elde ettiğini öne sürdüğü gayrimüslim tüccarların vergilendirilmesine ilişkin haberler yayımlıyordu.

Maliye Bakanı Fuat Ağralı başkanlığında yürütülen vergi kanunu çalışmaları çerçevesinde (özellikle İstanbul, İzmir gibi gayrimüslimlerin yoğun yaşadığı illerin) defterdarlıklarından gayrimüslimlerin varlık ve gelirlerine ilişkin bilgi istendi.

76

Varlık Vergisi Kanunu, bir Devrim Kanunu olduğu savunularak 11 Kasım 1942 günü çıkarıldı.

Kanuna göre her ilde, valinin başkanlığında defterdar ve ticaret odaları ile belediyelerin göndereceği temsilcilerden komisyonlar oluşturulacaktı. Bu komisyonlar, yükümlülerin mal varlıklarına göre bir defalık vergi saptayacak, vergi, açıklanmasından sonraki 15 gün içinde ödenecekti. Vergisini ödemeyenlerin mal varlıklarına el konulacak ve bunların satışıyla verginin ödenmesi yoluna gidilecekti. Mal varlığının satılmasına rağmen vergisini karşılayamayanların borcu nedeniyle yakınlarının mal varlıkları da haczedilebilecekti. Buna rağmen vergi borcunu karşılayamayanlar, çalışma kampına gönderilecek ve 2 lira yövmiye ile çalıştırılacaktı. Kanunda, komisyonun kararına karşı idari veya adli itiraz hakkı tanınmamıştı.

Kanunun çıkarılmasından beş gün sonra (17 Kasım 1942), gayrimüslim nüfusun en yoğun olduğu kent olan İstanbul'da kurulan üç komisyon çalışmalarına başladı ve bir ay sonra (18 Aralık 1942) listeler asıldı.

1930'lardaki "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasını hatırlıyor musunuz?

Yok, öyle bir şey hatırlamıyorum.

Annemiz babanız nereden gelmişler?

Annemin akrabaları vardı. Kayseri'den gelmişlerdi. Bir patırtıda Amerika'ya gittiler. Annemgil kalmıştı. Anne tarafım Kayseriliydi. Babam da Edremit Havranlıydı. Babam orada Rumca okumuştı. Çok güzel resim yapardı. Ama ilkokulu okumuş sadece. Burada amcası varmış. Amcasının yanına göndermişler ki Ermenice okusun diye. Bezciyan'a koymuşlar. Orada okumuş babam. Babamın Havran'da kalan akrabalarının hepsi kayıptır. Hiçbiri yoktur. Rumların denize döküldüğü zamanlar olmuş bu olaylar. Oraları anlatırdı. Orası Yunanistan gibiymiş o zamanlar. Önce Rumlar gitmiş. Rum kilisesi, mezarlığı vardı. Oradan hiçbir akrabası kalmamıştı. Çok üzüldü. Çok ağlardı. Onun için beş çocuk sahibi oldu. Hep sine onların isimlerini koymuş. Ben o zaman bebekmişim.

Siz doğduğunuzda babanız kaç yaşındaydı?

VİRJİN MİŞKİYAN

77

Bilmiyorum. Babam İstanbul'da bekârları sürüyorlarken hemen evlenmiş. Kilise nikâhı geçerliymiş o zaman. Türk nikâhı yokmuş. Kiliseden hemen bir papaz geliyor, onu nikâhlıyor. Babam askere gidiyor. Annem babamın dükkânında durmuş sonra. Çarşıkapı'da dükkânı varmış.

Babanız iki kere mi askerlik yaptı?

Bir 20 Kura Askerlik yaptı, bir de annemle evlendikten sonra. Benim yaşımdan hesap edin. Ağabeyim benden iki yaş büyüktü.²

1930'larda ne yaşadığınızı sormuştum...

Bir babamı askere aldılar işte. Babamın kendi dükkânı vardı, Çar-

2. Babasının yaşıyla ilgili doğru tarihi bulabilmek için Virjin Hanım ve oğluyla birlikte yaptığımız hesaplamada babasının 1895-96'lı yıllarda doğduğu sonucuna ulaştık. Sonradan 20 Kura Askerlik yapması da yaş sınırı olan 45'in içinde olduğunu gösteriyor.

Müslümanlar M, gayrimüslimler G, yabancı uyruklular (ecnebiler) E ve sonradan Müslüman olanlar da (dönme) D harfleriyle sınıflandırıldı.

15 gün içinde ödenmesi gereken vergilerin ödeme süresi, gecikme faizi koşuluyla bir ay uzatılabiliyordu. 20 Ocak 1943 günü süre doldu. Vergisini ödemeyenlerden 32 kişilik ilk grup, 27 Ocak 1943 günü Aşkale'de oluşturulan çalışma kampına gönderildi. Aşkale ve daha sonra açılan Eskişehir Sivrihisar'a, 1229'u İstanbul'dan olmak üzere toplam 2057 kişinin gönderildi.

Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, 1951; Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları, Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, Belge Yayınları, Kasım 1999, İstanbul; Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul; Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları, İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi (26 Aralık 1942-30 Haziran 1943)*, Toplumsal Tarih, Eylül 1999; N. Rıfat Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni, Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri (1923-1945)*, İletişim Yayınları, 1999, İstanbul, s. 424 vd.

şıkacı İskender Boğazı'nda. Şimdi altgeçit olmuş. Orada bir kasap vardı, onun yanında Lambacı Haçik derlerdi, babamın dükkânı vardı. Asma lamba, lamba, lamba şişesi... Amcası orada sarrafmış. Ama ne altını gördü, ne bir şeyi. Hiçbir şeyi görmedik, hepsi kayıptı. Bir babam kalmış ortada. Babam da askere gidince annem bakmış dükkâna. Daha bizler yokmuşuz tabii.

Babanızı nereye götürmüşler?

Sivrihisar'a, yol yapımına götürmüşler. Yedi ay askerlik yaptı. Geldiğinde tanınmaz haldeydi. Dudakları şişmiş, sular akıyordu. Güneşin altında yol yaptırmışlar. Geldiğinde genç kızdım. Evi ben çeviriyordum, annem dükkâna gidiyordu.

Nereden götürdüler askere, evden mi aldılar, dükkândan mı?

Bir bekçimiz vardı. O gelmiş ve "Seni götüreyim, oradan yazılır gelirsin," demiş. Gitmişler. Orada alıkoymuşlar. Yanında hiçbir şey yoktu. Öyle götürdüler hemen. Biz gittik gördük de ama nerede topladıklarını hatırlamıyorum şimdi. Sirkeci'deydi galiba. Çamaşır filan bir şeyler götürdük. Elbise filan da vermemişler. Ayakkabı vermişler. Babamınki küçükmüş, komşusuyla değiştirmiş.

Babanız nasıl anlatıyordu askerliğini?

Sivrihisar'daki kiliseyi anlatırdı. Şahane bir Ermeni kilisesi varmış. Yedi ay askerlik yaptı, ya yaşlı diye yolladılar ya kura doldu.

Varlık Vergisi'ni nasıl hatırlıyorsunuz?

2 bin lira geldi babama. O zaman 2 bin lira büyük paraydı. Hiç de paramız yoktu. Zaten babam askerden yeni gelmişti. O zaman Çarşıkapı'dan bit pazarına taşınmışlardı. Çarşıkapı'nın öbür kapısına yani. Evi ipotek verdiler bankaya. Banka para verecek, dediler. Banka da para vermemiş, kâğıt vermiş. O kâğıdı götürüp yatırmışlar Varlık Vergisi diye. Sonra da yıllarca ödediler o parayı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok gayrimüslim yurtdışına gitti. Siz gitmeyi düşündünüz mü?

Evimiz mülktü. Evimizi bırakıp gitmedik. Komşularımız iyiydi. Annemin teyzesi Amerika'daydı. Teyzesinin kızı çocukları hepsinin durumları da iyiydi. Gelin diye mektup da yazdılar. Biz gitmedik. Sonra babam işinin başına geçti.

Sonra ne oldu?

Sonra ne olacak, 6-7 Eylül oldu. Babamın dükkânını bütün kırdılar döktüler. Lamba zamanı bitmişti. İş değiştirmiş havagazı ocağı, ütü gazocağı pompası filan yapıyordu. Kırıp döktüler. Haberimiz yoktu bizim. Biz evdeydik. Sabah gidiyorlar dükkâna, görüyorlar.

Evinize bir saldırı oldu mu?

Evimize olmadı. Bir Laz komşumuz vardı. "Kıbrıs Türk'ündür," dedi. Evimizin önüne geçti bizleri korudu. Ben o zaman evlenmiştim. Kızım da ufaktı. Kızım şimdi 52 yaşında. 1947-48'de evlenmiştim. Benim evimle annemlerin evi aynı sokaktaydı. Onların evine de girmediler. Onlar dışarıdan geldi. Evlere girenler bu tarafın ahalisi değildi. Bir saniyede hepsi ortaya çıktı. "Kıbrıs Türk'ündür," diye bağırıyorlar çağırıyorlar, dövüyorlar kırdılar. Karşımızda Rum kızlar vardı, kızların ırzına geçtiler. Büyük patırtı oldu o zaman. Rum kiliselerini yaktılar.

6-7 Eylül'de eşiniz ne yaptı? Eşinizin işyerine bir şey yapıldı mı?

Eşim nikelaaj, cila işi yapardı. Ondan evvel muhasebe yapıyormuş. Çaydanlık filan yapardı.

Kırılıp dökülen dükkân babanızın mıydı?

Babamınkiydi. Annem, kırılıp dökülenleri toplarken anneme "Buna şükredin daha kesmedik sizi," diye bağırıyorlar. Çadırcıların oradaydı dükkânı. Tamirle, eskiyi yapıp satarak beş çocuk yetiştirdi. Şimdi daha dar vaziyetteyiz inanın ki. Bakın hem Varlık Vergisi hem askerlik yedi ay, hem 6 Eylül'de kırılması dökülmesi... O zaman sabahlara kadar çalıştı. Yüzünü bile görmezdik. Çalışırdı sürekli.

Yakınlarınız 6-7 Eylül'ü nasıl yaşadı?

Hepsi de çok şey çekti. Ama tabii unuttuk artık. Herkesin dükkânları kırılıp döküldü. Çok mal ziyan oldu çok. Türkiye'ye ziyan oldu aslında. Çok şey sokaklara döküldü. Evlere girildi, halılar kesildi, buzdolapları atıldı. Yani bir dakikanın içinde nasıl toplandılar da evlere girdiler, nasıl alıp alıp da götürdüler. O zaman Kumkapı'da Hristiyan kesim de çoktu. Kurtuluş'ta da vardı.

6-7 Eylül olaylarından sonra size ya da bildiğiniz birilerine hiç tazminat ödendi mi?

Hayır, hiç duymadım öyle bir şey. Babam askere gidince bir kiracı kız koymuştuk eve. Hatay'dan gelmişti. Kiracıydı. Avukat olacaktı. Güvenilir yer diye geldi bizde kaldı. Bize bir aylık veriyordu. On-
dan biraz para geliyordu. Annem dükkânda ne yapabilirse onunla, kızın aylığından gelenle geçiniyorduk. Bir de annecannem vardı.

Sonra neler yaşadınız?

Çarşıkapı'da plakçılık yapmaya başladık. Uzunçarşı'daydık o zaman.

1960'lı yıllardır o zaman. Plak furyası o zaman başladı. Hangi yıl olduğunu hatırlıyor musunuz?

Banka satın aldı dükkânı, çıkardılar bizi, komşularımızı. 1970'te buraya (Pangaltı) geldik. Orayla burası birlikte gitti bir zaman. Sonra burada plakçılık yaptık. Evi de buraya taşıdık. O taraflarda oturulmuyordu artık. Yangınlar çıkıyordu. Hep işyeri oldu oralar. Biz de buraya taşındık. Orada Protestanların kilisesi vardır, orada bir süre oturduk. Gedikpaşa çok güzel yerdi.

Kaç çocuğunuz var?

Bir kızım bir de oğlum var. Burada gördüğünüz gibi geçinmeye çalışıyorum.

Kıbrıs savaşı sırasında size yönelik bir tavır oldu mu? 1955'ten sonra Ermeni olduğunuz için size kötü davranıldı mı?

Asala'nın diplomatları öldürmeye başladığı yıllarda bir şey yapıldı mı?

...³

Hiç Türkçe isim kullandınız mı?

Yok. Herkes biliyor zaten. Eşimin adı Abraham'dı, herkes İbrahim derdi. Beş sene oldu onu kaybedeli. O zaman dükkâna gelmezdim ki.

Resmi daireye filan gittiğinizde bir zorlukla karşılaştınız mı? Ya da müşterilerinizden biri, Ermeni olduğunuzu anlayıp bir kötü veya kırıcı bir söz etti mi? Kötü bir davranışla karşılaştınız mı?

Hayır. Aksine hepsinin annesiyim, teyzesiyim, nenesiyim. O bir zaman oluyor işte kıskırtılıyorlar. Ondan sonra canciğer oldular. Kırmak dökmek gibi şeyler oldu işte 6 Eylül'de. Sonra bir şey olmadı. Komşularımızla bayramlar yaptık. Salıncaklar kuruldu, şarkılar söyledik beraberce. Bir ara iyi oluyor, bir ara kötü... Öyle iyi müşteriler var ki özellikle gelirler. Başka yerden almazlar da buradan alırlar. Anlatırlar, pişmandırlar, öyle şeyler olmuş diye.

Eskiyle şimdiki zamanı karşılaştırır mısınız?

Her zaman gençlik güzeldir tabii, ama işte en güzel zamanımızda böyle darbeler dokundu bize. Şimdi başka bir şey var. Bir işsizlik var, bir perişanlık var. Şu dükkânla 2 milyarı ben nasıl vereyim. Zor durumdayız. Şaşkın bir vaziyetteyiz. Hep güzel muhabbet olsun, candan olalım birbirimize. Biz de bu vatanın evladıyız. Türklerden daha evvel buradayız. Baba tarafım İstanbul'dan Edremit'e gitmişler zeytinlikler filan almışlar, bir şey kalmamış. Kocam tarafı Tekirdağlı, "10 tane bağımız bostanımız var," derdi. Ama tapularımız elimizde olmasına rağmen hiçbir şeyimiz yok.

Tapularla birlikte mahkemeye başvurdunuz mu?

3. Bu iki soruya yanıt vermedi.

Başvuranlar kazanamamış ki. Belki başvursak kazanırdık ama... Osmanlının vergi kâğıtları durur. Hiç değerdendirmedi. Zengin-ken hiç olmuştuz. Sonra Varlık Vergisi, sonra 6 Eylül gelmiş... Hiç- bir şey kalmamış.

6-7 Eylül'de çok kayba uğradınız mı?

Tabii işte. Kardeşimin dükkânı vardı, onu kırıp döktüler, babamın- kini kırıp döktüler. Ama bunlar hep geçti. Hayat zor, çok yaşamak çok şey görmek demektir. Çok yaşadık, çok gördük. Yaşamak hem güzel hem zor. Zor dünya...

Dimitri Frangopulo:
"Türkiye ile Yunanistan'ın İlişkileri
Gerginleşince Durumumuz Kötüleşiyor"

Rum, Büyükkada, 1928, emekli

Zoğrafyan Lisesi'nin eski müdürü olan Dimitri Frangopulo ile Azınlık Gençleri Anlatıyor kitabımın çalışması sırasında tanışmıştık. İstanbul Rum'u. 1928'de Büyükkada'da doğmuş. 1956'dan itibaren öğretmenlik, okul idareciliği yaptığı için bütün Rumlar tarafından tanınıyor. İstanbul'daki Rum toplumu içinde önemli bir yere sahip olan Frangopulo, Tarih Vakfı'nın Cumhuriyetin Aileleri kitabına da alınmış. Daha önce birkaç kez görüşmemize karşın kayıt yaptığım görüşme sırasında zaman zaman duygulandı. 1950'li yıllardan bugüne Rum okullarındaki öğrencilerin sayılarını tutan Frangopulo, bu çalışmamda da elinden gelen yardımı esirgemedi.

Bize kendinizi tanıtır mısınız?

İlkokulu Büyükkada'da okudum, Fener Rum Erkek Lisesi'nde orta-okul ve liseyi bitirdim. Bilahare Atina Üniversitesi Felsefe Fakültesi'ne gittim. 1954'te de mezun oldum. Klasik edebiyat bölümünden mezun oldum yani. Buraya geldiğim zaman Fener Erkek Lisesi'ne tayin edildim evvela. Ondan sonra askere gittim, önce bir buçuk sene ulaştırma okulunda, sonra da ulaştırma bölümünde çalıştım. Kura çektim, Sarıkamış'a düştüm...

Bu normal bir kura mıydı?

Gayet tabii, normal... Yedek subay...

Diğer yedek subaylardan farklı bir uygulama oldu mu size?

Hayır. Asla. Hiçbir fark olmadı. 1955'te okuldaydım. Hadiselerin olduğu gün de ulaştırma okulundaydım, İzmir'de... İstanbul'da değildim, oradaydım. Ve... Şimdi duygulandım... Ertesi gün tabii öğrendim. İzmir'de biliyorsunuz ki Yunan pavyonu vardı, Yunan pavyonunu kırıp döktüler. Ertesi gün, çok samimi bir arkadaşım olan Süleyman Güvenir, Afyonludur kendisi, 42. dönemdi, ilk günden beri onunla arkadaşlık kurdum, birbirimize o kadar sevgi ve saygıyla sarıldık ki inanılmaz bir şey. Hadise günü benim gölgem oldu inanmazsın, bana bir şey olmasın diye. Bana da fark ettirmedi. Ama tabii fazla zeki olmaya hacet yok, anlıyordum ki nereye gitsem beraber geliyordu, fevkalade bir insandı Allah rahmet eylesin, vefat etti. Hâlâ ailesiyle ilişkim sürüyor.

Sizi neden korumaya aldı, tedbir olarak mı yoksa bir şeyler mi olmuştu?

Bir şey olmadı, tedbir olarak. Zannetmiyorum bir şey de olsun. Bana karşı bir sevgi vardı bütün arkadaşlarda. Çünkü hepsi öğretmen-di, köy enstitüsü mezunlarındandılar. Bana karşı çok saygılı davranıyorlardı. Subaylar da. İnsan görevini yaptıktan sonra hiçbir şeyden korkmaz.

İzmir'de neler oldu, gerçi siz askeri birlikteydiniz...

İçerideydik. Yalnız dediğim gibi ufak tefek hadiseler oldu. Pavyonu da yaktılar, kırdılar mı ne yaptılarsa artık.

Yakınlarınıza bir şey olmuş muydu?

Büyükada'da?.. Yok, yakınlarıma bir şey olmadı.

Ama saldırganlar kayıklarla filan Büyükada'ya gitmişler...

Gittiler ama pek büyük bir... Hatırlamıyorum, ben orada yoktum, bilemiyorum. 1954'te göreve başladım. Askere gittim, askerlikten döndüğümde, dört senelik bir kıdemim vardı diyelim, hadiseler öyle gelişti. Zoğrafyan Lisesi'ne müdür olarak tayin edildim, 1958'de. 1993'e kadar görevde kaldım. Aşağı yukarı dört-beş sene öğretmenlik, otuz beş sene müdürlük.

Süleyman Güvenir de mi öğretmendi?

O da öğretmendi. Afyonlu, Bolvadin. Sanırım köyünün adı Dışıl'dı.

Gittiniz mi köyüne?

Hayır gidemedim. Sonra vefat etti. Davet ediyorlar fakat gidemiyorum.

Müdürlüğünüzde neler yaşadınız? Türkiye ile Yunanistan'ın gerginliği sizi etkiliyor muydu?

Efendim, 1962'de o zaman durum iyiydi. Okula iki kat ilave ettik. Bir tam bir de çekmekat. Bu esnada bir de lojman yaptırdık müdüre. Benden evvelki müdür yine okulda oturuyordu, ama çatı arasında bir dairede. Tam manasıyla daire denemez, ama bir sürü tadilat yaptı ve oturuyordu. Bu inşaattan sonra ben lojmana taşındım, fakat bakanlık müfettişleri okulda oturmamı uygun bulmamışlar.

Gerekçesi var mıydı?

Raporda gerekçe olarak deniyor ki, 1936'da verilen beyannamede lojman diye bir şey yok. Halbuki bu beyanname denilen yazı bir sayfadan ibarettir. Cemaate ait hangi mülkler, gayrimenkuller vardır, hangi adrestedir, vb.

Mal bildirimi olarak hatırlıyorum ben...

Öyledir, ayrıca binanın içindeki teferruata girilmiyor. Fakat öyle münasip gördüler. Üç sene uğraştım. İspat ettim ki yeni okullarda

müdüre lojman yaptırılıyor. Fakat nafile uğraştım. Uğraştım çabaladım, en nihayet 1974'te çıkarma oldu, Kıbrıs çıkarması, aksilik işte başka ne diyeyim. Beni Birinci Şube'den davet ettiler. Gayrettepe'deydi. Üzüldüm. Neden? O zaman bir yakınımın, akrabamın Heybeli'deki evinde oturuyordum. Tabii bu hadiseler patlak verince benim aklım gücüm gitti, okula ineyim de bir bakayım bir hadise olmasın dedim. Tam okula geliyorum, kapının önünde bir kâtip vardı, Bavrıdes, Allah rahmet eylesin, dedi ki "Sizi Birinci Şube'den istedikler". Tabii durumu anlıyorsun. Böyle bir günde beni niye arasınlar Birinci Şube'den? İnsanın aklına bir sürü şeyler gelir. Her ihtimale karşı ona dedim ki "Gel beraber gidelim de bakarsın bir şey olacaksa bilgin olsun." Neyse gittik, mesele neymiş, lojmanı derhal tahliye etmem icap edermiş. İmza aldılar ki tahliye edeceğim. Anladım ki arzu ettiğim gibi olmayacak, bir daire buldum. Fakat esas mesele, bu arkadaş beni ararken evimde telefon yoktu, Heybeli'nin altında oturuyordum. Bir de Heybeli'deki Rahipler Okulu'na telefon etti haber verdi beni aradıklarını. Göndermişler oradan birini eve, evde ben yoktum, adam tabii ne bilsin, "Dimitri Bey'i Birinci Şube'den istiyorlar," demiş. Ee, sen gel de eşimin yerine anla durumu. Neyse boş ver, o da geçti. Sonra tahliye ettim, bıraktım daireyi, ondan sonra geldim buraya.

Müdürlük devam etti... Başka neler yaşadınız?

Müdürlük devam etti. Ee, tabii durum çok zor. Üzüldüğüm husus neydi? Müfettişler okula girdiklerinde sanki orada bir sürü dolap dönüyormuş gibi... Zihniyet bu idi. Ekseriyetinde değil, bazılarında. Öyle bir durum oldu ki bir müfettiş geldiğinde inmiş kalorifer dairesine, kömürleri karıştırıyor. Sanki kömürlerin içinde bilmem ne olacak. Tabii ben de güldüm. Neden bunu söylüyorum. Vaziyet itibarıyla 1960'lar çok gergindi. Bizden her zaman şüpheleniyorlardı, sanki bir hadise olacaktı gibi...

Potansiyel suçlu gibi mi?

Evet, suçlu gibi. Nitekim cemaat de buna dayanamadı, yavaş yavaş gitti.

1950'lerde Rum nüfusu ne kadardı?

Sayım yapılmış değildir, ancak bütün bunlar tahminidir. Dedikleri-

ne göre 1950'lerde 120 binden biraz fazla, ama o kadar mıydı, daha az mıydı tam olarak bilemem.

Yunan uyruklular dahil mi?

Dahil... Sonra Yunan uyruklu dediğimiz de aslında buranın insanıdır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası iki kardeşten biri gitti biri kaldı, kalan Türk uyruklu, giden Yunan uyruklu oldu.

Tamam budur işte. Ve kaç kişidir onlar biliyor musun? Yani tam Yunan uyruklular, hudut harici edilenler, on binden biraz fazla o kadar. Fakat on bin diyoruz, ama bunlar evliydi, aileleri vardı. Kendileri Yunan uyruklu, aileleri Türk uyruklu. Böyle olunca onlar da mecbur kaldı gitmeye. Bundan başka okulumuzda Katolik olan öğrencileri kabul etmediler, çıkardılar.

Neden?

Gelen emre göre, nüfus kâğıdında Rum Ortodoks yazması şart idi. Ve şimdi de devam ediyor.

Müdürlüğünüz sırasında 1974'ten sonra neler oldu?

Yalnız 1974 sonrası değil, ben 1955'te başlıyorum okulda, 1955'teki hadiseleri biliyorsunuz. Çok vahim bir durum yarattı. Ondan sonra hükümet cemaate karşı elinden gelen kolaylığı göstermeye çalıştı. Bu olaydan duyduğu üzüntüsünü belirtti. Bir dereceye kadar tazminat yoluna da gitti.

Görüştüğüm diğer cemaatten insanların tazminattan haberi yok, acaba yalnızca Rumlara mı ödendi?

Bildiğim kadarıyla yüzde 30 civarında bir tazminat verildi. Bunu ispatlayabilirim.

Sadece Rumlara ödenmiş olabilir mi bu?

Diğerlerini bilemem. Galiba diğerleri almak istemedi, fakat Rumlara olan zarar çok daha fazlaydı. Karpuz Rumların başına patladı daha fazla. Diğerlerine de olmadı değil oldu... Çok fazladır maddi ziyan, manevi ziyan da büyüktü. Bakın şimdi hükümet de cemaate karşı bu iyi tavrı göstermemiş olsaydı, çoğu kişi o zaman göç ede-

cekti, nitekim başladılar da gitmeye, fakat durdu. Neden durdu? Çünkü azınlıklara karşı bir dostluk tavrı takınıldı ve bunun sonucunda ikna edildi cemaat ve gitmedi. Pek az gitti, durduruldu. Çorap söküğü 1964'tedir. 1974'te de perçinleşti büsbütün. Kıbrıs meselesinde korkudan birçoğu gitti.

Hep İstanbul'da oturdunuz, hiç göç yaşadınız mı?

Hayır.

Yakınlarınızdan giden var mı?

Var tabii. İki ağabeyim vardı. Biri eşiyle birlikte burada kaldı sonuna kadar. Diğərinin eşi gitti çocuklarıyla. Kocasını, yani ufak ağabeyim kaldı burada. Sonra hastalandı, tedavi için gitti Atina'ya, orada vefat etti. Ama eşimin ailesinden gidenler var. Yunan uyruklydular.

1964'te mi gönderildiler?

Evet, kız kardeşi, erkek kardeşi ve annesi babası gitti mecburen.

Eşiniz Türk uyruklu mu?

Yunan uyruklydu, evlenince Türk uyruklu oldu.

Türkiye'de Rum olmak nasıl bir şey?

Siyasi gerginlik dolayısıyla muhakkak surette bizim Rum cemaatine karşı herkes tarafından bir tavır vardı. Bize iyi gözle bakmıyorlardı. Bizi ne bileyim, "yılan" olarak gazetelerde yazıyorlardı değil mi? Düşünün ki, siz yaşamadınız ama öğrenmişsinizdir, "Vatandaş Türkçe Konuş" deniliyordu, baskı altında hissediyorduk kendimizi. İnanın taksiye binmekten çekinir olmuştum. Bir gün taksiye bindik ailece. Çocuklar ufaktı, Rumca konuştular. Şoför başladı bize küfür etmeye... Bunlar yaşadığımız hadiseler. Fakat ekseriyet baskılar okullaraydı.

Bir müdür olarak nasıl yaşadınız bunları?

Sık sık kurallar değişti. Siyasi havaya bağlıydı. Biliyorsunuz İkinci Dünya Harbi'nden sonra Türk-Yunan münasebetleri fevkalade iyiydi. Ta 1955'e kadar, ondan sonra bozuldu. Menderes ile Karmanlis zamanında siyasi hava fevkalade iyiydi.

Mustafa Kemal ile başlamıyor mu o iyi hava?

O başka, son zamanlardan bahsediyorum, oraya kadar gitmiyorum. O zaman gayet tabii ki güzeldi, ama son zamanlarda İkinci Dünya Harbi esnasında 20 Kura Askerlik kararı alındı. Sonradan Varlık Vergisi çıktı. Bunlar doğrudan azınlıklara karşı bir tavrıydı. Ama o zaman tabii kimse gitmedi, nereye gidecek, Yunanistan işgal altındaydı. Mecburi kaldı. Zaten bu gidişler, 1964'te hudut harici edilmelerin, öncesinde, sonrasında bütün bu hadiselerin biriktirdiği üzüntünün sonuçlarıydı. Filanca yılda şu, filanca yılda bu oldu, "Ben bu kahrı ne zamana kadar çekeceğim?" diyor insanlar. Fakat esas itibarıyla neden gitti, bir buradaki baskı, iki Yunanistan'daki mali durumun iyi oluşu. İnfial haline geldi 1964'te. "Demek ki bizim burada artık ekmek yeme durumumuz yok," diye düşündü ve kalktı gitti.

Size bu sendeki öğrenci durumunu anlatayım. 10 ilkokul var. İlköğretimin birinci safhası bizde altı yıldır. 10 okulda 125 öğrenci var. 2001-2002 öğretim yılı için. Eski ortaokul tipi okullarda 54 öğrenci var. Liselerde de 80 öğrenci var. Üç lise var şimdi. Altı taneydi bir zamanlar. Hepsi açık görünüyor ama üçünde öğrenci var. Faaliyette bulunan, Zoğrafyan Lisesi, Fener Rum Erkek Lisesi, Zapyon Lisesi. Hepsi karma oldu artık, kız-erkek ayrımı yok. Kaplanmamış olup da faaliyet göstermeyenler, Heybeli'deki Ruhban Okulu'nun lise kısmı. Merkez Rum ve bir de Yoakimyon Rum liseleri. Toplam 259 talebe var. Yani 7 yaşından 18 yaşına kadar neredeyse bütün Rum nüfusu budur. Çok az da, 15-20 kadar da dışarıda özel okullarda okutanlar da vardır.

Müdürlükteki zorluklardan söz edecektiniz...

Müdür yardımcılarından başlayalım. O devirde müdür yardımcılarını¹ artık ne derler, istedikleri gibi kesip biçiyorlar. Gayretleri azami derecede okulun aleyhinde, yardımcı olmaları icap ederken... Aksilik, bana gelen adam şansıma ters mi ters. İsminden bahsetmek is-

1. Milli Eğitim Bakanlığı, müdürü ilgili cemaatten olan azınlık okullarına, idarede görevlendirilmek üzere bir müdür yardımcısı gönderiyor. Bu müdür yardımcılarını, genellikle "denetleme elemanı" gibi çalışıyor. Gittiğim okullarda dikkatimi çeken bir nokta da sınıflarında, koridorlarında, hemen her yerinde resmi Türk okullarının birkaç katı fazla Türk bayrağı, Atatürk resmi bulunması. Adeta Türk vurgusu yapılıyor.

temiyorum fakat on dört sene o benimle uğraştı ben onunla uğraştım. 1964'te geldi galiba. En sonunda da hastalandı felç oldu, ders veremez durumdaydı. O kalmak için ısrar ediyordu, fakat müfettişler aldı. Elinden gelen ne kadar baskı varsa kullandı.

Neler yaptı?

İkide bir gizli rapor gönderiyor. Birkaç şey anlatayım fikir edinin. İlk geldiği gün, daha yeni tanıştık, oturuyor müdür odasında, telefon çaldı konuşuyorum. Telefon eden Rum'du Rumca konuşuyor. Tenkit etti, "Burası resmi bir müessesedir, nasıl Rumca konuşursun, Türkçe konuşacaksın..." dedi. Ben de ona göre cevap verdim kendisine, "Okuldan girerken kapıda tabela var görmedin mi? Zoğrafyan Rum Erkek Lisesi diyor orada. Sonra senin elinde böyle bir emir var mı ki benimle böyle konuşuyorsun. Bir emir getir uygulayayım." Aynı sene içinde okulda bayrak merasimi yapıyor, çok titiz davranıyoruz, azami titiz davranıyoruz. Tutmuş bu sefer, iftiraya bak, "Çocuklar iyi söylemiyor marşı," diyor. Bana iki sayfa yazı yazıyor, kopyasıyla birlikte ki ben kopyasına imza edeyim ki aslını aldım diye. Gayesini anladım hemen. "Okudun mu?" dedi, "Okudum" dedim, "Sen yanıyorsun, bir şey yok..." "İmza ettin mi?" dedi. "Neyi imza edecekmişim? Siz ikide bir bana yazı yaza-caksınız, ben imza edeceğim, siz benim amirim değilsiniz," dedim. "Size kimse mani olmuyor, kalkın gidin, bütün bu raporlarınızı sizi gönderen kimse onlara verin, ben çekinmem," dedim. Kalktı Milli Eğitim'e gitti. Ben de hemen müfettişi aradım. Beni tanıyor, ne kadar ciddi davrandığımı biliyor. Gayesi başkaydı, görevime son ver-dirsın, müdürlüğü üstlensin, okuldan ben kovulayım, lojmandan da gideyim, gelsin otursun. Yapmadığı pislikler yok ama şimdi zamanı değil, söylemeyeyim. Bir tane iki tane değil. Boş ver üzerinde durmayalım artık bunların, şimdi hatırladıkça üzüliyorum. Yunan uyruklu öğretmenlerin görevine son verildi. Türkiye'de yaşayan Yunan uyruklu öğretmenler gönderildi.

1964'te olan mıydı?

1964'te olandı. Ondan sonra birçok ilkokulun muadiliyeti kaldırıldı. Diploma alamıyor, resmi okula gidip diploma sınavlarına girmesi icap eder.

Ne zaman oldu bu?

1964'te. 1967'de Rumca yazılı tabelalar okuldan kaldırıldı. Zoğrafyan Lisesi'ni biliyor musun? Girdin mi? Müdür odası girişin tam karşısında. Okula faydası bulunan, maddi yardımda bulunanların isimleri mermerden iki sütuna yazılı idi. Tabii başta Zoğrafyan olmak üzere, bütün bu yazılar, emir geldi söküldü.

Sütundan mı söküldü?

Sütunun üzerindeki mermer plakalar kaldırıldı.

Neden? Rum isimleri diye mi?

Muhakkak, muhakkak. Bundan başka da Zoğrafyan Lisesi'nden geçerseniz bir bakın. Girişte dışarıda, Zoğrafyan yazıyor. Kabartmaydı, kabartma harfler kırıldı.

Bir gece "faili meçhul" şekilde mi?

Yok canım emirle. Bütün yazılar kaldırılacak, müfettiş de geldi, "Bunu kıracaksın," dedi. Örttüm üzerini, "Örtülmeyecek," dedi. Şimdi geçerken göreceksin duvara bak, girişe sütunları da göreceksin, plakalar kırılmıştır. 1967'de "görülen lüzum üzerine" birçok Rum öğretmenin, Rum öğretmen dediğin de Türk vatandaşı, görevine son verildi. Esbabı mucibe; "görülen lüzum üzerine..."

Sizin yorumunuz nedir?

İki devlet arasındaki münasebetler gergin olunca, karpuz azınlıkların başına patlar. Bu kadar söylüyorum sen anla...

Batı Trakya'da da benzer şeyler olmuş muydu?

Bilmiyorum, onu bilemem. Bir şey olmuş, ama neler olduğunu bilemiyorum... Tabii o zaman duyuyorduk orada da çıkarıldı. Fakat sebebi neydi bilemiyorum.

Şimdi işten çıkartanlar, aslında kendi vatandaşını işten çıkarmış olmuyor mu? Siz Türk vatandaşısınız.

İşte ben de onu diyorum...

Komşu ülkeyle gerginliklerde kendi vatandaşını cezalandırma bir tür rehinelik durumu değil mi?

Biz rehin derecesine düşmüş oluyoruz. O hadiseden dolayı bize bu uygulama yapılıyorsa demek ki biz rehiniz. Ondan sonra Arnavut Ortodoks öğrenciler okuldan ayrıldı, Süryani öğrenciler okuldan ayrıldı, Rum Katolik olanlar çıkarıldı, sadece Rum Ortodoks öğrenciler okullarda kaldılar.

Süryanilerin bir grubu Rum Patrikhanesi'ne bağlıdır. Çıkarılanlar o öğrenciler miydi? Yoksa herhangi bir Süryani gelip sizde okuyabiliyor muydu?

Nüfus kâğıdında Süryani Ortodoks yazıyor, Rum Ortodoks yazmıyor. Bundan dolayı bu okulda okuyamaz denildi.

Ama oradan buraya gelenler...

Tabii Ortodoks'tur, Ortodoks olduğuna göre Patrikhane'ye tabiidir, ama bu dikkate alınmıyor. Rum yazmıyor nüfus kâğıdında, Süryani'dir yazıyor.

Size gelen bir yazı var. *Cumhuriyet'in Aileleri* kitabında. Size çok dokunduğunu söylemişsiniz...

Tabii. Neşredildi orada. Okulda seçmeli dersler var. Gelen emre göre bu dersler Rumca değil Türkçe okutulması icap eder. Örnek vereceğim. Bir liste var öğrenci seçer, on tane seçecek değil. Ticaret dersi diyelim. Mecburi dersler arasında ise Rumca okunacak, ancak seçmeli ders olarak okutuluyorsa Türkçe olarak okutulması icap eder. Mantığına sığıyor mu? Dersi okutan Rum öğretmen sınıfı girecek Türkçe konuşacak, yazılı sınavları da Türkçe yapacak. Benim aklıma sığmıyor bu iş. Bütün öğretmen tayinleri donduruldu. Yeni tayin yapılmıyordu. Nitekim şimdi de bu durum düzelmiş değildir.

Sayı sınırlaması mı var?

Sayı sınırı değil. Tayin edilmiş olanlar, tayin evrakına göre ders okuturlar. Yeniden bir teklifte bulunacak olursan, kabul edilmiyor.

Öğretmen yaşlandı diyelim...

O dikkate alınmıyor.

Boş kalacak?

Boş kalıyor.

Ama ders boş geçince o ders okutulmayacak ve diploma verilmeyecek...

İkinci devre sonunda, kurs yoluyla yarım yamalak bir ders anlatılıyor, ama bilgi eksik kalıyor. 1951'de Türk-Yunan anlaşması gereğince kitap alışverişi yapılıyordu. Türkiye'den Trakya'ya gönderiliyor, Yunanistan'dan da buraya geliyordu. Ancak Kıbrıs gerginlikleri sırasında buradan oraya kitap gönderilmedi, oradan da buraya yeni kitapların gelmesi yasaklandı. Gelmiş olan yeni kitaplar onaylanmadı. Biz de yeni kitaplar gelmediği için onaylanmış kitapları eski öğrencilerimizin evlerinden istetip, raflardan indirip meydana çıkardık, fotokopiyle çoğaltıp durumu idare ettik.

Esas problem kitap ile öğretmen problemidir. Hava güzelse dışarıda da dersi okutabilirsin yeter ki öğretmen olsun, kitap olsun. Öğretmensiz ve kitapsız okul olamaz. Son zamanlarda diyebilirim ki bu öğretmen ve kitap hususunda anlayış gösteriliyor, ama tam manasıyla değil. Teklif edilen birçok öğretmenin² tayini çıkmıyor. Bunun nedeni başkadır. Kontenjan öğretmenliği vardır. Biliyor musunuz bu tabiri? 1950'lerde bir anlaşma yapıldı karşılıklı öğretmen gönderiliyor.³ Buradan Trakya'ya, Yunanistan'dan İstanbul'a. Fakat sonradan bu sayı azaldı neden bilemiyorum tabii. Öğretmenlerin tayinine engel olan bu sayının azalmasıdır. Çünkü Türk tarafı fazla kontenjan öğretmenin gönderilmesi taraftarı, öte taraf da kabul etmiyor. Neden kabul etmiyor? Başta kabul etti, sonra neden kabul etmiyor neden bilemiyorum. Muhakkak ki bir nedeni olacak.

20 Kura Askerlik aileye nasıl yansıdı? Siz gitmediniz tabii...

Ben o zaman çocuktum. Benim iki ağabeyim vardı ufağı zaten askerdeydi, tesadüf oldu. Büyüğünü almadılar.

2. Azınlık okullarında, okul yönetiminin saptadığı öğretmen, ancak Milli Eğitim Müdürlüğü'nün onayıyla göreve başlayabiliyor. Milli Eğitim Müdürlüğü bazen okulun yönetimi tarafından belirlenen öğretmen adayını onaylamayarak veya onaylama işlemini çok geciktirerek derslerin boş geçmesine yol açabiliyor. Boş geçen dersler nedeniyle yıl sonunda öğrencilerin sınıf mezuniyetleri fark derslerini vermelerine bağlı kalabiliyor.

3. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili anlaşmalar çerçevesinde, Rum okullarına Yunanistan'dan öğretmen geliyor, Batı Trakya'daki Türk azınlık için de Türkiye'den öğretmen gönderiliyor. Karşılıklılık esasına dayanan bu işlem, iki ülke arasında yaşanan gerginlikler sırasında aksıyor ve öğretmenler gönderilmiyor.

Varlık Vergisi ailenize nasıl yansıdı?

Babam belliydi Büyükada'da. Büyükada'da hepimiz birbirimizi biliyoruz, mali durumunu. Manav dükkânı vardı. Yazın biraz çalışıyor, kışın felaket. Balığa gidiyor, ailesine bakmak için. Bir miktar yazdılar, fakat sonunda az bir miktarını verebildi, sonra veremedi. Büyük bir şey değildi. Aşkale'ye gitmedi fakat başkaları gitti.

Affa uğrayan gruptan mı babanız?

Evet affa uğrayanlardandı.⁴

Yunan uyrukluların sınır dışı edilmesi...

Onu yaşadım. O sırada okuldaydım.

Nasıl yaşandı?

Nasıl olacak, çok yakın arkadaşlarım, veliler, okuldaki öğrencilerin babaları anneleri... Farzet ki elinde bir kartopu var eriyor. Adamlar azami kötü şartlar altından hudut harici ediliyor. İnsan düşündükçe içi sızlıyor. Bir yandan onların gidişi, bir yandan geri kalan ailelerin durumu, bu esnada öğrencilerin okuldan ayrılması, bütün bu manzara gayet üzücüdür. Ben müdür muavininden bahsettim, bir de öğretmenler meselesi var. Türk öğretmenler var ki onlara karşı yani hepsine değil birçoğuna, ekseriyetine karşı şükranlarımı bildirmek isterim. O kadar efendice davrandılar o kötü zamanlarda. Ve bunların birçoğu ile hâlâ arkadaşım. Benim için çok mühimdir bu. Çok yardımları dokundu o zamanlar. Bana müdür yardımcısı aleyhinde yardım ettiler, aleyhinde demeyeyim de ona karşı bana yardım ettiler çünkü haksızlığı görüyorlardı.

Kıbrıs savaşı nasıl etiledi? Sizin Birinci Şube'ye çağırılmanız dışında İstanbul Rumlarına ne yaptı?

Tedirgin etti, korkuttu. Ne olacağı belli olmayan bir durum. Herkes bir şüphe içindeydi "Bize ne olacak?" diye.

4. 500 liraya kadar vergi yüklenen kesim, uygulamanın hızını yitirmeye başlamasından sonra affedildi.

Bir saldırı gibi mi?

Her şeyi düşündüler, her şeyi... Saldırı değil de başta gelen elemanları toplamak, bir kampta toplamak. Zaten benim de aklımdan o geçti, şubeye gittiğimde. Neden çağırdıklarını bilmediğimden. Çünkü içimde bir korku, şüphe vardı. Bu durum karşısında belki toplarlar. Bir şey olmadı o başka. Fakat tedirginlik, korku. İşte bu korkudan dolayı, insan artık diyor ki "Yeter artık canım, kalkıp gideyim." Nitekim ekseriyet gidenler yolunu buldu. Bilhassa gençler hayatlarını ayarladılar, meslek sahibi oldular artık yerleştiler orada.

Dimitri Rum adı. Yaşamınız boyunca hiç Türkçe ad kullandınız mı?

Hayır. Başkalarında ne oluyor bilmiyorum ama Rumlarda takma ad kullanma olmuyor.

Rum olduğunuz için bir baskı, bir dışlanma yaşadınız mı?

Şahsen değil. Ama duyduğum örnekler var.

Devlet dairesinden reddedilme yaşadınız mı?

Hayır hayır. Şahsen yaşamadım.

Ya sosyal yaşamda?.. Örneğin ev kiralamaya gittiniz, "Aa sen Rum'sun vermem" gibi.

Hayır. Bilhassa ev sahipleri Rumlara evlerini seve seve verirlerdi. Çünkü bilirler ki garanti aylığını alacak, zamanı gelince zammı da alacak. En makul kiracıdır.

1950'lerle şimdiyi kıyaslar mısınız?

1950'li senelerde, daha doğrusu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1955'e kadar o bir süreçtir. Diyebilirim ki o zaman Rum cemaati iyi günlerini yaşadı. Menderes zamanında. Burada Menderes, orada da Karamanlis. Ondan sonra grafik inmeye başladı. Düştü grafik.

En iyi dönemdi denebilir mi 1950-55?

Bugüne kadarki durumu kıyaslayacak olursam, o zaman harikula-de iyiydi. Tamam mı? Fakat şimdikiyle ne kıyaslayayım. Görüyo-

ruz işte bir kere baskılar, dostluk havasına rağmen devam ediyor. Vakıflarda şurada burada herkesçe malumdur bunlar. Ne diyeyim?

Nüfus oranlaması nasıl? Türkiye genelinde 50 yaş aşağısı yüzde 70-80'dir. 50 yaşın üzeri yüzde 30'dur. Bu Rumlarda nasıl?

Bunun tersini bize uygula. Kala kala ihtiyarlar kaldı.

Bir Rum olarak Türkiye için ne düşünüyorsunuz?

Benim arzuladığım, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi, hem memleket için iyi olur fakat cemaat için de iyi olur. Rahat nefes alabiliriz düşüncesiyle...

Nefesi rahat alamama nedenlerinizi soracağım...

İki devlet arasındaki münasebetlerden dolayı karpuz bizim başımızı za patlıyor. Başka ne olabilir?

Eli Raftopulos:
"Kocam Hep Türkiye'de Kalacakmış Gibi
Düşünüyordu, Ama Kovdular"

Rum, Konya, 1917, emekli

Eli Raftopulos, Anadolu Rumlarından. Ancak İstanbul'da büyüdüğü, İstanbul'da okula gittiği için Rumca biliyor. Kulağının iyi işitmemesi ve Türkçesinin yeterli olmaması nedeniyle görüşmeye oğlu da katıldı. 1955 doğumlu oğlu, çoğunlukla soruları annesine, yanıtları da bana açıklayarak görüşmeyi anlaşılabilir hale getirdi. Oğlunun birçok yerde yaptığı müdahaleleri, Eli Raftopulos onayladığı için kabul ettim. 1964 yılında Yunan uyrukluların sınır dışı edilmesi, bu ailenin neredeyse dağılmasına yol açmış. Ailenin babası giderken oğul ve anne İstanbul'da kalmış. O günleri anlatırken her ikisinin de gözleri yaşardı. Kocasını Koço (Konstantin adı kısaltılarak Koço şeklinde kullanılıyor. Görüşme sırasında hep böyle kullandılar) Raftopulos'un Yunanistan'a gitmesinden sonra eşinin ortağı, kendisinin de eski patronu olan bir Türk'le yaşamaya

başlamış. Rum cemaatinden uzaklaşmış. Oğluyla birlikte Anadolu yakasında yaşıyor. Özel yaşamına ait bu bilgileri yazıp yazmamayı düşündüm. Ancak bunu yazmasaydım, eşinin gönderilmesinin yarattığı olumsuzluğu yeterince açıklığa kavuşturamayacaktım. Yine de özel hayatın mahremiyeti nedeniyle bazı noktaları gizleyerek aktardım...

Kendinizi anlatır mısınız?

Konya'da doğdum. Beni bebekken getirmişler. Yani 1336-1337 (1918-1919) olmalı. En fazla bir yaşımıdaymışım. Tarlabası'nda Çukur Sokak'ta Makedonya apartmanına gelmişiz.

Konya'ya ilişkin bir şey hatırlıyor musunuz?

Beni bebekken getirmişler Konya'dan. Babam hâkim olduğu için çeşitli yerlerde bulunmuş... Konya babamın görev yeri. Çünkü dedem Kayseri Palası esas. Sonra İstanbul'da.

İstanbul'da hangi okulda okudunuz?

Merkez Rum Ortaokulu, sonra da Zapyon Lisesi.

Kaç kardeşsiniz?

Üç erkek bir de ben. Annem ev kadınıydı.

Diğer çocuklar ne oldu? Nerelerde okudular?

Biri Fransa'da, Robert Kolej mezunu...

Doğumunuz 1917 olduğuna göre 1922-23'ten itibaren İstanbul'a ilişkin neler hatırlıyorsunuz?

Babam Anadolu'ya olduğu için beni dışarıya bırakmazdı. Zaten üç erkek kardeşin küçüğüydüm. Onlar da çıkmama kızardı. Evde an-nemleydik. Çok baskıcıydı babam. Liseden sonra biçki dikiş yur-duna gittim...

Okuldan neler hatırlıyorsunuz? O dönemde "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları var. Buna ilişkin bir şey hatırlıyor musunuz?

Ben daima Türkçe konuşurdum. Zaten babam Rumca bilmezdi. Anadilim Rumca ama babam tek kelime Rumca bilmezdi. Hep Türkçe konuşurduk babamla.

Azınlıklar, Türkçeyi güzel konuşamadıkları gerekçesiyle tepki görmüşlerdi. Siz böyle bir tepkiyle karşılaştınız mı?

Yok yok.

İlkokul, ortaokul ve lise sonrası çalışmışsınız... Nerelerde çalıştınız?

Biçki dikişe gittim.

Oğlu: Biçki dikiş yurdunu bitirdi. Diploması var, pekiyi dereceyle. Dikişe çok meraklıymış. Babası, dedem önce göndermiyormuş. Rica etmişler, sonra annesiyle razı etmiş. İyi bir dereceyle bitirmiş. Terzilik mesleğini öğrenmiş.

Terzilik yaptınız mı?

Biraz çalıştım. Terzilik yaptım.

Bir terzi dükkânı mı açtınız? Evde mi çalıştınız?

Hayır. Evde tanıdıklara filan dikiş dikerdim. Sonra Tünel'de bir bebe konfeksiyonunda çalıştım; Gülen Konfeksiyon. Tünel otobüs durağının tam dikine olan kısmında. Şu anda Fırat Büfe olmuş orası. Yüksek kaldırım'ın girişi.

Günlük yaşamınız nasıldı?

Babam tutucuydu. Nereye gitsem annemle giderdim. Ben Merkez Rum Kız Lisesi'ndeydim Taksim'de. İlkokulda hizmetçimiz vardı, eve alıp getirirdi beni sonra da annemin yanına giderdik.

Gülen Konfeksiyon'da kaç yıl çalıştınız?

Çok az. İş yapamayınca, kapatmak zorunda kaldı. Sonra Gülen Büfesi oldu orası. Orada da kasiyerlik yaptım uzun bir süre.

Sahibi Rum muydu?

Oğlu: Türk'tü. Kenan Ergenç. Hatta benim öz babam¹ gittikten sonra üvey babam oldu kendisi.

1. Eli Raftopoulos'un eşi Koço Raftopoulos 1964'te sınır dışı edilen Yunan uyruklu Rumlardan. Ayrıntılı bilgi için kitabın sonundaki eklere bakınız.

1930-40'larda neler yaşadınız? İkinci Dünya Savaşı'nı nasıl geçirdiniz?

Nüfus kâğıdında ekmek damgası vardı. Karneyle ekmek satın alıyorduk. Bunları hatırlıyorum.

Oğlu: O Gülen Büfesi'nde çalışırken, ben ilkokula yeni başlamıştım. 1962-63 senesindeydi. Yanına gidiyordum, kasada oturduğunu hatırlıyorum, çalışıyordu. Büfe işi çok güzel tuttu, sonra da büfeyi devrettiler. Mülkiyet de Kenan Ergenç'indi. Sonra bir gözlük imalathanesi açıldı Tophane'de; Kumbaracı Yokuşu'ndan iner inmez, tam karşıda tuz fabrikası vardı, hemen onun ikinci katındaydık. Kolektif şirket. Babam daha gitmeden açılmıştı orası. Babam orada çalışıyordu. Çalışma karnesi var, kimliği de... Üç ortaklardı. Babam Koço Raftopulos olarak geçer, Stamati Kiryakopoulos, bir de Kenan Ergenç, üçüncü ortak. Stamati de mübadelede² gitmedir, babamla beraber sürgündür.

Koço Raftopulos'la ne zaman evlendiniz?

1938'de, mayıs ayının ikinci günü.

1938'de evlendiniz, bu arada başka çocuk yok mu?

Yok. Bu numune. Bir de yedi aylık doğdu. Dokuz aylık olsaydı sığmayacaktı kapıdan...

Varlık Vergisi var. Gerçi eşiniz başkasının yanında çalışıyor, ayrıca yabancı uyruklu, ama size nasıl yansıdı Varlık Vergisi?

Yüzüklerimizi çıkarıp verdik.

Oğlu: Yüzüklerini çıkarıp vermişler o zaman, topluyorlarmış. Al-yanslarını vermişler, babam da, kendisi de...

Varlık Vergisi'ne dair başka bir şey hatırlamıyor musunuz?

Hayır.

Gülen Konfeksiyon'da çalışıyorsunuz, eşiniz çeşitli işlere giriyor çıkıyor, eviniz nerede bu sırada?

Oğlu: Tarlabası'ndan ayrıldı zaten babam, 1964'te...

6-7 Eylül Olayları

Gayrimüslimlerin, özellikle Rumların Türkiye'yle ilgili umutlarını yitirmesine yol açan olayların biri de "6-7 Eylül Olayları" olarak literatüre geçen vandalizm örneği saldırılardır. 6 Eylül akşamı başlayıp 7 Eylül günü öğle saatlerine kadar süren saldırılarda üç kişi yaşamını yitirmiş, 5 binden fazla gayrimenkul yıkılmış veya tahrip edilmiştir. Az farkla değişik rakamlar verilse de 3584'ü Rumlara ait 5538 gayrimenkulün yıkıldığı, İstanbul'daki Rumlara ait 74 kilisenin 70'inin yakıldığı, ayrıca tahrip edilen binalar arasında 1 havra, 8 ayazma, 2 manastırın da bulunduğu belirtiliyor.

102

İstanbul'da 6-7 Eylül'e yol açan olaylar, yıllar öncesine dayandırılrsa da organize edilmesi, 28 Ağustos 1955'te İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ı Kıbrıs konusunda konferansa çağırmasından sonraya rastgelmektedir. Konferans için Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra'da bulunduğu sırada 6 Eylül 1955 günü saat 13.00 haberlerinde radyodan, Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı haberi verildi. Haberde, Türkiye'nin Selanik Konsolosluğu'nun da aynı bahçede bulunduğu belirtilirken bombanın can kaybına yol açmadığı sadece Atatürk'ün eviyle konsolosluk binasının bazı camlarının kırıldığı vurgulandı.

Atatürk'ün evinin bombalanması suçundan Selanik Başkonsolosluğu'nda kavas olarak çalışan Hasan Uçar iki yıl, Selanik Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Oktay Engin de üç yıl altı ay hapis cezasına mahkûm edildi. Serbest kalır kalmaz Türkiye'ye iltica eden Engin, gıyabında mahkûm edildi. 1960 Yassıada davasında tutuklu yargılanan Engin kaymakam ve ardından da vali olarak çalıştı.

Selanik'teki bombalamanın İstanbul'da saat 13.00 haberlerinde duyulmasının ardından Mithat Perin'in sahibi, Gökşin Sipahioğlu'nun yazıişleri müdürü olduğu *İstanbul Ekspres* gazetesi ikinci baskı yaparak olayı duyurdu. Dönemin teknolojisine göre olağanüstü bir hızla yapılan ve bir-

6-7 Eylül'de neler yaşadınız?

Heybeliada'daydık biz.

Oğlu: Altı aylıkmışım, annemin babası, dedem ölmüş. Adada yaz-
lıktaymışlar, dedem rahatsızlanınca haber vermişler. 6-7 Eylül hadi-
selerinde İstanbul'a inmiş, beni adaya bırakmış. Bir şey yaşamamış-
lar yani. Tarlabası'nda oturuyorduk, bütün her tarafı yıkıp döktüler.
Ev sahibi Rum'muş ama biraz akıllı davranıp Türk bayrağını yerleş-
tirmiş binaya. "Burası Mustafa Kemal'e ait," demiş, devam etmişler
başka tarafa. Motorlarla gelip her tarafı yakıp yıkmışlar. Hatta yaz-
lıktaydık Büyükada'da. Beni ikinci kata çıkarmış, sedire koymuş. O
esnada bir taş gelmiş camdan, kocaman, tam yanıma düşmüş; anla-
tır bana bunları.

Evinize gittiğinizde Beyoğlu'nda bir şeyler gördünüz mü?

Babam hastalandığı için ertesi gün biz İstanbul'a indik. Her taraf
talan olmuş, yolda yürüyemiyorduk. Bütün kumaşlar, bilmem ne-
ler yollarda. Mis Sokak'ın köşesinde Japon mağazası vardı, oyun-
cakların hepsi yerlerdeydi.

Bu olaylardan sonra gitmeyi düşündünüz mü?

Yok.

Neden?

İşimiz buradaydı. Hiç düşünmedik gitmeyi.

1964'te eşiniz nasıl gönderildi?

Kovdular... Hep gitmeyecek gibi düşünüyordu. Hep "Benim kâğıt-
larımı fareler yedi, o yüzden çıkmaz, beni yollamayacaklar," derdi.
Ve sonunculardan biri olarak gitti. En son gidenlerden oldu. Ama
gitti.

Oğlu: Bugün gibi hatırlıyorum, evde hizmetçimiz vardı, zil çaldı
koştuk. O zaman anahtar yok sürgülü camlar var, camlar da açık.
Hemen salona koştum, anahtarı da kâğıdın içine koyardık. Attım.
Baktım babam geliyor aşağıdan. Yalnız ondan önce polis gelip bir
kâğıt bırakmıştı. Kendisi öğlen yemeklerine gelirdi. Geldi yukarı,
hizmetçimiz "Bu kâğıdı sana bıraktılar," dedi. Açmamıştık biz.

iki saatte 290 bine ulaşan baskıda, olaylardan kısa süre önce kurulan Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti'nin Genel Sekreteri Kamil Önal'ın "Mukaddesata el uzatanlara bunu çok pahalıya ödeteceğiz," ifadesine yer veriliyordu. İlk saldırı Şişli'deki Haylaz Pastanesi'ne yapıldı. Giderek kalabalıklaşan saldırganlar, Beyoğlu'na inerek önce Rumların, ardından ayırım gözetmeden Ermeni ve Yahudilerin ve hatta Türklerin dükânlarına saldırarak kırıp döktü ve yağmaladı.

Saldırı Beykoz, Kadıköy ve Bakırköy gibi birbiriyle kilometrelerce uzaklıkta olan ilçelerde ve Adalar gibi arada deniz olan yerleşim yerlerinde bile aynı anda başladı. 7 Eylül sabahına kadar süren saldırılarda 3 kişi öldü, 30 kişi yaralandı. Aralarında kilise ve havraların da bulunduğu 5 binden fazla taşınmaz tahrip edildi. Milyonlarca liralık mal sokaklara saçıldı ve yağmalandı. Sıkıyönetim ilan edildi. Olaylarla ilgili olarak ilk anda 3 bin 151 kişi yakalandı. Sonradan yakalananlarla birlikte bu sayı 5 bin 104'e yükseldi. Ancak dava, aralarında Aziz Nesin, Nihat Sargın, Kemal Tahir, Asım Bezirci, Hasan İzzettin Dinamo ve Hulusi Dosdoğru gibi yaşayan fişli komünistler ile ölmüş 4 komünist hakkındaki açıldı. Dava, kamuoyunun merakını giderdikten sonra hızını yitirdi ve beraatle sonuçlandı.

Bu konuda geniş bilgi için bakınız: M. Hulusi Dosdoğru, *6/7 Eylül Olayları*, Bağlam Yayıncılık, Eylül 1993; Mehmet Arif Demirer, *6 Eylül 1955, Yassıada 6/7 Eylül Davası*, Bağlam Yayıncılık, Temmuz 1995; Aziz Nesin, *Salkım Salkım Asılacak Adamlar*, Adam Yayınları, 1987, İstanbul; Veli Yılmaz, *İstanbul'u Sarsan İki Gün 6/7 Eylül 1955*, Özgür Gündem gazetesi, 6-7 Eylül 1992; Ali Çağatay, *6/7 Eylül 1955, İstanbul Böyle Çöktü*, Aktüel, 3-6 Eylül 1992, sayı 61.

Başladı okumaya, baktım ağlıyordu. Gitmesi için kâğıdı gelmişti. Üç gün gibi çok az bir süre vardı. Annem hep hazırlık yapıyordu zaten gidecek diye. Niyeti gidip bizi de oraya almaktı. İki-üç gün içinde gitti oraya. Yatağına varana kadar sarılıp öptü. Anneme "Kendini üzme," dedi. Mektuplaşıyorduk, anneme de bana da yazıyordu. Ben pek mektubu sevmezdim ama yine de yazışıyorduk. 1977'de vefat etti Yunanistan'da. Vefat ettiği zaman ben askerdim. Haber bile vermediler. Cenazesine katılmak için izin alabilirdim, kanuni bir müracaat yapacaktık, çıkacaktık. Haberim olmadığı için cenazesine de gidemedim. Babamın vefat ettiğini annem söyledi. Çok da kızdım. Bana, sonraki eşini, üvey babamı kastederek "Ötekine 'Ben oraya gideceğim,' diyeceksin o da kızacak. Belki ters cevap verecek," dedi.

Bir evlilik varken, ikinci evlilik nasıl oldu yasal anlamda?

Oğlu: Annemin Kenan beyle resmi bir evliliği yoktu. Babam gittikten sonra bir süre annem, ona gizli gizli deri paltolar, para filan gönderdi. Bir an önce evi kursun da bizi de yanına alsın diye. Orada kuru temizleme dükkânı açtı, borç harç tabii. Annem de buradan yardımcı oluyordu. Kenan'dan saklı olarak ona para yolluyordu. Ama bir türlü babam bizi alamadı oraya. Bir süre sonra Kenan bey, anneme "Ayrıl nikâh yapalım," diyor. Babamla ayrılmak için buradan avukat tuttular. Avukatının kanalıyla yazı gitti Yunanistan'a. "Ayrılmak istiyorum," demiş annem. Bekir bey diye bir arkadaşları uğraştı, hesap uzmanı gibi bir şeydi. Yunanlıların kiralalarını toplardı, Tünel'de bir yazıhanesi vardı. Babam "Tamam," demiş, telefon açmış konuşmuşlar. Anneme "Ayrılmayı veririm, boşanmayı veririm," demiş. Onun düşüncesini bilemem ama herhalde Kenan'la da beraber olduklarını tahmin ediyordu. Ama babam, beni alabilmek için boşanmayınca annemle Kenan da nikâh yapamıyor. Babam ölünce dul kalıyor. Resmi boşanma yok. 1964'te gitti, 1977'de öldü on üç yıl. Artık bilmiyorum tabii oyalıyor muydu.

1974'te Kıbrıs savaşında size neler yansıdı?

Kıbrıs çıkarmasının olduğu gün gözlük atölyesi yaz tatilindeydi. O zaman komple kapatıyorduk atölyeyi. Çıkarmadan bir-iki gün önce tatile çıkmıştık. Kumburgaz Celaliye'de bir moteldeydik. Tanklar geceden paldır küldür sınıra gidiyordu. Sabah kalktık baktık her ta-

raf askeriye. Geniş bir arkadaş grubumuz vardı. Birlikte olurduk. Hep beraber 10-15 oda tutar, birlikte tatil yapardık. Sabah kahvaltıda herkes konuşuyordu "Ne yapalım?" diye. Ermeni arkadaşlarımız da vardı. Teneke fabrikatörü arkadaşımız vardı. Eşim, Kenan fikir vermiş. Onlar "En güzeli evlerimize gidelim," demişler, hemen hesapları kesmişler apar topar. Ki daha vardı tatilimiz. Evde de oturduk epeyce. Döndük geldik İstanbul'a arabalarımızla. Bir grup Suadiye'de oturuyor, Etiler'de, Ulus'ta, biz Zincirlikuyu'ndaydık, Harp Akademileri Sitesi'nde oturuyorduk. O çıkarmayı evimizde geçirdik, tatil yarım kalmış oldu.

Komşulardan, çevreden bir tepki olmadı mı "Bunlar Rum" şeklinde...

Çok seviliyorduk sitede. Ev sahibimiz bir albaydı. Tabii Kenan olduğu için bir sorun çıkmıyor zaten. Babam gittiğinde biz Tarlabası'nda oturuyorduk. Sonra Kurtuluş'a taşındık. Sokağımızda şoförler, taksiler vardı. Eski Dodge'lar kapımızın önünde dururdu. Ben inemiyorum, çocuk oynayamıyordu. 1965 filandı, Kenan bizi 1974'te oturduğumuz eve taşıdı.

106 Oğlunuz hangi okulda okudu? Rum okulu mu Türk okulu mu?

Türk okulu.

Oğlu: Rum ilkokulları altı yıldır, Türk okulları ise beş. Bir yıl kazanayım diye, biraz da Rum okullarında tedrisat zordur. Bizim Rumca grameri zor. O nedenle Türk okuluna yazdırdılar beni.

Hiç Rum okuluna gitmediniz mi?

Oğlu: Gittim birinci, ikinci sınıfı, Taksim Merkez Rum Kız Lisesi'nde okudum. Sonra Türk okuluna geçtim.

Hiç Rum olduğunuz için kötü bir şeyle karşılaştınız mı?

Yok...

Hep Eli ismini mi kullandınız, Hiç Türkçe isim kullandınız mı?

Hiç Türk ismi kullanmadım.

Oğlu: Ben kullandım. Mesela beni E.³ diye biliyorlar.

Kardeşlerinizden yurtdışına giden var mı?

En büyük ağabeyim Fransa'daydı, ama öldü çok sene önce. Çok zengindi...

Oğlu: Çok zengindi. Kürkçüydü, buradan giderken de zengindi. Şanzelize Caddesi üzerinde sekiz tane kürkçü dükkânı vardı. Ne zaman babamın Yunanistan'a gittiğini, annemin Kenan'la izdivacısını, bir Türk'le beraber olduğunu duydu, bunu da sildi defterden. O kadar katı kurallıydı. Ve dedem öldüğü zaman tüm cenaze masraflarını o üstlendi. "Ben gelemiyorum," dedi, uçaktan korkuyormuş. Bizde sınıf sınıftır cenazeler; "Birinci sınıf cenaze istiyorum," dedi, "Tüm masrafları ben karşılayacağım." İkinci dayım, lokantacı.

Sosyal yaşamda, örneğin ev kiralamak isterken ya da devlet dairelerinde Rum olduğunuz için kötü bir davranışla karşılaştınız mı?

Hayır.

Oğlu: Rum olduğumu bilmiyorlar ki. Mal sahibim biliyor, handa çoğu bilir ama geneli Türk biliyor. Konuşma çok güzel, hiç anlaşılmıyor Rum olduğum. Öyle ben idare ediyorum.

Eli: Zaten Rumca bilmiyor ki.

Oğlu: Biliyorum, ama yani yazım filan çok az.

Eli hanım, kıyafetiyle "Ben Türk değilim," diyor adeta. Rum olduğu belli olmuyor mu?⁴

Oğlu: Olmaz mı zaten her konuşmasında bangır bangır bağıyor Rum olduğunu. Burada hepsi idare ediyor, ona bir şey demiyorlar artık. Ben "Konuşma artık sus," diyorum. "Baban Türk'tür ben Rum olabilirim, ne değişir," diyor.

4. Eli hanım, her gün öğle saatlerinde oğlunun Kadıköy Altıyol'daki işyerine geliyor-muş. Görüşmemiz sırasında üzerinde şık bir etek-cekete takım vardı. Yüzü makyajlı, başı da açıktı. 85 yaşındaki sıradan bir Türk kadını gibi görünmüyordu.

Emilia Pandelara:
"Rum Okullarındaki En Büyük Zorluk
Öğretmensizlik ve Kitap Yokluğu"

Rum, İstanbul, 1936, öğretmen

1936'da Kadıköy'de doğan Emilia (Poliani) Pandelara ile birlikte İstanbul'daki Rum nüfusunun yüzde 5'inin öğretmen olduğunu saptadık. 100 civarında öğretmen bulunan İstanbul'da 2000 kadar da Rum kaldı. Herhangi bir topluluk için çok yüksek olan bu oran Rumların çok çok azaldığının göstergesi aynı zamanda. Eğitimliliği nedeniyle iletişim kurarken zorlanmadık. Bunun sonucu olarak da hiç saklamadan, çok açık olarak yaşamından, düşüncelerinden söz etti. Öğretmen olan eşini kaybettiği günleri anlatırken birlikte duygulandık. Eğitimin politik oyunlara alet edilmesinin yanlışlığından konuşurken birlikte sinirlendik. Görüşmemizi, yaşadığımız ortak duyguların topluma da yayılması dileğiyle bitirdik.

Kendinizi anlatır mısınız?

Kadıköy'de doğdum. Kadıköy çarşısının içinde... Üç-dört yaşına kadar Kadıköy çarşısının içinde oturduk. O zaman orada üç ev vardı. Bunlardan bir tanesinde biz oturuyorduk. Babamın orada bakkal dükkânı vardı. Yalnız bakkaliye değil başka şeyler de vardı. Biraz büyüktü. O çarşıda yalnız şekerci olarak bir Müslüman vatan-daşın dükkânı vardı. Diğer esnafın hepsi Rum veya gayrimüslimdi. Evimiz ve dükkân aynı sokakta karşılıklıydı. Evimizin yanında başka bir ev vardı ve onun yanında da Meşhur Şöhret Şekercisi. Orada şekeri kazanlarla nasıl yaptıklarına bakardım. Bu 1943'e kadar. Çünkü 1942'de Varlık Vergisi çıktı. Sonradan anlatıldığına göre babama çok büyük bir miktarda Varlık Vergisi konmuş. Babam veremeyecek durumdaymış ve dükkânı kapatmış.

Ne kadar olduğunu biliyor musunuz?

Bilmiyorum ama 1500 lira gibi hatırlıyorum. Yine de miktarın bu olduğundan emin değilim. Babam Aşkale'ye gitmedi. Dükkân ve ev satılınca vergi ödendi. Sonra da babam memur olarak kooperatife girdi ve maaşla çalışmaya başladı.

Annem "Ben artık burada yaşayamam," demiş. Biz de Moda'ya gelmişiz. Ablalarım vardı. Ağabeyim, ablam ve bir de bizimle kalan ve herkesin bizim ablamız sandığı teyze kızımız vardı. Babam, teyzem dul kalınca, onların da bizimle kalmasını istemişti. Bizimle birlikte kalan bir de ninemiz vardı. Vaftiz annemdi. O da felçliydi. Yani evimiz kalabalıktı. Böylece Moda'ya geçtik. O zaman meşhur olan Kabuklu Ceviz Sokağı'nda Trabzonlu Müslüman aileye ait bir eve taşındık. Ben o evden gelin olarak çıktım.

O yıllarda Moda Çarşısı'nın da bütün esnafı Rum'du. Pastacı, ekmek fırını, iki terzi, eczacı, iki kunduracı, iki ayakkabı imalatçısı ve tamircisi. Sadece odun kömür satan biri vardı, o Müslüman'dı. Bu kadarcık esnafa rağmen iki taverna vardı. Esnaf eğlenmeyi bilirdi. Böyle güzel bir çarşımız vardı. Muhitimiz çok güzeldi. İnsanlar belki fazla kültürlü değildi ama ilişkiler çok iyiydi. Bir berber vardı. Kozmos, meşhur bir yerdi ve herkes orada saçlarını yaptırdı. Bizim evimiz bir numaraydı. Yanımızdaki üç numarada bir Türk aile oturuyordu. İtalyanlar Yunanistan'a girmek üzerey-

ken, sanırım 1941'deydi, bizde henüz radyo yoktu. Bu Türk komşumuz radyo dinler, duvara vurarak bizi öncmli gelişmelerden haberdar ederdi. Karşıda Papaz Andreas otururdu. Bir subay ailesi vardı. Çok çok güzel bir mahalleydi. Fanatik bir düşünce yoktu.

Ben orada en güzel yıllarımı geçirdim. Evlendikten sonra da güzel yıllarım oldu, fakat çocukluk ve gençlik yıllarımı orada çok güzel geçirdim.

Şimdi müdürlük yaptığım Moda Rum İlkokulu'nda öğrenime başladım. İlkokulda çok iyi bir öğrenciydim. İlkokul bitti ekonomik sıkıntılar nedeniyle, çünkü sadece babam çalışıyordu, liseye başlarken zorlandık. Karşımızda Rum Emilyadis ailesine ait kocaman, kırmızı tuğlalı apartmanda oturan ve Rum olan doktor bir bey vardı. Onun eşi, benim için "Böyle öğrencileri Zapyon almalı. Benim tanıdığım var, Zapyon'a gönderelim," demiş. O zaman okullara büyük ücretler veriliyordu. Zapyon da tanınmış bir okuldu. Zengin ailelerin çocukları giderdi. Ben oraya gittim. Biz, bütün ücreti vermedik. Babam o zamanın metropolitinden¹ ekonomik durumumuzun iyi olmadığına ilişkin bir kâğıt alıyor. Zaten kilise vakfının yönetim kurulunda olduğu için, çarşıdan da tanırıldılar babamı. Babama, "İstersen hiç verme," demişler. Babam, bunu kabul etmemiş. Zannedersen 20 liraydı bizim verdiğimiz para. Yıl 1948-49.

Ben Zapyon'un ortaokul bölümünde okurken babam bir İngiliz şirketinde işe başladı.

Liseyi bitirdim. İyi bir öğrenci olduğumu herkes biliyordu. Babama, çalıştığı şirketteki patronu, beni Üsküdar Amerikan Koleji'ne göndermesini salık vermiş. Babam ekonomik durumunu öne sürünce "Ben konuşurum," demiş. Babam da ortaokuldan diplomamı almak için gittiğinde sonradan milletvekili olan Hacopulos² diplomamı vermemiş. Babama, "Kızın çok iyi bir öğrenci. Zapyon böyle öğrencilere muhtaç. Ne yapacak İngilizceyi öğrenip de," demiş. Babam da utanmış ve almamış. Liseyi orada bitirdim. Felsefe okumam için Yunanistan'a yollamak istediler. Evden yollamadılar. O zaman da zordu zaten böyle gidiş gelişler. Bu kadar sık olmazdı.

1. Bölgenin en büyük dini lideri. Sözü edilen Kadıköy Metropolit.

2. Aleksandros Hacopulos, 1911 İstanbul doğumlu, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu mezunu. Uzun süre Rum okullarında yöneticilik yaptı. 1954-1957 yasama döneminde Demokrat Parti'den İstanbul milletvekili seçildi.

Şimdi siz de eğitmensiniz. Benzer bir durumda, iyi bir öğrencinizin daha iyi eğitim veren okula gitmesine razı olur musunuz?

Düşünürüm ama daha iyi bir eğitim verebilecek bir okula gitmesini isterim. Yalnız öğrencilerin azlığı beni biraz düşündürülebilir. Kendisi de eğitimci olan eşimin yaptığı bir istatistik vardı. 1950'lerde 2000'in üzerinde erkek öğrenci varmış Rum okullarında.³

20 Kura Askerlik ailenizden birine isabet etti mi?

Hayır. Babamın o yaşı geçmişti, ağabeyim de küçüktü. Eşimin ablası, o yılları, "Beyoğlu'nda yalnızca yaşlı erkekleri görüyorduk," diye anlatıyor. Çünkü askere alınanlar 20'den 40 yaşına kadar olanlardı. Bunlar dışında kalanlar, küçükler okullarda olduğu için sadece yaşlılar gezebiliyormuş demek ki. Bu 1941 yılında olmalı. Bu tam Almanların başarı kazandığı yıldaydı. Bizimkiler de, yani Türk hükümeti de Almanlardan taraftı. Azınlıkları topladılar. Yok etme düşüncesi olduğu söyleniyordu. Bunu duydum. Bazı kitaplarda okudum. Yüzde yüz böyle olacak diyemiyorum, ama herkes böyle söylüyordu. Fakat bu arada Almanya yenildi ve yapılması düşünülen şey yapılamadı. Böyle söyleniyordu. Bir de Fevzi Çakmak kur-tarmış azınlıkları diyorlar.

Liseden mezun oldunuz. Sonra ne yaptınız?

Merkez Rum Ortaokulu'nda öğretmen okulu denilebilecek bir kurs açılmıştı. Oraya devam ettim ve 1954-1955'te öğretmen olarak Kandilli Rum Okulu'nda öğretmenliğe başladım.

Zapyon sonrası üniversiteye girmediniz mi?

Lise sonrası üniversiteye giriş için sınavlara girdim. Sınavı da geçtim fakat evdekiler bırakmadılar. Bu yanlış bir düşünce tabii ki ama kaldık.

6-7 Eylül olaylarını hatırlıyor musunuz?

O öğretim yılı bitti ve yazın sonunda 6-7 Eylül hadiseleri oldu. Hiç unutmam, Kabuklu Ceviz Sokağı'ndaki evimizdeyiz. Yemek yiyor-duk. Bağırışlar, sesler geldi. Efes Pilsen'in orada bir antrenman sa-

hası vardı. Hâlâ küçük bir sahası var orada. Takım dağılırken taraftarlar tezahürat yapardı. Oradan sesler gelirdi. Biz öyle sesler sandık. Saat 20.00'de radyodan haberleri dinliyorduk. Valimiz Fahrettin Kerim Gökay, "Halkımızı itidale davet ediyorum," diyordu. Babam, "Bir şey oldu," dedi. Bunu söylediği anda, millet çarşıdan yürümeye başladı. Aman Allahım, ne seslerdi öyle, "Ya taksim ya ölüm"... Biz evimizde kalakaldık. Birbirimize bakıyorduk. Ama Moda'da hiçbir eve girilmedi. Ne Rumların ne diğer gayrimüslimlerin evlerine girildi. Kalabalık üç şekilde geliyordu. Birileri bağıyordu, kalabalığı yönlendiriyordu. İkinci grup kırıyordu. Bunu nereden bildiğime gelince bizim pencereden çarşı görülüyordu. Üçüncü grup ise gelip gasp ediyordu. Pastalar birbirine karışmıştı. Bütün dükkânlarda böyleydi. Biz "Evlere girecekler mi?" kaygısıyla bekliyorduk. Birileri "Yangın!" diye bağırmaya başladı. Üç katlı evimizin en üst katında güzel bir terası vardı. Oradan baktık Mühürdar'a doğru. Gökyüzü kırmızıydı. Aya Triada Kilisesi'ni, yani Taksim Meydanı'ndaki kiliseyi ateşe vermişlerdi. Onları gördük. "Yanıyoruz," dedik, "Ne olacak halimiz?" diye birbirimize soruyorduk. Ağabeyim çıkmak istedi. Babam, hiç birimize tokat atmış bir insan değildi, iki tane tokat attı ağabeyime, "Otur!" dedi, "Nereye çıkacaksın?"

Bahariye Caddesi'ndeki Aya Triada Kilisesi'ne girdiler, çanını çaldılar. İçeriden bir tabut çıkarmışlar. Mumları getirip yakmışlar ve kilisenin bahçesinde sözde ayin yapmışlar. Bunu, bize kilisenin çevresindekiler anlattı. İçeride çok büyük bir avize vardı. Rus Çarı'nın Dolmabahçe Sarayı ve Aya Triada Kilisesi için hediye ettiği iki avizeden biri oradaydı, çok çok güzeldi. Altta kocaman lacivert renkte top gibi bir şey vardı. Onlar kırılmış. Avizeyi aşağıya indirememişler, sopalarla vura vura kocaman kristal kırıklarından oluşan bir yığıntı haline getirmişlerdi. Ertesi gün gidip gördük. Bizi kurtaran ordu oldu. Araya ordu girdi. Bunlar dağıldı. Tutuklandı bazıları...

Birey olarak sizin evinize ya da çevrenizdekilere, tanıdıklarınıza yönelik canlarına kast eden bir şey oldu mu?

Hayır. Ama yalnız dükkân, o pastacı dükkânı ve çarşıdaki dükkânlar imha edildi. Ama evlere ne girdiler ne bir şey yaptılar. Moda'da meşhur Koço Gazinosu vardır. Orayı kırıp dökmüşler. Bir de bizim okula, şimdi benim müdür olduğum Moda İlkokulu'na girmişler,

kırıp dökmüşler. Çarşıdaki Rum Kilisesi'ne girmemişler. Bu, olayın planlı olduğunu gösteriyor. Kadıköy yöresinde üç kilise var. İki tanesi muhafaza edildi bir tanesi tahrip edildi. Burayı, Moda'daki kiliseyi tahrip ediyorlar, Kadıköy'deki Aya Efimia Kilisesi muhafaza altına alınıyor ve kimse girmiyor. Bence bunun nedeni "Bütün kiliseleri tamamen tahrip ettiler," denilmemesi için.

Askeri yönetim ilan edildi. Sokağımızın köşesinde askerleri gördük. Ertesi gün, teyzemlerin dikişlerini diktığı Baban Ailesi'nin⁴ hanımı geldi ve "Bu gece bizim eve geliyorsunuz. Çocuklar bizim evde kalacaklar," dedi. Biz o gece onların evinde kaldık. Çünkü ablamın bir arkadaşı Altıyol'da oturuyordu. Evlerinin köşesinde toplanmışlar. Kendi aralarında konuşurken ablamın arkadaşı "Yarın akşam keseceğiz," dediklerini duymuş. Bunlar duyulunca kadıncağz hepimizi kendi evine çağırdı. Kadının kocası o zaman milletvekiliydi. Kocası "Evinizin dibine asker diktireceğim," demişti. Biz çocuklar gittik o gece. Annem babam evde kalmışlardı. Ertesi gün baktık ki korkulacak bir şey yok artık. Ama ortalık mahvolmuştu.

Okullar başladığı zaman görevli olduğum Kandilli'ye gittim. O zamana kadar toplanmıştı ortalık. Sonradan *Cumhuriyet* gazetesi, olayların planlı çıkarıldığını, önceden kararlaştırıldığını yazdı. Tarihini hatırlamıyorum ama evliydim. Bir katliam olacaktı. Ama Menderes filan bunun önünü aldılar. Böyle geçti 6-7 Eylül.

Herkes 6-7 Eylül'den sonra Rum ailelerin gittiğini söylüyor. Bu yanlış. İstatistikler de var. Göç⁵ o zamandan başlamadı. Asıl gidiş

4. Cihat Baban'ın (İstanbul 1911- Ankara 1984) eşi olmalı. Süleymaniye Babanzade ailesinden. Galatasaray Lisesi ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Yargıcılık yaptı. Velid Ebüziya'nın *Vakit* gazetesinde gazeteciliğe başladı. *Son Posta*, *Doğu*, *Cumhuriyet*, *Yeni Sabah*, *Tasvirî Efkâr* gazetelerinde çalıştı. 1957'de *Tercüman*ı çıkardı. 1960'tan sonra Kurucu Meclis üyesi oldu. Milli Birlik hükümetinde Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı yaptı. 12 Eylül'den sonra Kültür Bakanı oldu. *Hitler ve Nasyonal Sosyalizm*, 1933; *Yüzyılın Büyük Kavgası*, *Sovyet-Çin Anlaşmazlığı*, 1968; *Adenauer*, 1968 gibi eserleri vardır.

5. 1955 nüfus sayımına göre Türkiye'deki anadili Rumca olanların sayısı 79 bin 688'di. Bu rakam 1960'ta -1955'ten sonra yapılan ilk sayımda- 65 bin 539'a düştü. Anadili Rumca olanların sayısı 1964'te Yunan uyrukluların sınır dışı edilmelerinden sonra yapılan 1965 sayımlarında ise 48 bin 96'du. Bu yıllarda Rum okullarındaki -44 ilkokul ile 6 ortaokul ve lise toplamı- 1954-55 için 6 bin 495; 1956-57 için 6 bin 888 ve göçün artık iyiden iyiye hızlandığı 1964 sonrası ilk öğretim yılı olan 1964-65 için 5 bin 272 olarak belirlendi. Ancak 1969-70 yılı için toplam öğrenci sayısı 2 bin 546'ya düştü. Rum öğrenci sayısı, şu anda faal üç ortaokul dengi bölümde 80, üç lisede 54 ve 10 ilkokulda 125 olmak üzere toplam 259.

1964 Yunan Uyrukluların Sınır Dışı Edilmesi

Atatürk ile Venizelos, iki halkın da çok büyük acılar yaşadığı Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan birkaç yıl sonra 1930'da savaş acılarını unutturabilmek için yeni bir anlaşma imzaladılar. "İkamet, Ticaret ve Seyrisefanın Anlaşması"yla her iki ülkenin vatandaşları, diğer ülkeye, en çok ayrıcalığa sahip ülke tebaalarına eş koşullarda serbestçe girip yerleşebilecek; her türlü menkul ve gayrimenkul üzerinde mülkiyet ve tasarruf hakkına sahip olacak; o ülkenin vatandaşı gibi ihracaat veya ticaret yapabilecek veya şirket kurabilecekti. Her iki ülkenin vatandaşları, bütün bu ayrıcalıklardan yararlanırken o ülkenin vatandaşı gibi vergi, resim veya harç ödeyecek; diğer ülkede mahkemelere serbestçe başvurma hakkına sahip olacaktı. Anlaşma, Türklere Yunanistan'da, Yunanlılara da Türkiye'de adeta ikinci vatandaşlık sağlıyordu.

114

Anlaşma 6-7 Eylül 1955 olaylarına kadar iyi bir biçimde yürüdü.

1964'te Kıbrıs'ta gerginliğin artarak iki ay içinde yaklaşık 800 Türk'ün öldürülmesi üzerine Ankara hükümeti, 16 Mart 1964'te Atatürk ve Venizelos arasında 1930 yılında imzalanan "Seyrisefanın Anlaşması"nı tek taraflı olarak feshettiğini açıkladı. Anlaşmanın iptalinden dokuz gün sonra sekiz Yunanlı işadamına 15 gün içinde işlerini tasfiye etmeleri bildirildi.

Sınır dışı edilen Yunanlılardan ilk 150 kişinin özellikleri incelendiğinde, çoğunun 50-60 yaş grubundan ve işadamları oldukları ortaya çıkıyordu. İstanbul Ticaret Odası'nın kayıtlarına göre 36 bin üyenin bini Yunan uyruklu Rum, yarısından fazlası da Türk vatandaşı Rumlardı. Hükümet sınır dışı uygulamasında önceliği işadamlarına vermişti.

Hükümet önce Türkiye'deki Yunan uyrukuların tapu müdürlüklerindeki işlemlerini durdurdu, ardından da bankalardaki paralarını bloke etme kararı aldı. 1964 yılında

1964 ve sonrasında oldu. Bizi en çok mahveden 1964'ten sonraki gidiş oldu. Bir de 1974'ten sonraki gidiş var. Tabii ekonomik yönden sıkıntılar yaşadılar. Ama yine de düzelttiler vaziyetlerini. Herkes evini böyle kolaylıkla bırakıp gitmek istemedi. Daha önce de Varlık Vergisi olmuştu. 20 Kura Askerlik vardı. Ama yine de gitmemişlerdi. "Burası vatanımız," diyorlardı. Ben bunu böyle kabul ediyorum.

Aileleri ayağa kaldıran en önemli şey, eğitimin vurulması oldu. Öğretmensizlik kötü yaptı. Aileler geliyordu, kontenjan öğretmenlerinin gelip gelmediğini soruyorlardı. Ne zaman geleceği hiç belli olmuyordu. 1963'ten sonra öğretmenler ocak ayında gelmeye başlamıştı. Yıl ortası olmuş ne yapacaktık ocak ayından sonra gelen öğretmenle. Hatta bir sene hiç unutmuyorum, 23 Nisan Bayramı'ndan bir gün önce, 22 Nisan'da Yunanistan'dan kontenjan öğretmen geldi. Şimdi bu öğretmen okulun kapanmasına bir ay kala ne verebilir? Veliler, çocuklarını okutmak istiyordu. Bu nedenle de rahat okutabilecekleri Yunanistan'a gitmek istiyorlardı. Yanlış bir düşünceydi. Kalsalardı bence bu hale gelmeyecekti. Bazı şeyler daha bir düzelme gösterebilirdi. Ben gidişe taraftar değildim.

1964'te Yunan uyruklular gitti. İnsanların büsbütün morali bozuldu. Çünkü çok fazla sayıda vardı öyle olan. Sonra okullara Arnavut olanları almayacaksınız dendi. Arnavut yazıyordu ama adam Arnavut değildi Rum'du. Ben bir akrabamdan biliyorum. Yunanistan'ın Epir denilen yöresinin bir kısmı Arnavutluk'a çok bağlı ve sınırın içinde köyleri var. O köylerde yaşayanlar Rum, yani Yunanlıdır. Yunanca eğitim veren okulları var. Fakat Arnavutluk sınırları içinde olduğu için Türk hükümeti, dedelerini Arnavut diye yazmış. Dededen sonra gelenler de böylelikle Arnavut sayılmış. Oysa Arnavutluk'la hiç ilişkisi olmayan kişilerdi. Biz onları da okullarımıza alamaz olduk. Giderek öğrencilerimiz azaldı. Azalınca da bu hale geldik.

Benim eşim "İnsan nerede yaşıyorsa o devletin vatandaşı olması lazım," derdi. Yunan uyruklu olanları kınıyordu. Burada yaşıyorlardı ama askere gitmemek için Türk vatandaşlığına geçmiyorlardı. Türk vatandaşlığına geçselerdi onlar da gitmeyecekti, sonrakiler de gitmeyecekti. Kalabalık olacaktık. Onların Yunan tebaalı olmasının nedeni, dedelerinin Adalar'dan gelmesiydi. Çünkü İstanbul, altın şehir. Aslında benim de kökenim oralardan gelme ama annem,

Kıbrıs'taki çatışmalar nedeniyle 1930 tarihli Seyrisefanın Anlaşması'nın Türk tarafınca iptal edilmesi üzerine, 1964 ve 1965'in kısa bir döneminde 12 bin 592 kişi sınır dışı edildi. Türkiye'de iş gücü sahibi olan bu kişiler arasında Türk uyruğundaki Rumlarla evlenmiş olanlar da vardı. Bu nedenle sınır dışı kararından Türkiye'de yaşayan 30 bini aşkın Rum etkilendi. Bu uygulamayla Rumlar, Türkiye'den umudunu kesti.

teyzem Kanlıca'da doğmuşlar. Babam da öyle. Yunanistan'dan bir köken olabilir. Fakat bu demek değildir ki Yunan tebaalı kalmaları zorunlu. Belki askere gitmiyorlardı ama yabancı tebaalı oldukları için istedikleri işe de giremiyorlardı.⁶ Ya dükkân açacaktı ya esnaf olacaktı. Bir aileyi tanıyorum, terziydi. Askerlik yapmamak için Bulgar uyruğuna geçtiler. Bir tuhaf şeyler oldu yani.

Tekrar 1955'e dönelim. 6-7 Eylül'den sonra ne yaptınız?

1955'ten sonra Türk ve Yunan hükümetleri kültürel anlaşma imzaladı. Anlaşma çerçevesinde birbirine öğretmen göndermeye başladılar. İstanbul'dan Rum öğretmenler Yunanistan'a, Batı Trakya'dan da Türk öğretmenler Türkiye'ye gelecekti. Biz oradaki durumu görecektik. Pedagojik eğitim alacaktık filan. Ailem, benim Yunanistan'da kendime bakamayacağımı, yemek yemeyeceğimi öne sürerek ilk yıl gidişimi önledi. O zaman gidişler bu kadar sık da değildi. Orada akrabamız yoktu. 1970'ten sonra ablam, annem, babam, ağabeyim, yeğenlerim oraya gitti. Gençtim. Neyse 1957'de 35 öğretmen 30 günlüğüne gönderildik. Bunlar arasında lise öğretmenleri de vardı ve eşim Dimitri de onların arasındaydı. Zoğrafyan Lisesi'nin biyoloji öğretmeni idi. Öğretmenler olarak nasıl gidileceğini konuşmak için bir toplantı yaptık. Bir el dokundu bana baktım, Zapyon'dan hocam Dimitri bey. "Sen neredesin?" dedi bana. Kandilli'de olduğumu söyledim. "Kitaplarımı okutuyor musun?" diye sordu. O zaman yeni başlamıştı kitap yazmaya. "Nasıl buluyorsun?" dedi. Güzel olduğunu, çocuklara yöneltilen soruların iyi olduğunu filan söyledim. Gezi sırasında da bir sempati, sevgi doğdu aramızda. Orada bulunan arkadaşlar zaten aramızda bir sevginin doğduğunu anlamıştı. Geldik buraya. O zaman şimdiki kadar büyük uçaklar yoktu. Bir gün arayla iki grup olarak döndük İstanbul'a. Ben dönerken ayakkabımı unutmuşum. Bağlarbaşı'nda çalışan bir öğretmen, yaşlıydı ama öyle zekiydi ki, benim ayakkabılarımı bulmuş. "Pandelaras," demiş, "bak kız ayakkabılarını unutmuş. Paket yaptım sen ona verirsin," diyerek eşime vermiş ayakkabı-

6. Yabancı uyruklulara meslek yasaklarından söz ediyor. 1 Haziran 1932 tarihinde çıkarılan 2007 sayılı yasayla Türk vatandaşı olmayanların ayakkabı satıcılığından elbise, kasket imalatına, borsalarda mübayaacılıktan rehberliğe kadar 30'dan fazla meslekte çalışmaları yasaklanmıştı.

bılarımı. Aramızda bir şeyler olduğunu anlamıştı. Hakikaten de öyle oldu. İkinci gün geldi bana telefon etti. Okula getireceğini söyledi ve geldi. Dimitri Pandelaras, sevilen bir öğretmendi. Bir-iki ay görüştük. 1958 başında nişanlandık. 1959 Temmuz ayında da evlendik. Benim çalışmama engel olmamak için Moda'da oturmaya karar verdik. İlk evimizi Bostan Sokağı'nda kurduk. İlk oğlumuz da orada doğdu. Sonra hep Moda'da oturduk. Eşimi bu evde otururken kaybettik. Çocuklarım evlendi. İyi evlilikler yaptılar.

Bir varsayım sorusu olacak ama çocuklarınız bir Türk'le, Müslüman'la evlenmek istediklerini söyleseydi, ne yapardınız?

Ben fanatik bir insan değilim ama biraz tutucuyum. Başka din, başka kültür olacak. Her ne kadar "İç içe yaşadık," desek de... Doğrudur, çok yönlerimiz benziyor, yemeklerimiz, âdetlerimiz, ama yine de bir ayrılık var. Kabul edecektim belki. Ama zora gelecektim. Sonuçta çocuklarımın hatırı için herhalde kabul edecektim. Şimdi zaten birçok Rum çocuğu Türk kızlarıyla evli. Gayet güzel geçiniyorlar. Güzel karşılıyor. İki çocuğumun da böyle arkadaşları var. Gelip gidiyorlar. Arkadaşlıkları sürüyor. Benim, "Bu Türk, evinize sokmayın," filan demem mümkün değil. Öyle şeyler zaten bitmiş. Çok eskiden, 1940'larda, 50'lerde bir Türk'le evlenenler uzağa, mesela Bostancı'ya gidiyorlardı. Cemaat içine girmeye çekiniyorlardı. Fakat şimdi bunlar geçti artık. Yine de insan kendinden olsun istiyor. Ben öyle düşünüyorum. Fakat çocuklarım da öyle düşünüyor sanıyorum. Biz çocuklara 6-7 Eylül hadisesinden hiç bahsetmedik. Eşim "Büyüsünler ondan sonra," derdi, "Şimdi okullara gidiyorlar. Türk arkadaşları, öğretmenleri var. Böyle bir olayı anlatıp da çocukların içine niye düşmanlık sokalım. Sonra 'Ben ayrıyım. Bunlar bize böyle yapmışlar,' diye düşünürler."

1974'te Kıbrıs meselesi olunca, o zaman bir şeyler anlatmamızı beklediler ama yine anlatmadık. Biri 1960, diğeri 1964 doğumlu. Bazen soruyorlardı. Biz de bazı şeyleri anlatıyorduk. Bir gün büyük oğlum, "Niçin gitmediniz?" dedi. "Oğlum, burası bizim vatanımız. Burada doğduk. Babalarımız buralı. Babanın, benim işim var. Bunlar tarihte her yerde olmuş, olağan şeyler. Biz de kaldık," diye anlattık. Bir daha sormadı.

1964'ten sonra ailenizden giden oldu mu ya da 1964 sonrası gidiş gündelik yaşamınıza nasıl yansdı?

Eşim, 1964'e kadar Zoğrafyan'da öğretmenlik yaptı. Sonra Fener Rum Kız Lisesi'nde müdür olmayı teklif ettiler. Kabul etti. Oraya geçti. Orada 1965'te görevden alındı. İki defa görevden aldılar. Milli Eğitim Bakanlığı'nda bir asker arkadaşı vardı, ona da sordu neden görevden alındığını. O arkadaşı, "Dimitri, seni Rum cemaatinin lideri olarak gösteriyorlar," demişti. Lider denince ne lideri. Öğretmenler arasında en yaşlısıydı. Hatta bir tanesi, eşime rektör diyordu. Müdürlük görevinden alındığı zaman çok kötü günler yaşadık. Bizim okullarımız Milli Eğitim'e bağlı özel okul statüsünde. Öğretmenleri biz seçiyoruz, resmi okulların öğretmenleri gibi 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na tabi değiliz, ama Milli Eğitim'in görevden alabilme yetkisi var. Öğretmenliğe başladığım yıllarda tayinlerimiz çok çabuk yapılıyordu. Sonradan zorluklar başladı. Bu zorluklar 1963'ten, hep Kıbrıs meselesinden sonra başladı. İstanbul öğretmenleri tayin edilmemeye başlandı. Kontenjan öğretmenlerine kaldık. Onları bekliyoruz, onlar da gelmiyor. Kızıyor Türk hükümeti, öğretmenlerden birinin ismini çiziyor, "Gelmesin" diyor. Kızıyor Yunan hükümeti, "Bunları istemiyoruz. Gelmesin," diyor. Eğitim böyle olmaz ki...

Ne zaman görevden alındı?

1968'de hem öğretmenlikten hem müdürlükten alındı. Çok kötü zamanlar geçirdik. Bana "Sen olmasaydın ben bunu kaldıramazdım," diyordu. Görevden alınma gerekçesi olarak da "Görülen lüzum üzerine," deniliyor. Ama bu ne demek? Söylense ben de bilirim. O zaman yalnız eşim Dimitri değil, 40 kişi görevden alındı. Öğretmen ve müdürler. O zaman Yunan hükümeti araya girdi. Görüşmeler oldu Dışişleri ve Milli Eğitim bakanlıkları arasında. Sonunda eşim ve bazı öğretmenler görevlerine döndü. Ama 40 kişiden ancak 10-15'i bir yıl sonra göreve döndü. Üç sene sonra 1971-72'de müdürlük görevinden alındı bu kez. Öğretmenlik hakkı devam etti. Hem Yoakimyon'da (Fener Rum Kız Lisesi) hem Zoğrafyan'da görevi sürdü. Bu arada çocuklar büyüdü. İkisi de Zoğrafyan'da okudu. 1982'de eşimi kaybettik. Küçük oğlum mezun olacaktı. Büyük askerdeydi. Ailece çok üzüldük.

Baba ölünce iki çocukla bir korku girdi içime. Ya bana da bir şey olursa, bu Allah'ın işi çünkü, çocuklara ne olacak? Akrabalarım Yunanistan'da. Burada iki erkek çocuğu, ellerinde iş yok, ne yaparlar? İyi kızlar buldular ve evlendiler sonra.

Yunanistan'a gitmeyi düşündünüz mü?

O yıllarda çocuklar küçüktü. Aklımıza gidiş gelmiyordu. Hatta bugün bile ben istemiyorum. Emekli olduğumda da burada kalacağım. Senelerdir bu yörede yaşıyorum. Herkes "Hocam," diyerek tanıyor. Esnaf, apartman yöneticimiz, beni çok seviyor. Bir şikâyetim yok.

Eğitmenliğiniz boyunca neler yaşadınız?

Okul hayatımda bir şikâyetim yoktu. Olmadı. Zorluklar vardı ama bu bütün okullar için var olan zorluklardı. Bir müfettiş vardı. Çocukların çantalarını araştırırdı. Kitap bulacak da soruşturma açılmasını sağlayacak. Bir ara eşimin yazdığı kitaplar, başka kitaplar yasaklanmıştı. Fen kitabı, tabiat kitabı, okuma kitabı. Gerekeç yok. "Görünen lüzum üzerine..." Batı Trakya'da da böyle şeyler yapıyor olabilirler. Ama işin içinden çıkamadım. Yunanistan'dakilere sorarsanız Türk hükümeti başlatıyor. Bizimkilere sorarsanız, onlar başlatıyor, anlaşma olduğu için mecburi olarak burada da yapıyor. Mütakabiliyet kuralı çerçevesinde yapıldığı söyleniyor. Ben biraz da kismetliydim. Tayin olduğum zaman iyi ilişkiler başlamak üzereydi. 1969'da tayin edildim ve hâlâ orada müdürüm. Bazen geliyor müfettişler, "Otuz üç yıldır buradasınız," diye şaşırıyorlar. Belki Rum toplumu beni beğenmiyor ama alternatif yok. Şikâyetçi olsalar da yerime gelecek kimse yok. Tayin olmuyor, onun için kalıyoruz biraz da. İyisin derler ama mecburiyet de var. Ben memnunum yaşadıklarımın. Kötü günler de yaşadım. Soruşturmalar da geçirdim. Bunu da utanarak söylüyorum. Beni bir Rum şikâyet etti. Yönetim kurulu, açık bir memuriyet için o beyin eşini değil de okulumuzdan mezun bir genç kızı işe aldı, o da beni şikâyet etti. Yalnız bana yönelik bir şey olmadı.

Beğenmediğim zorluk çektiğimiz bu kitapsızlık ve öğretmen-sizlik. Neden, neden? Politika yüzünden eğitime, çocuklara böyle bir şey yapılır mı? Aranızda ne varsa mücadele edin, ama çocukla-

rın eğitimine engel olmayın. Eğitimde baskı neden? Bunu anlayamıyorum.

Kaç senedir kitapsızlıktan neler çekiyoruz. Son üç-dört senedir bazı anlaşmalar yapıyor. Kitaplar geliyor ama eksik geliyor. Mesela beşinci sınıfın kitabı dört ciltse ilk üçü geliyor dördüncüsü yok. Şimdiye kadar altıncı sınıf kitabı hiç gelmedi.

Bu problem nereden kaynaklanıyor sizce?

Oradan gönderilmiyordur. Eksiklik oradan kaynaklanıyor. Buradan gecikmeler oluyor ama orası tam gönderse buradan tam çıkacak. Bence oranın dikkatsizliği...

10 milyonluk İstanbul'da bir avuç Rum olarak yaşamak nasıl bir duygu?

Küçük bir topluluk kaldık. Birbirimizi tanıyoruz. Hele burada Kadıköy'de, öğretmen topluluğu, başka birkaç aile birbirimize bağlıyız, görüşüyoruz da bu konuda eksiklik hissetmiyoruz.

İstanbul'da kaç öğretmen var?

Liselerle birlikte 90 kişiyiz. Fazlası var, eksisi yok. Bunlar sadece öğretmen olanlar. Dışarıdan ders verenler de var. Bunlar eski öğretmenler, okulu kapanmış öğretmenler.

Bu sayı 100 ise, 2000 kişilik bir Rum toplumunun yüzde 5'inin öğretmen olduğu ortaya çıkıyor.

Evet. Bir araya gelince konuşacak konumuz aynı. Hep öğretmenlikten, eğitimden söz ediyoruz.

Çocuklarınız dışarıya gitmeyi düşündü mü?

Büyük oğlum liseyi bitirince Arnavutköy'de bir amatör tiyatro grubu vardı, ona katıldı. Bu grup Selanik'te amatör tiyatro gruplarına ilişkin bir yarışma vardı, oraya gitti. Bu arada biz babasıyla kendi aramızda "Ya bize 'Gidiyorum ama dönmem,' derse ne yapacağız?" diye konuşuyoruz. Yunanistan'da ablamda kalmasını şart koştuk. Öğretmen olduğumuzu ve orada geçimini sağlayamayacağımızı belirttik. Dönmemeyi düşünmediğini söyledi. Gitti, ikinci oldular ve döndü. Bir gün küçük oğlumla konuşuyorlardı. Küçük oğlum Yunanistan'ı sordu. Ağabeyi, "Hep beraber gitseydik, orada yaşa-

mak isterdim," dedi. Öyleyse zorla neden yollayalım oraya. Belki de bazı aileler, bazı gençler, büyük oğlumun burada kalmasının etkisinde kaldılar ve o sene gençler gitmediler Yunanistan'a. O gençler hâlâ burada yaşıyor. Küçük liseyi bitirdiğinde babasını kaybetmiştik, yalnız kalmıştık. Gitmek isteyip istemediğini sordum. Gitmek istemediğini söyledi. Böylece kaldılar. Gitselerdi ne olacaktı? Ben gidemezdim, çünkü öğretmenlik yapıyordum. Aile bölünmüş olacaktı. O nedenle de gitmediler.

"Herkes kendi Pavli'sine ağlar," deyiminin öyküsü nedir?

Bu bir Rum deyimini olmasına rağmen ben bu deyim, Gümüşhaneli Müfettiş Adil beyden duydum. Geçmişte orada Rumlarla birlikte yaşamışlar. Eski zamanlarda bir maden ocağında çökme olmuş. İçeridekiler ölmüş. Herkes toplanmış ve ağlıyormuş. Müfettiş beyin annesi, bu olayı, "Her göçük olduğunda acılar tazelenir. Anneler, dul kadınlar, herkes ağlar. Çocukları, eşleri, çok önceden ölmüş olsa da acıları tazelendiği için ağlarlar. Aslında herkes kendi Pavli'sine ağlar," diye anlatırmış.

"Varlık Vergisi Nedeniyle Sattığımız Evde Kiracı Olarak Oturduk"

Rum, 1942 İstanbul doğumlu.

Görüştüğüm bu kişi, mesleği ve görevi nedeniyle adını gizli tutmamı istedi. 1942 doğumlu bu kişi, mesleğinin de aynı gerekçeyle gizlenmesini istedi. Bu kişi, işyerinde yaptığımız uzun görüşmede "Batı Trakya'da Türk, İstanbul'da Urum, Amerika'da da zenci olmamak lazım," diyen bir yaşlının sözünü benimsediğini söyledi. Bu kişi, Azınlık Gençleri Anlatıyor kitabı için görüştüğüm bir Rum gencinin söylediği "Türkiye'de Rum olmak, insanın kendi evinde kiracı olması gibidir," sözünü yaşadığını ve çocukluğunda uzun süre Varlık Vergisi nedeniyle satılan evlerinde kirada oturduklarını anlattı. Ben soru sormadım, o kendi sıralamasına göre yaşamından kesitler aktardı.

123

Bize kendinizi anlatır mısınız?

1942'de İstanbul'da doğdum. Dedem, sarayda mabeyinciymiş,¹ Ortaköy'de bir köşkü varmış. Babam o köşkün bahçesinde kuş avlamış. Yani o kadar büyümüş.

Yeğenim Kanada'da yaşıyor ve bir Libyalı ile evlendi. Ben bu na karşı çıktım. Çünkü o Libyalının ailesi kapalı insanlar. Eğer yeğenim Libya'ya giderse başını örtmek zorunda kalacak. Evliliklere bu nedenle karşı çıkıyorum ben.

Çocukların vaftizi için anne ve babasının vaftiz kâğıtlarına bakılır. Annenin Hristiyan, babanın Müslüman olduğu evliliklerde çocuğun Hristiyan olması, yani vaftiz edilmesi için babanın muvafakatnamesi aranır.

Hristiyanlıkta ne yazık ki protokol var. Müslümanlıkta bir başbakan ile büyük bir işadamı veya bir kapıcı aynı safta ibadet edebiliyor. Ama Hristiyanlıkta öyle değil. Bir zengin, hatırlı kişi geldi-

1. Osmanlılarda padişahın saray dışıyla ilişkisini düzenleyen, emirlerini ileten veya ona sunulacak dilekçeleri kabul eden görevli.

ğinde, en ön sırada yerini alıyor. Veya devlet yapısı laik olmasına rağmen başbakan geldiğinde bekçinin, kapıcının yeri arkaya kaydırılıyor. Oysa Allah'ın huzurunda herkes birdir. Protokol kilisede uygulanır mı? Benim mantığıma göre herkes birdir. Bu bildiğim kadarıyla Musevilikte de Ermenilikte de var.

Varlık Vergisi'ni yaşamadım, ama izlerini yaşadım. Babam bana devamlı Varlık Vergisi'nin kendilerine nasıl uygulandığını anlatı. Halen Kanada'da yaşayan babam, o zamanlar bana "Bu vergi kimin kaç paralık adam olduğuna bakılmadan çıkarılmış," derdi.

Evde çalışan kişi babam olduğu için vergi babama çıkarılmış. Dedem, babamın Aşkale'ye gitmesini önlemek için yedi evini de satmış. Ama yine de babama çıkarılan verginin tamamı ödenememiş ve 3 bin lira bakiye kalmış. Babam da bu borç nedeniyle Aşkale'ye gönderilmiş. Aşkale'ye giderken TBMM'ye dilekçe vermiş. Demiş ki "Terziyim. Dükkânım var. Evimizi sattık ve bana çıkarılan vergiyi ödedik. Geride sadece 3 bin lira kaldı. Bunu affedin." Yanıt, matbu evrakla gelmiş. Yani herkese verilen yanıtla aynı: "Verginin affı mümkün görülmemiştir, ödenmesi..." Babam da Aşkale'ye gidiyor ve orada kireç ocaklarında çalışıyor. Kireç söndürüyor. Saçlı gidiyor kel dönüyor. Ben babamı hep kel olarak hatırlıyorum. Bizim ailede saç dökülmesi yoktur. Ama babamın başı keldi.

Sonra Aşkale'dekiler Fevzi Çakmak'ın girişimiyle affa uğruyor ve babam İstanbul'a dönüyor. Benim ilk hatırladığım ev, Taksim Talimhane'deydi. Kiradaydık. Biraz büyüyünce öğrendim ki o ev bizim Varlık Vergisi'nde sattığımız evlerdenmiş. Bir binbaşı satın almış ve biz kira ödemeye başlamışız adama. Yani kendi evimizde kiracı olarak oturduk.

Ben daha sonra babama, "Ben senin yerinde olsam o yedi evi vermezdim," dediğimde "Bildiğin gibi değildi o zaman," derdi. Öyle bir korkuyla satıp vermişler ki... O korkusu halen sürüyor. Ben bundan yıllar önce biraz birikmiş paramla, biraz borçlanarak küçük bir ev aldım. Babam gayrimenkul aldığım için bana "Kumdan saray inşa ediyorsun," demişti. Yani ilk dalga geldiğinde yıkılacak saray gibi benim evimi de elimden alacaklarına inanıyor. Babam otuz yedi sene evvel gitti. Şimdiki durumu bilmiyor, hâlâ eskisi gibi sanıyor. Bana göre bir daha böyle hadiseler, yani Varlık Vergisi, 6-7 Eylül gibi hadiseler olmaz.

Ekalliyet (azınlık) olayı geçti başımdan: Yıllar önce bir İstanbullu Rum arkadaşımın, onun yeni aldığı otomobiliyle Yunanistan'a gittik. Gümölcine'de mola verdik. Arkadaşım bana, "Rum olduğumuzu anlamasınlar. Senin adın Kasım olsun," dedi. Orada bir kahveye girdik. Bize adaçayı ikram ettiler. Sohbeta başladık ve "Nasıl-sınız, rahat mısınız burada?" diye sorduk. Bir ihtiyar "Bize avı yasakladılar. Evlerimizdeki av tüfeklerine el koydular. Sanki o tüfeklerle isyan çıkaracağız," dedi. Bir başkası da aynen şöyle dedi: "Batı Trakya'da Türk, İstanbul'da Urum, Amerika'da da zenci olma da istersen Çingene ol." Bizim durumumuz da böyle. Öyle uygulamalar var ki. Örneğin ders kitapları çok eski. Şu anda okullarda okutulan kitaplarda, "Bir gün insanoğlu Ay'a gidecek"² yazıyor. Yıl 2002 olmuş, hâlâ bu kitaplar okutuluyor Rum ilkokullarında.

Ben Türk'üm. Dededen Türk'üm. Hristiyan ve Ortodoks'um. Zoruma giden, Türkiye'de benim Türk olarak kabul edilmemem. Ben çöpçü olmak istesem olamıyorum. İtfaiyeci olmak istiyorum olamıyorum. Devlet bana ayrı bir gözle bakıyor ki devlet memurluğu hakkı vermiyor. Bana Rum denildiğinde Kıbrıs Rum'uyla aynı kefeye konuluyorum. 1963'te askerdim. Bir binbaşı, Kıbrıs'ta ailesiyle birlikte katledildi. Subaylarım o sırada bana yan gözle bile bakmadılar. Ama Anadolu çocuğu olan askerlerin bir şey yapabileceğini düşündüler. Subayın biri çağırıp "Biz sana, gerçek adınla seslenirsek bu askerlerden biri olur ya bir şey söyler. Bu nedenle bundan sonra sana Kasım diye sesleneceğiz," dedi. Benim elit kesimden, münevver kesimden bir kaygım yok. Bir baskı görmedik biz. Ama politikacıların halt yemeleri ayrı. Bu Yunanistan'da da Türkiye'de de böyle. İç politikada sorunlar başladığında hemen bir neden bulunuyor ve bize yöneliyorlar. Bizi bırakıp başka bir neden bulsunlar artık.

Yasalar bize eşit uygulanmıyor. Örneğin camilerin yakınlarında içki içmek yasaktır. Benim bildiğim "İbadethane ve okulların 200 metre yakınında içki satılamaz," diyor yasa. Oysa Kadıköy'de çarşı içinde bir Rum kilisesi var, 600 yıllık. Tarihi bir kilise. Yanında bira içiliyor. Ayının ortasında elinde bira bardağıyla biri içeri girebiliyor. Belki zarar vermek amacıyla değil, meraktan girmiş olabi-

2. Sözü geçen kitap, görüşme yaptığım İlkokul Müdürisi Emilia Pandelara'nın eşi Dimitri Pandelara'nın 1951'de yazdığı Rum okullarında okutulan Fen Bilgisi kitabı.

lir, ama bu saygısızlık neden yapılınsın ki? Neden bir sarhoş elinde bardakla kiliseye girsin ki? Bunlar küçük şeyler ama mide bulandırıyor. Cemaat böyle durumlar yaşayınca, kiliseye gelmekten korkuyor haklı olarak.

6-7 Eylül'de neler yaşadınız?

Selanik'te Atatürk'ün evi bombalandığı haberi gelince, bu, bir gazetenin ikinci baskısıyla duyuruldu. Haber yayıldıktan sonra üç-dört saat içinde gayet organize şekilde halk kitlesi toplandı. Biz o sırada Kurtuluş'ta oturuyorduk. Evimiz tahrip edildi. Gelenler İstanbul Türkleri değildi. Civardan kamyonlarla getirilmişlerdi. Bir gecede 72 kilise³ tahrip edildi. Evlere girildi. Eşyalar kırıldı. Kızlar işfal edildi. Erkek çocuklar taciz edildi. Yeni gömülmüş bir kişi, Şişli'deki mezarından çıkarıldı ve karnına mızrağın ucuna takılmış Türk bayrağı saplandı. Bütün mezarlardan kemikler toplandı ve bir kenara yığılarak yakılmak istendi. Kiliselerin içindeki paha biçilmez ikonalar tahrip edildi. Balıklı Rum Hastanesi'nde bir papaz halıya sarılarak yakıldı ve ardından da kuyuya atıldı. Bir papazın da gözü maşayla oyuldu. Kuruçeşme'de eskiden kömür depoları vardı. Bu depolardaki işçiler, olaylar başlayınca Kuruçeşme Kilisesi'ne girmişler. O kilise tarihi bir kilisedir ve ayazması da vardır. Altında dehlizler filan vardır. Kilisenin Aleko adlı zangocu ailesiyle o dehlizlere saklanmış. O işçiler, zangocu ve ailesini o dehlizlerde bulmuş ve zangocu küreklerle dövmüşler. Zangocun karısına tecavüz etmişler. Olaylardan sonra zangoç hastaneye kaldırıldı ama üç gün sonra da öldü. Tecavüze uğrayan karısı da Balıklı Rum Hastanesi'nin Akıl Hastalıkları bölümüne kaldırıldı. Senelerce orada yattı kadıncağız.

O gün Kurtuluş Kilisesi'ne kandil yağı diye iki teneke gazyağı bağışlanmış. Kilise o gazyağıyla yakıldı. Bu da olayların programlanmış olduğunu ortaya koyuyor.

Bunlar genel yapılanlardı.

Ailemiz olayı şöyle yaşadı: Babamın kadın ve erkek terziliği

3. Rumlara ait 74 kilisenin 70'i yakıldı. Ayrıca 1 havra, 8 ayazma, 2 manastır tahrip edildi. Olaylar sırasında 3 bin 584'ü Rumlara ait 5 bin 538 gayrimenkul tahrip oldu. (M. Hulusi Dosdoğru, *6/7 Eylül Davası*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.)

yaptığı Parmakkapı Sokak'taki dükkâna sık sık gelen Serafet Alyot adlı bir arkadaşı vardı. Bu kadın Milli Emniyet'te çalışıyordu. Giritliydi ve çok iyi Yunanca biliyordu. Ağabeyi de Menderes'in Basın Yayın ve Turizm Bakanı Halim Alyot'tu.⁴ Yassıada'da yargılandı bu adam. Bu kadın babamın dükkânına uğrar, babam da ona adaçayı ikram eder, sohbet ederlerdi. Ben o sırada Merkez Rum Lisesi'nde okuyordum ve akşamları okul çıkışı babama uğrar, onunla beraber Kurtuluş'taki evimize dönerdik. Olaydan bir gün önce de bu kadın uğramıştı. O kadın da babam gibi çok sigara içerdi ve babama üzerinde THY yazılı üç paket sigarayı hediye olarak verdi. Onlar, içinde az sayıda sigara bulunan paketlerdi. Babam "Nereden buldun bunları?" diye sorduğunda "Ufak bir seyahat yaptım geldim," demişti. Sonra sohbet ederlerken babama "Sana bir şey söyleyeyim. Karın ve çocuklarını al da yarın akşam benim evimde kalın," dedi. Babam, bunun nedenini sordu. Serafet Alyot, "Taksim'de büyük bir miting olacak. Kurtuluş'ta kalacağınıza bizim evimizde kalın. Çocuklar korkmasın," dedi. Babam, "Mitingden bana ne? Hem Taksim'de yapılan miting, Kurtuluş'taki evimde çocuklarımı nasıl korkutur ki?" diye sordu. Kadın da "Bu bildiğin mitinglerden değil," demişti. Demek ki 6-7 Eylül olayları programlanmıştı.

O gece önce "Bayrak asın," filan diye sesler geldi. Annem evdeki bayrağı çıkarırken caddeye bakan pencerelerimiz kaldırım taşlarıyla kırıldı. Biz evin arka tarafına kaçtık hemen. Akrabalarımızın evleri de saldırıya uğradı. Ertesi gün örfi idare ilan edildi. Fakat iş işten geçmişti. Uzun süre evden çıkmadık. Babamın terzi dükkânı da saldırıya uğramıştı. Makineler kırılmış, kumaş topları ya yerlere saçılmış ya da yok olmuştu. Babam aylarca kendini toparlayamadı.

Evimiz saldırıya uğradığında bir komşumuz bizi korumaya çalıştı. Şofördü ve o zamanın şoförleri üniforma giyerlerdi. Üzerinde üniformasıyla evlere saldıranları durdurmaya çalışıyor ve "Gidin, burada gâvur yok," diyordu.

Annem geceleri az uyurdu. Ramazan aylarında yan komşumu-

4. Konuştuğum kişi, genel müdür olan Halim Alyot'u bakan olarak hatırlıyor, ancak bakanlık yapmadı. 1970'te ölen, 1909 Girit doğumlu Alyot, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü'ken 1957 seçimlerinde Demokrat Parti milletvekili seçildi. 27 Mayıs'tan sonra Yassıada'da yargılandı ve dört yıl iki ay hapis cezasına mahkûm edildi. Kayseri Cezaevi'nde yattı ve aflla çıktı.

zu, duvara vurarak sahura kaldırırdı. Paskalyamızda yumurta ve çörek verirdi komşulara. Bir komşumuz bizi iftara çağırırdı ve "Hıristiyan bulunan iftar sofrası daha çok sevap kazandırır mış," derdi.

Bir deniz subayı komşumuz vardı. Olaylardan utanıyordu ve aylarca utancından bize selam veremedi. Annem "Sizin suçunuz yok," diye teselli ederdi komşularımızı. Olaylardan üç-dört gün sonra ayaklarında farklı renkteki ayakkabılar olan insanları görüyordum sokaklarda. Dükkânlara saldırıp ne bulurlarsa onları giymişlerdi.

Babam Halk Partisi üyesiydi. Eve *Hürriyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerini alırdı. O olayların kupürlerini yıllarca sakladık. Sonra "Tarihi yazan bunları gazetelerden de bulur. Bana mı kaldı bunları saklamak," dedim ve sobamızda yaktık o kupürleri.

Ölmüş kişinin arkasından konuşulmaz ama bence Menderes haberdardı bu işten. İstanbul'da örfi idare, olaylardan sonra ilan edilmişti ama Batı Trakya'da hemen o gün ilan edilmiş ve misilleme yapılması önlenmişti.

1964'te askerdeydim. Herkes gönderileceklerin listelerinin yayınlandığı gazeteleri alıp kendi adını arıyordu. İnsanlar, sadece bir bavulla gönderildi buradan. Teyzem, Yunanistan'da bir battaniye alabilmek için dört gün kuyrukta beklemiş. Sokakta yatmaktan zattürree olmuş. Orada da iyi davranmamışlar gidenlere... Çünkü orada soydaş kelimesi yok. Misafirperverlik yok. Bunu İkinci Dünya Savaşı'nda yaşadıkları zorluklara bağlıyorlar. Şimdi yeni yeni alıştılar buradan gidenlere.

Bizi kötü tanıtanlara kızıyorum. Ben yurtdışına çıktığım zaman Türk oğlu Türk olurum. Kanada'ya gittim. Babam beni alıp Sivaslı bir Ermeni'nin dükkânına götürdü. Adam öyle bir dükkân açmış ki, Anadolu'nun çerçileri gibi, her şey var. "İşte," dedi, "benim Türkiye'deki oğlum bu." Başladık adamla konuşmaya. Bana "1915'te öldürülenler" diyerek öyle yüksek bir rakam söyledi ki ben dayanamayıp "Oha!" dedim. Adamla bir kavgaya ettik.

Ben olanları, yaşadıklarını çocuğuma anlatmadım. Çünkü bunlar nesilden nesile geçerse hiçbir zaman barış sağlanamaz. Ben çocuğumu bunları anlatarak büyütürsem ne çocuğum Türkleri sever ne de Türkler çocuğumu. Ben böyle şeylerin nesiller boyunca götürülmesini doğru bulmuyorum. Böyle şeyler yapıldıysa kabul edilmeli.

Ben okuldaki tarih kitabında öyle şeyler okudum ki öğretmenimin beni Yunanlı olarak gördüğünü düşünüyorum. Bence okul kitabında böyle şeyler olmamalı. "Düşmanımız Yunanlılar," yazıyordu. Ben Yunanlı değilim ama bana öyle hissettirmek için öyle şeyler yazılmış ki. Amerikalı Amerika için kendini yırtar. Gazetede Kıbrıs haberi var, "Rumlar şöyle yaptı, Rumlar böyle yaptı," yazıyor. Bu ifadeler benim kanıma dokunuyor. O yaptıysa bana ne? Beni niye aynı şeyle suçluyorsun?

Babam "Biz bir gün elimize pankart alıp Taksim'e çıkmadık," derdi, "Atatürk öldükten sonra burada iyi gün görmedik," derdi. Onun zamanında bize gâvur diyen biri karakoldan çok zor çıkardı. Bu dinsizlik demektir ve büyük bir iftiradır. 9 Eylül'de Yunan askeri İzmir'de denize dökülürken bizim İstanbul'da burnumuz bile kanamadı. Babam Atatürk'ü anlatmakla bitiremezdi. Neden başımıza bunlar geldi bizim. Biz sulhu seven bir ekalliyetiz. Dayak yedik ama sebepsiz dayaktı bu. Yine de bunlar unutulmazsa yıllar boyu sürer gider.

Türkiye, dünyanın kabul ettiği şeyi; patrikhanenin ekümenik olduğunu kabul etmeli... Bunu kabul ederse hacı olmak için gelenlerden para kazanır.

Beki L. Bahar:
"Biz Ankara Yahudileri
Harbiye Marşı'yla Heyecanlanırdık"

Musevi, İstanbul, 1927, oyun yazarı-şair

130

Makale, anı, şiir ve tiyatro oyunlarından oluşan 10 kitabı var. Yayımlanmış onlarca şiiri bulunuyor. Beşiktaş Belediyesi, Kitapçılar Meydanı olarak düzenlediği Ortaköy İskele Meydanı'na, içinde "Ortaköy" geçen şiirini levhayla astı. Türk Tiyatro Yazarları Derneği üyesi. 500. Yıl Vakfı kurucusu. İki kızından biri vefat etmiş. Bir de oğlu var. İstanbul'da yaşıyor. Yahudi tarihini yazıyor ve araştırmalarında internetten de yararlanıyor. Çocuklarının yanına yerleşmeyi istemiyor ve bunu "Yaşlandım. Tek başına yaşamak düşündürüyorsa da dert etmiyorum," diye açıklıyor.

Nerede doğdunuz?

1927'de İstanbul'da Azapkapı'da¹ doğdum. O zamanlar orası bir Yahudi mahallesi idi. Doğduğum ev halen ayaktadır ve şimdi dükkân olmuş. 10 yaşındayken babamın işi nedeniyle ailece Ankara'ya taşındık. Babamın Taksim'de bir Rum'la ortak otomobil acentesi vardı. Bir ara rahatsızlandı, aynı sıralarda ortağı da bir kaza geçirince işleri bozulur gibi oldu. Sonradan otomotivde büyük isim haline gelen Ercanlar ailesi de Ankara'ya şube açmak istiyordu ve babama ortaklık önerdiler. Rum ortağa önermemelerinin nedeni, onun Türkçesinin bozuk olmasıydı. Babam Bursalıydı ve Türkçesi iyiydi. Biz arada bir babama takılırdık "Senin Türkçen iyi olmasaydı biz Ankara'ya gelmezdik," diye.

Babamın tek kaygısı, benim okul durumumdu. "Ankara'da iyi okul var mı?" diye kaygılandığından beni İstanbul'da bırakmayı bile düşünüyordu. Çünkü tahsile düşküncü. Ama taşındığımız sene Türk Eğitim Derneği'nin (TED) okulu koleje döndürülünce oraya kaydolmayı istedim. Babam da çok memnun olmuştu. Beni oraya kaydettirdi. Biz, o okula Ankara Koleji derdik.

Ankara'da Yenışehir Atatürk Bulvarı'nda Ercan Apartmanı'nda oturmaya başladık. O zamanda bile her an sıcak su akıyordu. Halbuki ben Büyük Hendek Caddesi'nden, Kuledibi'nden gelmişim. Kuledibi'ndeki hayat başka, Yenışehir'deki Atatürk Bulvarı'nda Ercan Apartmanı'ndaki hayat başkaydı.

Başladığım okulda bir tek ben Yahudi'ydim. Altı sene sonra kız kardeşim geldi ikinci Yahudi oldu okulda. Fakat benim çocuklar da aynı okulda okudu ve mezun oldular. Kızla erkek okulları ayrıydı, ama karşı karşıyaydı. Arada büyük bir bahçe vardı. Lise bitene kadar karma olmadı bizim okul.

Ankara'ya taşınincaya kadar İstanbul'da nerede okudunuz?

Fransızca eğitim veren Yahudi okulu Bene Berit Alliance'da başladım. Bazı şeyler bildiğim için ikinci sınıftan başlattılar, ama yeterli gelmedi ve sınıfta kaldım. Musevi Lisesi'ne kaydoldum. Musevi Lisesi Fransızcaydı. İbranice de vardı. Ankara'da ise eğitim İngiliz-

1. Azapkapı: Galata'nın Unkapanı Köprüsü'yle birleştiği bölge. Şişhane'nin Haliç kıyısı. Buradaki azap, ıstırap değil, bir tür deniz piyadesi olan azeb'den gelmektedir.

ceydi. Gayet güzel yetiştik. O dönemden arkadaşlarım da sonradan İstanbul'a yerleştiler. Halen görüşürüz. İyi bir arkadaşlığımız var.

Okulda tek Yahudi olduğunuzu söylediniz. Bunun yaşamınıza yansımaları nasıl oldu?

Her zaman siz iyi bir talebeyseniz saygı görürsünüz. Kendimi met-hetmek gibi olmasın ama ben sınıfın iyi talebelerindendim. O zaman teşekkür ve takdimname almak not toplamına göre değildi. Ayrıca hocaların kanaati de gerekliydi ve beni bir kere teşekkürle geçirdiler. Çok başarılı olmama rağmen hiç iftihara geçemedim. Sonradan bakanlık yapan biriyle evlenen bir arkadaşım vardı. O bana hep "Ben senin hakkını yedim, beni iftihara geçirdiler ama aslında sen geçmeliydin," derdi. Okul müdürümüz Talat Asal bana, "Senin ismini sonradan duyacağız," demişti. Hocalarım hep sevdi, arkadaşlarım saydı ama tabii bu bahsettiğimiz İkinci Dünya Savaşı yılları... Almanya ilerliyor. Türkiye'nin de Almanlarla iyi kötü bir askeri beraberliği olmuş. Bir de Rus, komünist korkusu var. *Cumhuriyet* gazetesi gibi bir gazete Alman taraftarıydı. Yahudi aleyhtarı karikatürler, fıkralar basında yer alırdı. Yine de benim başımdan anlatılmaya değer bir kötü olay geçmedi.

Bir kez askerlik dersi hocası takılmadı değil. Derste piyadenin yaka rengini sordu. "Nefti" demek lazım ben "Koyu yeşil" demişim. Herkese, askerliği ders olarak görmediği için dokuz-on veren bu hoca, bana "Sen git Türkçe öğren," dedi. Demek ki, ne kadar biliyorum dersiniz deyin bir yerde dil sürçmesi oluyor. Fakat bir arkadaşım verseydi bu cevabı, "Sana ancak dokuz veririm," diyecekti bu hoca.

Böyle çok az olay oldu. Bir tek o adam kusur arar bulurdu. Yine o hocanın bir lafı daha vardı. O zamanlar Ankara'nın telefon şebekesi otomatik değildi. Manuel santrale bağlıydı. O yıllarda Ankara'da Rumlar, Ermeniler de yaşıyordu. Santral memuresi Rum ya da Ermeni olmalı ki askerlik hocası "Eskiden telefon otomatik değildi. Bir gâvur kız çıkardı," der, konuşmasını taklit ederdi. Benim okulda yaşadığım şeyler bunlar.

Ama Ankara'ya gitmemize yakın, annem isimlerimizi değiştirdi. Benim adımla Bedia, Ester olan kız kardeşimin adını da Emel olarak değiştirdi. Ben ortaokulun sonuna kadar bu ismi kullanabildim. Sonra müdire hanım çağırdı ve "Nüfus kâğıdında Bedia adı

yok, karışıklıklar oluyor," dedi. Ben de tekrar Beki oldum. Bazı arkadaşlarıma açıkladım, bazıları nedenini bilmedi. Açıklamadığım için şaşırdılar ve yadırgayanlar da oldu.

Musevi olduğunuzu arkadaşlarınız bilmiyor muydu?

Hocalar bile bilmezdi, karıştırdı. Değişik bir talebe gibi görse de hocalarımız da anlamamıştı. Coğrafya hocamızla Ankara Kalesi'ne gitmiştik. Hocamız beni Rum ya da Levanten sanıyordu, Latince ya da Grekçe yazıları gösterip "Şunları oku," demişti. Sıfırcı lakaplı bir tarih hocamız vardı. Benim notum dokuzdan aşağı olmazdı. Bana "Katolik misin Protestan mı?" diye sormuştu. Ben de "Ne Katolik ne de Protestan'ım," diye yanıtlamıştım.

Yani Müslüman olmadığınızı biliyorlar ama ne olduğunuzu mu bilmiyorlardı?

Herkes de bilmezdi gayrimüslim olduğumu. Unutmayın ki bizim Türklerde de Giritlisi olur, başka yerden gelmiş olur, karışık evlenmeler olur. Adlar farklılık gösterebilir. Beni de öyle zannederlerdi. Ama çok yakınlarım bilirdi. Altmış senedir görüştüğüm arkadaşlarım var, onlar bilirdi. Belki benim arkamdan merak eden, soran olurdu ama yüzüme vurulmazdı. Bir de biz Ankara'da öyle bir yetiştik ki, örneğin Harbiye öğrencilerinin bir törene giderken söylediği marşı duyduğumuzda içimiz titrerdi. Ben o zaman kendimi bir Yahudi gibi görmezdim. Şimdi söylesem kimse inanmaz, ama o zaman onları görmek, ayak seslerini işitmek gurur verirdi. Böyleydik. Ama şimdi anlatınca buna ne Türkler inanır ne Yahudiler. İstanbul'a gelince böyle olmamasını yadırgadım.

Lisede bu kadar başarıyla üniversiteye kaydolmadınız mı?

Üniversite için Ankara Hukuk'a girdim, devam edemedim. Bunun nedeni biraz Yahudiliktir. Bizim annelerimiz, "Kızımız evde kalacak, bir an önce evlendirelim," diye telaşlanıyordu. Oysa o dönemde Ankara'da böyle telaş etmeye lüzum yoktu, çünkü drahomalar daha azdı. Herkes birbirini tanıdığı için İstanbul'da olduğu gibi pazarlıklar falan olmazdı. "Lise kâfi, daha okursa kimseyi beğenmez, okumuş kızı da isteyen olmaz," dendi. Biz de o zaman ailesine, büyüklerine kafa tutan kişiler değildik. "Annem öyle istiyorsa öyle olsun," dedim. Evlendikten sonra eşim "İstiyorsan hu-

1934 Trakya Olayları

1934 Trakya Olayları, Nazilerin Almanya'da iktidara gelmesinden sonra ortaya çıkan antisemit hareketlerin Türkiye'deki ilk tezahürüdür. Uzun süren kışkırtıcı yazılardan sonra 3 Temmuz 1934 günü Edirne, Çanakkale, Uzunköprü, Kırklareli, Babaeski gibi yerleşim yerlerindeki Yahudi mahallelerinde yağmaya girildi. Yahudi evleri talan edilirken kadınlara tecavüz edildi. Yahudilerin mağazaları yağmalandı. Bu olaylar üzerine Trakya'da yaşayan yaklaşık 15 bin Yahudi'nin 13 bini apar topar İstanbul'a kaçtı.

Olayların aynı zamanda birden fazla yerleşim yerinde başlaması örgütlülüğünü gösterirken, kaçanların İstanbul'a ulaşmasının ardından İstanbul gazeteleri konuyu ele aldı ve hükümet duruma müdahale etti. Ancak olaylarda bir jandarmanın ölmüş, bir Yahudi yaralanmış, onlarca kadına tecavüz edilmişti.

Trakya'nın stratejik önemi nedeniyle "güvenilmeyen" Yahudi nüfusu tasfiye etmek amacıyla güden bu hareketin ardında yatan ikinci neden de, ticareti elinde tutan Yahudi tüccarları tasfiye etmektir. Olayların ardından, Trakya'daki Yahudi nüfusu kısa sürede göç etti ve Türkleştirme amacına ulaştı. Trakya kökenli Yahudilerden küçük bir bölümü, o dönemde İngiliz manda yönetimi altında bulunan Filistin'e göç etti. Ayrıca baskılara gösterilen tepkinin doğal bir sonucu olarak, Yahudi gençleri arasında Siyonizm güçlendi.

Trakya'daki olayların yatışmasının ardından basın bu olayları çıkaranları ve kışkırtanları kınadı. Ancak basının ortak tavrı, saldırıları kınarken Yahudilerin Türkleşmediklerini de hatırlatmak şeklinde oldu.

kuka devam et," dedi. Ama ben "Evlendim, çoluk çocuk bakacağım, ne işim var okulda?" diyerek istemedim. Bugünkü kafam olsaydı devam ederdim.

Torunlarım iyi okullarda okuyor, ama çok az kitap okuyorlar. Varsa yoksa internet. Kabul ediyorum internette zihinleri gelişiyor ama bilgi bakımından yok bir şey. Bilgisiz bir gelişim, bilgisiz bir zekâ ne kadar ileri götürür bilemiyorum. Bu konuda çocuklarımla, torunlarımla hep tartışıyorum. Bizim zamanımızda radyo vardı sadece. Kulağını dayayıp dinleyeceksin radyo tiyatrosunu... Ankara'da da biraz daha kapalı büyüdük. Böyle flörtler, kaçamaklar, sinemalar filan yoktu. Onun için bizim ömrümüz okumakla geçerci. Ama tabii herkes bir türlü okurdu. Ben her gece herkes yattıktan sonra okurdum. Bir ara bir Yahudi kızı evimize çalışmaya geldi. Evimiz büyük değildi ve o da benim yattığım odada yatıyordu. Her gece koyduğum yerden kitabı çıkarıp geç saatlere kadar okuyordum. Bu kızın harflerden bile haberi yoktu, saftı. Annem, hem otoriter olmasından hem nasıl bir kocaya düşeceğimi bilmediğinden evde çalışan biri olmasına rağmen bana da iş yaptırır, bunu da eğitmeden sayardı. Okul dönüşü bana iş buyurduğunda bu kız, "Aman hanımefendi, bırakın. Bütün gece ders çalıştı," diyerek benim iş yapmamı önlemeye çalışırdı.

Adınız Musevi geleneğine uygun bir isim mi?

Beki İngiliz ismidir. Bizdeki söylenişi Rebeka veya Refka'dır. Doğduğumda Alman kökenli bir isim olan Luiza ismini koymuşlar. Küçükken ağır hastalanmışım. Teyzem benimle ilgili bir rüya görmüş, hahamlar da kitaba bakmışlar ve ismimi Beki yapmışlar.

Yazın hayatına başladığım zaman baktım ki Beki Bahar çok var. Ben de araya Luiza'nın L'sini koydum, böyle imza atmaya başladım. Bir de Bahar ile Behar ayrıdır. Bizim millet, herkesi Behar yapar. Ben "Yanıltan Soyadları" başlıklı bir makalemde bunu düzelttim.

Bu anlattıklarınız üzerine sizden kendinizi tanımlamanızı istiyorum.

Harbiye Marşı'nı duymak hâlâ hoşuma gider, ki eskisi kadar duyulmuyor. Ben Ankara'da Yahudi mahallesinde oturmadım. Ercan Apartmanı'nda oturduk ve bütün arkadaşlarım Türk. Unutmayalım,

Ankara küçük bir şehir. Paralı okula gelenlerin çoğu ya bakan ya vekil ya müsteşar kızıdır. Bir-iki arkadaşım İstanbul'daki kolejlerden filan geldi buraya. Biz sınıfta 20-22 kişiydik, 30 kişiyi bulmazdık. Bunlar da hepsi yüksek aile kızlarıydı. O dönemde beraberdik ve ben Yahudi tutuculuğu hissetmedim. Yani çok normal büyüdük. Hâlâ o arkadaşlarla konuşmalarımız böyledir. Burada olsaydım belki başka türlü büyüdüm. Konuşmalarımı frenlerdim.

Babam dindar desem değil ama gelenekçiydi. Örneğin yarın akşam "hamursuz"² var. Bizim bayramlarımız ailenin bir araya toplanmasıydı. Hep beraber hamursuz yemek, sofrada okumak için toplanırdık. Dini bayramlarımızı kutlardık tabii. Bayramlarda Yahudi mahallesine, sinagoga giderdik. Evimiz temizlenir, temiz giyinirdik. Evde güzel yemekler olurdu.

Benim inancım şöyledir: Tabii ki Tanrı'ya inanıyorum. Bütün peygamberlere, yalvaçlara saygım vardır. Fakat onların da yaşadıkları devirlere göre incelenmesi ve kabul edilmesi icap eder diye düşünürüm.

Ben Yahudi doğmuşum. Milletim dünyanın eziyetine katlanmış. Zamanla anne, yabancı yerde ölmesin diye çocuklarını öldürmüş. Bu kadar dinine sadık olmuş. Madem bu kadar korudular, ben de korurum. Ama korurum derken kimseyle kalkıp da benim dinim üstündür, şudur budur demem. Ama bir gelenek olarak sürdürürüm. Çocuklarım Müslüman'la veya Musevi'yle, kiminle evleneceklerini kendileri bilirler. Ben bile belki bir aşk izdivacı yapardım çocuklarım Hristiyan veya Müslüman olurdu. Hiç kimse için kötü filan demedim, ama memnun oldum ki Musevi olmayanlarla evlenmediler. Çünkü çok görüyoruz, torunlar, ikinci kuşak bocalıyor. Anne veya baba Yahudilik istiyor veya istemiyor. Bir Yahudi bir Türk'le evlendiğinde, Türk eş, eşinin Yahudi olması nedeniyle çocuğu dindar yetiştirmeye çalışıyor. Ramazanda oruç tutturuyor, kafasını örtüyor filan.

Birbirlerini sevmişlerse yapabilecek bir şey yok. Ben "Bir gelin veya bir damat için çocuklarınızdan olmayın," derim. Bu durumu bazıları trajedi yaparlardı. Evlenince oğlunu veya kızını da yollar-

2. Pesah Bayramı: Yahudilerin sürgüne gönderildikleri Mısır'dan çıkışlarını kutladıkları bayram. Bu bayramda geleneksel olarak çok ince, az pişmiş ve mayalanmamış ekmek yenir.

lardı evden. Gelmiş eve, o artık senin damadın veya gelinin. Kalkıp da vıdı vıdı etmenin âlemi yok. Evlendikten sonra kabul edeceksin. Böyle bir hanım vardı Ankara'da, ağlanırdı. Kızdım ona, "Bir gelin için oğlundan olma," dedim, "Yarın ayrılır bir şey olur, oğlun da seni görmez, sana cephe alır". Sonradan o kadının oğlunun evliliği yürümedi. Artık günümüzde böyle evlilikler yaygın ve iki taraf da olağan karşılıyor. Dünürler arası ilişkiler de sıcak oluyor.

Kaç kitabınız var. Neleri içeriyor?

Basılmış 10 tane. Şiirler, anılar, makaleler ve tiyatro oyunları. Bunlardan biri *Pudu Hepa* (Ölümsüz Kullar) adlı tarihi oyunum, üç senedir Devlet Tiyatroları'nın repertuvarına alındı ama oynanmadı. Oynanmamasının nedenini bilmiyorum. Gencay Gürün zamanında bir başka oyunum *Grasya Nasi* listeye alındı. Güngör Dilmen o zaman dramaturgdu, yardımcı oldu. Ama oynanmadı. 1970'te Ankara Devlet Tiyatrosu'nda *Alabora* adlı oyunum sahnelendi.

Ankara'da Yahudi mahallesi neredeydi?

Samanpazarı'ndan Anafartalar'a doğru gidin, üç basamak merdiven vardır. O üç merdivenden inersiniz veya Denizciler Caddesi'nden, arka sokaklardan girersiniz. Her yol Yahudi mahallesine çıkardı. Sinagog vardı. İçi bir sanat eseridir. Fakat maalesef çok hırsızlıklar oldu. Şahane duvarını kapattılar.

Trakya olayları sırasında küçüktünüz ama göç edenler İstanbul'a gelmişti. Bu olaya ilişkin hafızanızda izler var mı?

Küçüktüm ama hatırlıyorum. Edirne olayları sırasında, İstanbul'da Okçu Musa Camii'nin bitişiğinde oturuyorduk. Evimizin önünden arabalar geçiyordu, onları pencereden izledim. Sokaktakiler konuşmalarında onların Edirne'den geldiklerini söylüyordu. Şişhane'ye varmadan bazı evler vardı ve Edirne'den gelenleri o evlere yerleştirdiler. İyi hatırlıyorum, annemin bir akrabası, annem de Edirnelidir, geldi. Benden biraz büyük bir kızları vardı. Bir üzüntü, bir telaş, gelenleri karşılamayla birlikte bir şeyler oldu o zaman. Bu kadar hatırlıyorum. O zamanlar masal gibi dinlediğim şeylerle aklımda kalanları sonradan kavradım. Hoş şeyler değildi. Sonradan kitaplardan okudum ve bu konuyu sorarak öğrendim.

Varlık Vergisi'ni nasıl yaşadınız Ankara'da?

Ankara'yla İstanbul arasında fark vardı. Ankara'da vali Tandoğan³ vardı. Vali Tandoğan bir başvekil kadar değilse bile bir vekil kadar forslu bir adamdı. Babamın ortağı da Ankara'nın sayılı zenginlerinden. Varlık Vergisi'nde babama ve ortağına 60 bin lira koymuşlardı. Bu para verilebilecek bir rakam değildi açıkçası. Fakat babamın ortağının oğluyla Tandoğan'ın oğulları arkadaştı. Yine başka kişiler, tanıdık bir belediye başkanı filan vardı arada. O 60 bin lira vergi, 6 bin liraya düşürüldü. Bu rakama inince tabii verildi. Ankara'da diğer Yahudilere gelince, bazı ailelerin döşeklerinden başka bir şeyi kalmadı, ama Tandoğan'ın ağırlığıyla hiç kimsenin evi satılmadı diye biliyorum. Başka birileri, bir Türk tüccar da araya girmiş Tandoğan'ı etkilemiş veya bir büyük ailenin dükkânındaki mallar haczedilirken elçilikten fotoğraf çekenler olmuş. Bu fotoğraf da yurtdışında yayımlanmış. Bu imajı vermemek için yapılmış da olabilir ama benim bildiğim, Ankara'da Varlık Vergisi'nin etkisinin az olması Tandoğan'ın sayesinde oldu. Mesela bütün Rum memurlara 500 lira vergi konuldu. Bir büyük züccaciye vardı Kızılay'da, onun sahibine konulan vergi de 500 liraydı. Bu züccaciyecinin memuru olan Rum'a da 500 lira vergi konulmuş. Rahmetli bir kız kardeşim vardı. Güzel taklitler yapardı. O, bu Rum memuru taklit ederdi: "Patrona da gelir 500 lira, bana da gelir 500 lira," diye.

O dönemde Saraçoğlu'nun⁴ bir lafı var: "Hüsnüniyet gösterebilir." Saraçoğlu'nun oğluyla ben aynı okulda okudum. Kızıyla da rahmetli kız kardeşim çok samimiydiler. Çocukları benim arkada-

3. 1946'da ölen Nevzat Tandoğan, öğretmenlikle başladığı memuriyetinde sonradan polisliğe ve valiliğe geçti. İstanbul'da Milli Emniyet Şube Müdürüğü, ardından Malatya Valiliği yaptı. Valilik yaparken Konya milletvekili seçildi. Ancak valilikten ayrılmamak için milletvekilliğinden istifa etti. 1929'da Ankara Valisi oldu. Kovuşturmaya uğrayan bir grup komüniste söylediği "Bu ülkede komünizm kurulacaksa onu da biz kurarız," sözüyle tarihe geçti. Dr. Neşet Naci'nin Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay'ın oğlu Haşmet Orbay tarafından öldürülmesi olayında tanık olarak ifade verdi. Ancak mahkemeye sıradan bir vatandaş gibi çıkarılmasını içine sindiremediği için intihar etti.

4. 1953'te ölen Mehmet Şükrü Saraçoğlu, Kurtuluş Savaşı sırasında İzmir'de işgal kuvvetlerine karşı savaştı. 1923'te İzmir milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Yunan hükümetiyle mübadele görüşmelerinde komisyon başkanı oldu. 1932'de Paris'te Osmanlı borçlarının taksidi bağlanmasına ilişkin görüşmelere katıldı. Milli Eğitim, Maliye, Adalet ve Dışişleri bakanlıkları yaptı. 1942'de Refik Saydam'ın ölümünden sonra Başbakanlığa getirildi. Seçimlerin iki dereceli olmasını sağlayan yasayı çıkarttı. 1948 ile 1950 arasında TBMM Başkanlığı yaptı. 1950'de seçilemeyince siyasetten çekildi.

şimdi fakat Saraçoğlu'nun "Hüsnüniyet göstersizler," lafı beni çok etkiledi. Ne demek hüsnüniyet? Birçokları buna inandı varını yoğunu sattı, beş istediler üç verebildi. Zannettiler ki kurtulacaklar. Kurtulamadılar. Sonra Ankara'da Ermeniler de vardı ama pek kendilerini göstermezlerdi. Güzel Türkçe konuşurlardı.

20 Kura Askerlik ailenizi, yakınlarınızı nasıl etkiledi?

Bu çok korkuttu. Alman ordusu ilerliyor. Ne kadar bilinmez sanılsa da kristal gece, kamplar filan biliniyor. Nazi hayranlığı var Türkiye'de. Biz Yahudiler zaten tedirginiz. Bu durum Ankara'da bizleri iyice telaşlandırdı. Ama İstanbul daha çok telaşa düştü. Biz, her gece evde Londra'daki Hür Fransız Radyosu'nu dinlerdik. Babam aydın ama karamsar bir adamdı; "Almanlar hududu geçtiği anda ben havagazını açıyorum, ailece intihar edeceğiz," derdi. Çevremizde o kadar optimistler vardı ki babamı sanırım biraz alaya alırlardı, "Yahu bu adam da ne diyor? Ne var ki öyle intihar edecek..." filan diyerek. Bu korkuyu geçirdik.

20 Kura Askerlik sırasında birçokları bir enterne kampında gibi yaşadı. Bir üniforma veriliyor ama silah yok. Ankara'ya gelenleri şimdiki Gençlik Parkı'nın yerine yerleştirdiler. Normal asker pazarları çıkar, bunları çıkarmıyorlardı. Hep oradaydılar. Babamın yaşında iki akraba oradaydı. Biz kadınlar da yemek filan pişirir giderdik. Yahudi yemeği götüren bizleri görmek onların hoşuna giderdi. Babam gelmezdi. O zaman "Yahudileri yakmak için fırın yapmışlar," diye dedikodular çıkmıştı. Cümle Yahudiler bir korku geçirdi. Benim mantığım bunu almadı. Şehrin ortasında fırın yapıp da adam mı yakacaklar! Yapacaksa bunu uzak bir yerde yaparlar. Fakat dedikodu gazetesi her zaman etkili oldu. İstanbul'da olanlar çok çok korktu. Onlar da "Hasköy'ün ortasında fırın yapılacak da adam yakılacak," dedikodusunu duymuşlardı.

Silah vermediler, sınıra sürmediler, sizce neden gayrimüslimleri askere aldılar?

Kabul etmek lazım ki Almanların ağzına da bir parça bal vermek gerekiyordu. Almanlar nereye gitse Yahudileri topluyor. Macaristan'a gitse Yahudileri veriyorlar. Yunanistan'daki bütün Yahudiler gitti. Varlık Vergisi'nin nedenleri arasında Anadolu tüccarlarına iş olanağı sağlamayı gösterirler. 20 Kura Askerlik için de bu amaç

olabilir. Gayrimüslimleri askere aldılar, piyasa diğerlerine kaldı. Von Papen⁵ diye çok kuvvetli bir adam vardı Ankara'da. Bu adam yüksek mevkilerden gelmiş, nasıl olmuşsa Hitler tutmuş bunu, Ankara'daydı. Bu adama "Biz sizinle beraberiz, işte Yahudileri enterne ettik," filan gibi belki bir şeyler göstermek istemiş olabilirler.

Ama sadece Yahudileri değil, Rum ve Ermenileri de askere aldılar. Gayrimüslimleri "ayak altından çekmek", "beşinci kol faaliyetini önlemek" gibi bir düşünceyle 20 Kura Askerlik uygulaması yapılmış olabilir mi?

Evet, beşinci kol faaliyeti, casusluk olur diye, bunları önlemek için... Ben şahsen Almanlara karşı bir jest olsun diye yapıldığını düşünüyorum. Bir de Almanlar, Ermenileri ya da Rumları gözetcek değildi o dönem.

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların Ermenilerin tehcir edilmesine sessiz kaldığı, hatta Osmanlılara bu aklı onların verdiği iddiaları da var.

Akla yatkın. Osmanlı ordusunu zayıflatacak düşmanca bir hareketin ucu onlara da dokunurdu. Enteresan bir anım var benim. Ankara Yahudileri Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu'da askerlik yapıyorlar. Savaş bitiyor, üç-dört Yahudi Sarıkamış'tan filan dönüyorlar. Müthiş bitlenmişler. Hatta o kadar bitlenmişler ki eve bulaştırmamak için sokağın girişinde anadan doğma soyunuyorlar ve sokağa giriyorlar. Birinin kapısının önünde bir küçük çocuk var, üzerinde mintanla oturuyor, çocuğa bağıyor: "Ne işi var bu Ermeni çocuğunun burada? Kaldırın bu Ermeni çocuğunu buradan." Kaldırın bu çocuğu demiyor da Ermeni bilmem neyini diyor. Demek ki Doğu'da askerliğini yapanlar, Ermeni meselesine karşı hassaslar. Ben, askerin, çocuğa "Ermeni" diyerek kızmasını, Doğu'dan gelenlerin zihninde Ermenilere karşı bir düşmanlık, bir kötü fikir oluştuğunun göstergesi olarak değerlendiriyorum.

Bizim Ankara Yahudileri Ermenilerden, Rumlardan tarih boyunca çekmişler. Ermeniler çok hâkimdi Ankara'ya. Yahudiler An-

5. Franz Von Papen (1879-1969). Nazi Almanyası'nda önemli görevlerde bulundu. Ancak Hitler'le anlaşmazlığa düşence 1934'teki ilk tutuklamalarda bir süre cezaevinde kaldı. Avusturya Büyükelçiliği (1934-38) ve Türkiye Büyükelçiliği (1939-1944) yaptı. Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması'nı imzaladı. Nürnberg davasında aklandı. Bir Alman mahkemesi tarafından kürek cezasına mahkûm edildi. 1949'da serbest bırakıldı.

kara'ya geliyor ve iyi para kazanıyorlar, iyi mevkilere ulaşıyorlar. Sonra Rumlar ve Ermeniler uyanıyor ve çocuklarını 17. yüzyılda Avrupa'ya gönderip okutuyorlar. Ardından ticareti ellerine alıyorlar. Ankara'da üç kere kan ihtiraları⁶ vardır. Bu demektir ki bir düşmanlık vardır aralarında. Zaten seyyahlar da "Yahudiler çok kapalıdır Ankara'da," der.

TED Koleji'nde kayda değer bir dışlanma, kötü muamele yaşamadınız. Peki 1948'de İsrail kurulduğunda Ankara'daydınız. Aileniz İsrail'e gitmeyi düşündü mü?

Kuruluşu mutlu etti hepimizi. İki bin yıllık düş gerçekleşmişti. Ama gitmeyi düşünmedik. Ekonomi çok ağır basar Yahudilerde. İşimiz o sıralarda iyiydi. 1955'te Milli Koruma Kanunu çıkmıştı. Satılan malın kâr hadlerini filan belirlerdi bu kanun. Babam rahmetli olunca "Dükkânla biz ilgilenelim," dedik. "Ben otururum, akşam eşim gelir hesapları kontrol eder," diye düşündük. Eniştem de İstanbul'dan mal alıp yolluyordu. Bir yerden vazolar almış. Altına fiyat yazılı etiket koyduk. Vazonun altında, önceki dükkândan bir etiketin yırtık parçası kalmış. Ne bir sayı seçilebiliyor ne başka bir şey. Dükkânda olduğum bir sırada belediye kontrolörü geldi. Malları incelerken bu etiket için zabıt tutup gitti. Arkadan bir zabıta memuru geri geldi ve "Sen bu zaptı anlamadın galiba. Bunun çaresine bakmazsan başına kötü şeyler gelir," dedi. Ben ciddiye almadım. Faturası var, alınışı belli, kâr oranı belli, satışı belli. Ama eşime telefon açıp durumu, zabıta memuru bana böyle böyle dedi, diye anlattım. O zaman belediye reisi avukat Orhan Eren'di ve eşimin arkadaşıydı. Eşim, telaşlandı ve "Git belediye reisine anlat olayı," dedi. Gittim, muavini vardı, ona anlattım. Dinledikten sonra ilgili memuru çağırdı ve zaptı yırttı. O kanun tüccara, esnafa terör estirdi. Hamamönü'nde düğmecici olan bir Yahudi, beş kuruş için iki sene hapis yattı. Üç kuruşa satması gerekiyormuş da beş kuruşa mı satmış, öyle bir şey. Böyle bir dönem geçirdik. O zamanlar işler de durdu. O dönem gitmeyi düşündük. Fakat düşüncede kaldı. İsrail

6. Yahudilerin hamursuz bayramında, kaçırdıkları Hristiyan çocuklarının kanını, hamursuz denilen ekmeklerine (Matzot) karıştırdıklarını içeren iddia. Ortaçağ Hristiyanlığıyla ilişkilendirilmesine karşın iddianın ilk çıkışı 1144'te İngiltere'nin Norwich kentinde olmuştur. Bu iddia nedeniyle Hristiyanlarla Yahudiler arasında yüzyıllarca gerginlik yaşanmış, Yahudi yerleşim yerleri birçok kez talan edilmiştir.

il bugünkü gibi değildi, çok açlık, fukaralık çekiliyordu. Gelenler oluyordu. Haftada üç kez çocuklara yumurta veriliyordu. Her taraf sütle bal değildi. Doğup büyüdüğümüz, vatan bellediğimiz, dilini kültürünü benimsediğimiz topraklardan kopmayı göze alamadık.

Mesela oğlum Amerika'ya gitti. Bana "Sen de gidecek misin?" diyorlar. Ben gidip de ne yapacağım? Buraya yerleşmişim. Ama bazen "Ben ihtiyarlarsam ne olacak halim?" diye düşünüyorum. Veyahut da internette "Kanada'ya gitmeyi düşünür müsünüz?" diye bir yazı. Şimdi 18-20 yaşında olsanız "Madem Kanada alıyor, gitsem orada iş görsem," diye düşünürsünüz. Ama İsrail kurulduğu zaman fakir fukaralardan birçok kişi gitti. Ankara ve İstanbul'dan akrabalar da gitti. Niye gitti? Üç çocuklu, iki çocuklu bir karıkoca Yahudi mahallesinde bir oda evde oturuyordu. Sıradan bir memur, sosyal bir güvencesi yok, gidiyor oraya hiç olmazsa iki odalı bir ev veriyorlar. İş veriyor, çocuklarını okutuyor. Biliyorsun ki o çocuk kabiliyetliyse sonuna kadar okuyabilir. Onun için gidenler oldu. Devlet kurulmadan önce de sonra da gidenler oldu.

Hangi yıl evlendiniz? Kaç çocuğunuz oldu?

1948'de evlendim. Biri erkek ikisi kız, üç çocuğum oldu. Büyük kızım Amerika'da rahmetli oldu, psikiyatrdı. Oğlum elektrik mühendisidir. ODTÜ mezunudur. Boğaziçi'nde yüksek lisans yaptı. Eşi araştırmacı profesördür ve ne kadar ödül varsa almıştır. Yılda üç ay Amerika'da, bir ay Sorbonne'dadır. Çocukları Amerika'da okumaya başladı. Oğlum burada, karısı orada. Sonunda oğlum da işlerin kötü olduğunu görünce işyerini bıraktı ve orada üniversiteye başladı. Benim gibi tarihe meraklıydı. Tarih okuyor. 50 yaşına yakın.

Üçüncü kızım burada yaşıyor, tanınmış bir doğalgaz uzmanı ve bu konuda eğitmen. Kendi şirketini kurmuş başarılı bir iş kadınıdır.

Eşim İstanbulluydu. Ticaret yapıyordu. İki sene önce rahmetli oldu.

6-7 Eylül olaylarının Ankara'da bir yansıması oldu mu?

6-7 Eylül Ankara'ya aksetmedi ki. Ama ayrıntılarıyla duyduk tabii. İstanbul'dan gelenler, biz İstanbul'a gittiğimizde yakınlarımız anlattılar. Dehşet verici, düşündürücü, kitle psikolojisiyle açıklanması gereken olaylar...

Musevi olmanız nedeniyle olumsuz bir davranışla karşılaştınız mı? Örneğin bir satıcının Musevi olduğunuzu anlayıp bir şeyi satmamaya karar vermesi gibi...

Kimse anlamazdı Musevi olduğumu. Bazen bunun rahatsızlığını yaşamışımdır, çünkü seni Müslüman zannederek bir şeyler söyler, bir şeyler söylemeni bekler karşındaki. *Eflatun* dergisinde yirmi sene yazı yazdım. Yapı Kredi Yayınları, *Tanzimat'tan Günümüze Çağdaş Yazarlar* kitabını çıkardı. Ben orada "*Eflatun*'da da yazmıştı," diye anlatıyorum. Oysa ben asıl olarak orada yazdım, arada bir de *Şalom*'da yazdım. *Şalom*'un eski halinde çok yazım çıktı ama ben *Eflatun*'da yazardım. Yahudi olduğumu anlayan pek az insan olmuştur. Eşimi bazen Tatarlara benzetirlerdi. Farklılığı anlasalar da Giritliye, Kıbrıslıya benzetirlerdi.

Gençliğinizden yakınmadınız ama o zamanlarla günümüzü kıyaslar mısınız?

Bir İstanbul Yahudisi ile bir Ankara Yahudisi değişiktir. Mesela bazı konularda beni bile eleştirmişlerdir. Biz Ankara'da başka türlü büyüdük. Apartmanda başka Yahudi yoktu. Bütün komşularımız Türk'tü.

Yahudi olduğunuzu açıkça ortaya koydunuz mu? Anneniz isminizi değiştirmişti, komşularınız sizin Yahudi olduğunuzu biliyorlar mıydı?

Adımızın değiştirilmesi lafta kaldı. Apartmandakiler anneme madam derdi. Ben "madam" sözcüğünü hiç sevmem. Madamda bir pejoratif (küçümseyen) ifade vardır. Birisi bana madam derse kızarım. Herkes anneme madam derdi. Bizim bayramlarımız olurdu, herkes annemin lokma dağıtmasını beklerdi. Onlardan da bize aşure gelirdi. Belki İstanbul'da bunlar yoktu. İstanbul'da mesela "Türkçe konuş" bilmem ne yaşanmış ama bunlar Ankara'da yoktu. Biz hep Türkçe konuşurduk. Ladino'yu⁷ yavaş sesle konuşurduk. Bazen İstanbul'dan birisi gelirse ve yüksek sesle konuşursa "Türkçe konuş," veya "Bağırma," derdik. Bu bakımdan kendimizi ortaya dökmezdik. Yani sokakta bağırıp çağırmazdık. Bilhassa biz çocuklar yaşlıları ikaz ederdik. Çünkü biz zaten Türkçe konuşuyorduk.

7. 1492 yılında İspanya'dan gelen Yahudilerin kullandığı İspanyolca ağırlıklı dil.

Arkadaşlarımızla da Türkçe konuşuyorduk. Fakat ne de olsa annemin Türkçesiyle benim Türkçem veya İstanbul'dan, Bursa'dan gelmiş bir akrabamın Türkçesi aynı olmazdı. Biz o zaman "Aman yaavaş konuş," derdik. Ama hiçbir zaman Ankara'da umumi yerlerde "Türkçe konuş!" filan gibi sataşmalar yaşamadık.

Her semtin yaramaz çocukları, kabadayı gençleri olur. Taşkınılık belki ağır kaçır ama Yahudi mahallesinde çeşmeden su taşıyan kadınlara laf atanlar, kovalarına taş atanlar, toprak atanlar olurmuş. 1980'lere doğru, sokaktan sinagog bahçesine taş atılmış. Bu nedenle duvarlar yükseltildi. Hâlâ sinagog bitişiğinde bir polis kulübesi var. Bayram günlerinde elçiliklerden gelenler de düşünülerek sinagog çevresinde daha sıkı güvenlik önlemi alınırdı.

Nazi Almanyası'nın Propaganda Bakanı J. Goebbels, bir konuşmasında, "Hepinizin tanıdığı, güvendiği, iyi bellediğiniz bir Yahudi arkadaşınız vardır. O artık sizin arkadaşınız olmamalı. O kötü bir yaratıktır," diyerek Almanları yönlendirmişti.

Ben sınıfımın, annem apartmanın, babam da arkadaşlarının iyi Yahudi'siydi. Koruyabilecekler miydi? Ya tüm Yahudi toplumu? Osmanlı dönemi bir Yahudi cennetiydi. Torunlarının cumhuriyet döneminde Nazi işgali ve zorlamasının etkisi, sonucu ne olurdu? Şükür ne sevgili yurdumuz, ne de biz Yahudiler, Nazi çizmesi altında kaldık.

Berta Brudo:
"Önce Türk, Sonra Musevi'yim"

Musevi, İstanbul, 1926, yazar-şair

Berta Bensusen Özgün Brudo. Birincisi adı, diğerleri soyadı olan Musevi kadın yazar, şair, şarkı sözü yazarı. Leon Brudo'yla evli. 1926'da İstanbul'da doğmuş. 20 günlükken gemiyle Çanakkale'ye götürülmüş ve orada büyümüş. Sonradan İstanbul'a gelmiş. Çayı, üzerine şiir yazacak kadar çok seviyor:

Parmaklarım, dudaklarım ve çay bardağım,
Beraber buluşmuşlar ne güzel bir dostluk kurmuşlar.
Çayın buharlı havasında tadılan mutluluk,
Yalnızlığı yok etmiş.
Bir masa etrafında sıcak duygularla paylaşılan zaman ne güzel.
Aramıza sen de gel.

Ayrıca şarkı sözleri de yazmış. Bunlardan biri Tanju Okan'ın söylediği Kime ne:

Bağrımdaki taştan,
gözümdeki yaştan,
gönlümdeki kordan,
gurbetteki yârdan,
Kime ne?
Kime ne?

Bize kendinizden söz eder misiniz?

İstanbul'da doğdum. 20 günlükken götürüldüğüm Çanakkale'de büyüdüm. İlk ve ortayı orada bitirdim. İstiklal İlkokulu'nda okudum. Orta mektep de Çanakkale Orta Mektebi. O zaman lise yoktu Çanakkale'de. Hatta ben ortadan 1939'da mezun oldum. 1940-43 arasında da İstanbul'da Işık Lisesi'nde okudum. İyi bir talebeydim. Hocalar da beni çok severdi. Doktor olmak istedim. Babam hiç istemedi. Kendisi doktordu ve "Kız kısmının posası çıkar," derdi. Kimyager olmamı söyledi. Peki, dedim. İki sene kimyada okudum. Sıkılıyordum. Bana göre değildi. Laboratuvar filan. Ben insanlarla ilişki kuracak bir meslek istiyordum. Sonra baktım arkadaşlarımın bir kısmı hukuk fakültesinde, ben de hukuka girdim. İki sene devam ettim. Sonra babam yaşlandığı için çalışmak mecburiyeti doğdu. Şark Sigorta'ya girdim. Orada dört-beş sene çalıştım. 26 yaşında evlendim. İlk çocuğum 1953'te doğdu. Bir de oğlum var. Bir müddet Balat'ta, bu evde oturduk. Ben bu tarafları sevmiyordum. Çocuklar çok ufaktı ama büyüyecekti. Teşvikiye'de bir daire aldık. Orada kırk iki senedir oturuyoruz. 24 daire var. Hepsisiyle akraba gibiyiz. Tanınmış kişiler oturdu o apartmanda. Çok iyi komşularım var. Musevi olarak bir biz varız orada. Müslümanlar arasında büyüdüğüm için hep Müslümanlar arasında yaşamak istedim. Küçükken bir hizmetçimiz vardı, Müslüman'dı ve oruç tutardı. Sabaha karşı kalkar namaz kılardı. Ben de onun yaptığını yapardım. Sahu-ra kalkardım yani. Böyle bir hayat geçirdik.

Eflatun dergisi vardı kapandı. Oraya yazıyordum. Şimdi Yeni Defne dergisine yazıyorum. Böyle bir meşgale içinde yazıp çiziyor-

rum. Bazen karikatür yarışmaları oluyor. Şimdi Kapadokya'dan yarışma teklifi geldi. Konu şarap... Şarabı nasıl karikatüre alırsınız, onu düşünüyorum. Bazı fikirler buldum. Bir şeyler daha düşüneceğim.

Bizim bey ev, iş, ibadet. Allah kabul etsin. Görücü usulü evlendik. Gezmeyi pek sevmiyor. Kızımın iki tane oğlu var. Piyano çalar. Çok güzel çalar. Ben de kendi şiirlerime besteler yapıyorum. Zaman zaman mandolin çalıyorum. Çocukluğumda almıştım. Kulağım çok hassas olduğu için bütün duyduklarımı çalabiliyorum. Ders almadım. Piyanoyu da iki elle, sol el tempo sağ el melodileri çıkararak çalıyorum. Şarkılar yapıyorum kendime, alaturka şarkılar. Bunlarla avunuyorum. Övünmüyorum, avunuyorum.

Araba kullandım. Araba eskidi ben eskimedim, sattım. Çanak-kale-İstanbul gidip geldim. Arkadaş toplantılarına gittik. Hâlâ olur toplantılarımız. Toplantılarda mikrofona verilir ve bir şeyler okurum onlara. Aramızda her meslekten insanlar var. Ben bu yönden çok mutluyum.

Yengeç burcuyum. Sanata yatkın olurmuş. Burçlar çok ilginç bir etki yapıyor herhalde. Babam da şair ruhluymuş. Ama sonbaharda doğmuş. Tekirdağlıydı. Çanakkale'de oturuyordu. Bir ara İstanbul, sonra yeniden Çanakkale'de oturduk. Gayrimüslimlerin devlet memuru olmasını yasaklayan 4. Memurin Kanunu yoktu o zaman, yani gayrimüslim de memur olabiliyordu. Hükümet doktoru olarak çok dolaştı. Gaziantep'e gitti...

Gerçi çok küçükmüşsünüz ama Çanakkale'de Türkleştirme politikalarıyla ilgili bir şey hatırlıyor musunuz?

Babamın babası da doktordu. O da çok gezmiş. Annemin görüştüğü arkadaşları da Müslüman'dı. Bir zorlama filan olmadı, kendimiz ruhen Türkleştik. Trakya olayları bize Çanakkale'de pek dokunmadı. Sonradan duyduk ki Musevi mahallesinde epeyce tecavüzler olmuş, kapılar kırılmış filan. Nasıl anlatayım, bir çeşit hastalık olur saridir, insanlar birbirlerine etki yapar. Bu da öyle bir durumdu. Annemin arkadaşları vardı ve çok üzülmüşlerdi. Annemi teselli ederlerdi. O zaman ben küçüktüm. Trakya olaylarında çok korkmuştuk. Biz sahilde otururduk. Bize pek dokunulmadı da. Yalnız arkadaşları babama "Pek gece çıkma. Hastaya gitme," derdi.

Sonra Varlık Vergisi çıktı. Ben lisede yatılı olarak okuyordum. İstanbul'daydık. Babam çok üzölmüştü. Verecek parası yoktu. O zaman 4 bin lira büyük bir paraydı. Ankara'dan dostları vardı. Hem Çanakkale'den hem İstanbul'dan vergi borcu çıkartılmıştı. Yanlışlık olmuştu tabii. Sonra Çanakkale'dekini sildirdi. İstanbul'dakini de zar zor, oradan buradan buldu verdi.

İstanbul'a gelme nedeniniz nedir? Musevi olduğunuz için rahatsız etmeleri mi?

Hayır o zaman değil, bunlar sonra oldu. Bazı pürüzler başlamıştı. Şimdi geldi aklıma. Beni Fransızca hocası neden göstermeden sınıftan kovmuştu. Çirkin bir adamdı. Kitabı elimden alıp fırlattı. Ben de ağlayarak sınıftan çıktım. Müdürümüz beni koridorda yakaladı ve "Kızım ağlama, ders bitti. Artık o hoca gelmeyecek," dedi. Ben yine de eve gittim ve babama anlattım. Babam fena halde üzüldü ve doğru valiye gitti. Oradan Milli Eğitim Müdürlüğü'ne gitti. Hafta sonu geçmeden o hocayı okuldan da Çanakkale'den de kovdular. Müdürümüz beni teselli etti. Kendi arkadaşaydı o hoca ama "Böyle olduğunu bilmiyordum kızım," dedi. Bu orta birdeyken meydana geldiyse 1937-38 yıllarındadır.

Okulda Musevi olduğunuz için size yönelik bir olay oldu mu?

Hayır olmadı.

Sınıfta tek Musevi miydiniz?

Hayır bir erkek çocuk vardı. Musevi mahallesinden gelirdi. Zaten babasının yanına işe giderdi. Manifaturacılar, sarraflar vardı. Biraz daha kendi içlerine kapanık ailelerdi oradaki Museviler. Annem başka bir şekilde büyümüşü. Çevresi geniş bir aileden gelmişti. Kabul günleri vardı. Çanakkale'nin bütün ileri gelenlerinin hanımları, vali beyin hanımı, defterdarın hanımı gelirdi. Annemin günü de perşembeydi. Karşıda bir komşumuzun eşi vardı. Birden zengin olmuşlardı. Anneme misafir geldiğinde o da evimize gelirdi. Annem, "Bana misafir geldiğinde o da geliyor," derdi. Yoksa görünmezdi. Yakın bir komşuluk da göstermezdi. Bir gün bir kabul gününde, "Almanlar ne yapıyorsa biz de yapalım," demiş. Annem de ona "Türkler asil millettir. Almanlar gibi değillerdir. Onlar böyle

bir şey yapmaz," demiş. Çok üzölmüştü. Bu hatıra var. Başka bir şey görmedik biz.

Ablamla okul için İstanbul'a geldiğimizde babam yaşlanmıştı. Aras Oteli vardır Çanakkale'de, küçük bir bina. Arka tarafından denizi görür. Sahildeki binalardandır. Arka cephesi iskeleye bakar. Her gittiğimde bir gece orada kalırım ve "Babamın evine geldim," derim.

1941'de 20 Kura Askerlik vardı. Tanıdıklarınızdan bu uygulamaya maruz kalan var mı?

Bizim bey o sırada askerdeymiş. Akrabalarımın dayılarımın oğulları gitmiş.

Bu uygulama babanızı etkiledi mi?

Hayır, babamı sadece Varlık Vergisi etkiledi. O da iki yerde vergi çıkarıldığı için... Çanakkale'dekini sildirdi gerisini de borç-harç ödedi ve kurtuldu. İstanbul'da muayenehane açmıştı. Oturduğumuz dairenin bir kısmını muayenehane yapmıştı. Babam fakir fukardan para almazdı. Hâlâ Çanakkale'de mezarını ziyaret edenler var. Çanakkale'de Musevi mezarlığıyla Müslüman mezarlığı yan yana.

Çanakkale'de yakın zamanda Musevi mezarlığını taşıma girişimi hatırlıyorum. Siz biliyor musunuz nasıl bir olaydı o?

Sonra engellendi. Oradaki arkadaşım anlattı. Benim de haberim yoktu. Babam, İstanbul'dan sonra yeniden döndü oraya. Çanakkale'yi çok severdi. Orada öldü ve orada toprağa verdik. Ama Tekirdağlıydı.

Trakya Olayları sırasında Tekirdağ'daki akrabalarınız zarar görmüş mü?

Amcamın oğulları vardı. Amcamın oğluyla lisede beraber okuduk. O da yatılı okuyordu ve benden bir sınıf büyüktü. Ama tıp tahsilini yarım bıraktı. O zaman İsrail adı duyulmaya başlamıştı. Oraya göç etmek için propaganda yapanlara katıldı. İsrail'de "kibutz" denilen köylerin birinde gönüllü olmuş. Orada bir ev yaptırmış. Birkaç sene önce de ölmüş. Karısı da İzmirliydi, orada tanışmışlar. Çok göçmen gitmişti oraya. İş olmayan, idealist olanlar... Beni çekmedi, gidip göreyim filan diye düşünmedim hiç. Beni hep Çanakkale çekti.

Şark Sigorta'da çalışırken evlendiniz. Nasıl evlendiniz?

Görücü usulüyle. Tepebaşı'nda bir gazino vardı. İki aile gittik. Babam "Ben yanınızdaki masada otururum, bakarım, notumu veririm," dedi. Eve geldik. "Kızım damat adayı, bir kişizade," dedi. "Peki babacığım," dedim ve evlendik.

Evlendikten sonra ne yaptınız?

İşten ayrıldım. Eşim istemedi çalışmamı. Bu eve gelin geldim. O zaman kiracıydı. Sonradan satın alındı bu ev.

1950'lerden sonra ne yaptınız?

Çocuklarımı büyüttüm. Şimdi iki çocuğumla birlikte oturuyorum. Gelinimi aşçı yaptım. Kızıma sen her gün süpürürsün dedim. Ben de çamaşır makinesini çalıştırıyorum. Her sene arkadaşlarımla toplanırız Çanakkale'de. Bazen torunlarım gezdiriyor.

6-7 Eylül olaylarını nasıl yaşadınız?

Korktuk ama bir şey olmadı. Sadece bu dükkânın camlarını kırdılar. Bir vatandaş geçiyormuş, bizim dükkân için "Yapmayın. Bu dükkânın sahibi fakir babasıdır," demiş, önlemiş saldırıyı. Öyle bir durum oldu. Bizim beyi muhitte seviyorlar. Gözü tok. Parası olmaya "Olduğu zaman ödersin," der. Eşimi görüyorum bazen rüyamda. Atatürk'le birbirlerine bakıyorlar. Seneler sonra evlendik. Selanik göçmeni bizimki. Kaşı, gözü benziyor Atatürk'e. Erken yatınca rüya görüyorum. Ben alinyazısına inanıyorum. Kızımı, oğlumı gördüm daha doğmadan. Damadımı gördüm. Benim rüyalarımı nasıl izah edebiliriz? Babamın öldüğü zaman daha ölmeden tabuta koyup götürdüklerini gördüm. Aynı görüntüyü, babam altı ay sonra öldüğünde gördüm. Arabaya bırakmadılar, el üstünde taşıldılar, Müslüman, Musevi kim varsa, dostları... Çoğu Müslüman'dı. Öldüğünde Çanakkale'de pek Musevi yoktu zaten.

Çanakkale'de sinagog var mıydı o zaman?

Musevi mahallesinde vardı bir tane. Şimdi belki bir-iki kişi kalmıştır. Sinagog da kapandı diye duydum. Ama bina duruyor. Satılması

için uğraşıyorlarmış. Bir-iki kişi oraları filan temizliyormuş. Böylelerdir. Cemaatler çekilirse ibadethaneler de gidiyor sonra. Mesela Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'nın göbeğine kadar yayılmıştı. Orada da çok Müslüman vardı. Zamanla çekilince orada giderek azaldı Müslümanlar.

Allah'a inanırım. "Allahım" diye bir şiirim var. Arada bir Pera Palas'ta şairler gününde okurum bu şiiri. Ben bunlarla mutlu oluyorum. Gözüm ne parada ne pulda. Allah ne verdiyse razı olsun. Hır-sım olmadı hiçbir zaman.

İsminiz Musevi ismi mi?

Hayır Alman adı. Annemin Alman bir arkadaşı varmış. Osmanlı İmparatorluğu'yla müttefiktiler ya, veremden ölmüş bu arkadaşı, annem de onun adını koymuş bana. Doğduğumda bana anneannemin adı olan Benvenutta'yı Berta olarak koymuş. Bensusen, babamın soyadı. Susoğulları anlamına geliyor. Nüfus müdürü babamı çok severdi, Soyadı Kanunu çıktığı zaman "Siz özgün bir insansınız," dedi, yani "mümtaz" demekmiş, "size bu soyadını vereceğim." "Olur," dedi babam, "Bensusen Özgün" olsun. Ben "Berta B. Özgün Brudo" derim, Bensusen uzun geliyor. O şekilde imza atıyorum.

Bir isim üç soyadınız mı var?

Çok ilginç evet...

Hiç Türkçe takma ad kullandınız mı?

Hayır. Berta adı da çok kolay bir isim. Beni öyle tanısınlar, niye koyayım? Mühim olan, ben Türk'üm evvela, sonra Musevi'yim, babam da annem de öyleydi. Bana ayırım yapmasın kimse, kızarım çünkü. Ben evvela Türk'üm.

Hiç ayırım yapıldı mı?

Yoo, yalnız Varlık Vergisi zamanları, biz çocuktuk bize değil yani büyüklere oluyordu.

İsrail-Filistin çatışması nedeniyle bir tavır oldu mu?

Yok öyle bir şey duymadık etrafta. Bizim apartmanda 24 daire var, hepsi de çok iyi insanlar. Sadece biz Musevi'yiz orada, fevkalade insanlar. Köşe yazarı var, sinemacısı var. Yani çok efendi çok iyi insanlar var bizim apartmanda.

Oğlunuzun adı Kemal, kızınızın adı nedir?

"Perla", kayınvalidemin adıydı. Ben ona "İnci" adını verdim. Nüfusunda "Perla İnci", hani büyükannesinin adı unutulmasın diye. Okulda da İnci olarak geçti.

Leon Brudo:
"Askerde Yol İnşaatında Çalıştık,
Havalimanı Yaptık"

Yahudi, İstanbul, 1922

Leon Brudo'yla Hamursuz Bayramı'nın ertesinde eşi Berta Brudo'dan sonra görüştüm. Brudo çifti bana çay ve hamursuz ikram etti. 1922 yılında Balat'ta doğmuş, büyümüş ve şimdi de orada esnaf. Mağazasının kapısında siyah üzerine altın yaldız harflerle "Leon Brudo" yazıyor. Bu levha hiç inmemiş. Gelenin geçenin girerek sohbet ettiği dükkânında oğluyla birlikte çalışıyor. Brudo, sohbetimiz sırasında Müslüman yerine Müslüm sözcüğünü kullandı. 80 yaşında olmasına rağmen hareketleriyle ve yüzüyle daha genç gösteren Leon Brudo, bazı detayları anımsayamadı. Görüşme sırasında yanımda bulunan eşi Berta, arada bir söze karıştı. O müdahaleleri ismini yazarak ekledim.

Bize kendinizi tanıtır mısınız?

Balatlıyım. Burada doğdum ve büyüdüm. 55. Mektep'te okudum. Şimdi adı Ulubatlı Hasan olmuş. İlk mektebi orada okudum.

İlkokulu resmi okulda okudunuz, sonra Musevi ortaokulu, neden bu değişiklik? Musevi ilkokulu yok muydu?

Musevi ilkokulu vardı, ama bizim emsaller hep 55. Mektep'e giderlerdi. Öğretmenlerimiz de çok iyiydi. Oradan mezun olanlar karşı tarafa, Musevi ortaokuluna giderdi, annemiz de oraya gönderdi bizi.

Okuldayken, Musevi olduğunuz için hiç olumsuz bir şey yaşadınız mı? "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları vardı o sırada.

Yok yok. Bizim zamanımızda böyle bir şey yoktu. Hepsi de bizi severlerdi. İyi arkadaşlarımız da oldu. Öyle bir şeyler yoktu Allah için... Yazıcı Sokağı'nda Alliance mektebi vardı, orası orta mektepti, bitirdikten sonra annem bizi işe koydu, akrabamız olan manifaturacının yanına... Ondan sonra çalıştım. Oradan 1941-42 yıllarında da askere gittim. 20 Kura Askerlik için gayrimüslimleri bizden aşağı yukarı iki ay evvel toplamışlardı. Ondan sonra bizim askerlik hava üs taburunda geçti.

Nerede bu?

İlk posta Malatya idi. Üst tabur olduğumuz için de işimiz meydan yapmaktı, tayyare meydanı. Malatya'daki işimiz bittikten sonra tayinimiz Van'a çıktı. Oradan da Van'a gittik.

1946'da mı bitti askerliğiniz?

Aşağı yukarı...

Askerlik neden size dört sene yaptırıldı?

Daha azdı ama harp olduğu için artırmışlardı askerliği. Biz bir buçuk sene için gitmiştik askerliğe. Ama maalesef harp çıktığında Alman harbi, bizi koyvermediler, kısmet olmadı izinli gelmeye de dört sene boyunca...

Malatya, Van, sonra?

Malatya, Van, Elazığ, Balıkesir, Adana, son istasyon da hanımın memleketine gittik, Çanakkale. Orada da yol inşaatında çalıştık.

Normal askerlik mi bu? Yol inşaatında falan çalıştırmışlar...

Normal, normal askerlik. Hem meydanları yaptık, hem Çanakkale'den içeriye giden bir yol var, hiç unutmam orada bir hamam vardı, hamama giderdik oraya...

Size farklı bir uygulama yapıldı mı askerde?

Yok yok, yalnız dört yıl müddetçe elimize tüfek verilmedi. Yani öğretmediler. Bizimle beraber Müslümler de Türkler de vardı. Esas yerlerde, önemli yerlerde onlar nöbet tutarlardı.

Size ne nöbeti veriyorlardı?

Koğuş nöbeti, içeri giriş nöbeti gibi.

"Biz" diyorsunuz, sizden başka gayrimüslimler de mi vardı?

Vardı ya, vardı.

Sizlere silah vermediler...

Evet, evet. Son olarak Çanakkale'ye gittik. Hem meydan, hem yol yapılacaktı, onu da yaptık. Bu arada ormanda yangın çıkmıştı, küreklerle kazmalarla söndürmeye gittik ve söndürdük. Terhise yakın oluyor bu. Ondan sonra Çanakkale Biga'dan bizi vapura bindirdiler, oradan da İstanbul'a geldik. Teskereli geldik tabii.

Varlık Vergisi çıktığında siz askeriniz...

Askerdim.

Ailenize nasıl uygulandı bu vergi?

O zaman benim bir dükkânım yoktu. Tezgâhtar olarak çalışıyordum. Varlık Vergisi aileme tesir etmedi. Babam işçiydi. Varlık Vergisi ile bir alakamız olmadı, ama akrabalar arasında oldu. Bir de amcam vardı, doktordu, çok sevilen bir adamdı. Muayenehanesi

Küçükpazar'daydı. Onu orada çok severlerdi, fakir fukaradan para almazdı, iyi bir adamdı Allah rahmet eylesin. Ama çocukları olmadı. Karıkoca Küçükpazar'da otururlardı. Hanımının bir evi vardı, orada oturdular. Yaşlanmışlardı, ilk evvela amcam vefat etti...

Askerden geldiniz tekrar çalışmaya başladınız...

En son çalıştığım bir müessese vardı, Anastas Topozoğlu isminde bir dükkânda çalıştım. Rum'du. Askerliği bitirdikten sonra aynı dükkâna gittim. Beni seviyorlardı, tutuyorlardı. Az çok çalışkanlığımız da vardı. Mal almaya da beraber giderdik. "Senin guston iyidir, beraber beğenelim," derdi. Askerlik dönüşünde de gene aynı ustamın yanına gittim. Baktım ki Varlık Vergisi vermişler. Dükkânın yarısı kadar mal kalmış. Hoş geldin, beş geldin derken, "Leon vaziyeti görüyorsun," dedi, "Varlık Vergisi verdik, dolayısıyla şimdi askerden döndün, ona göre bir aylık vermek lazım," dedi. Yerli Malları'nın karşısında Ata Atabek (Atalar) mağazası vardı, manifatura ve tuhafiye üzerine. Orada bizim patronumuzun arkadaşları, ahbabları vardı, bazen oradan da mal alınırdı. Beni tanıyorlardı. Patron "Ben seni Ata Atabeklere koyacağım, en yakın zamanda seni oradan almaya bakacağım," dedi.

Atalar'ın sahibi Müslüman mıydı?

Müslüman'dı tabii. Orada da şefleri Ermeni idi. Mösyö Toros. Onlar kumaş reyonlarına bakarlardı. Bazen de onlardan mal alırdık. Patron beni oraya götürdüğünde, bana "Aslan" derlerdi, Türk ismi Aslan. Hiç unutmam çarşamba günüydü. "Pazartesi gününden itibaren işe başlasın, gelsin dükkâna tezgâha geçsin," dedi. Biz o zaman gene Balat'ta otururduk. Balat'taki komşumuz da yine manifaturacıydı. Evimizin mal sahibiydi. Eskiden başka türlü komşuluk vardı. Akşam üzeri yemeğimizi bitirdikten sonra onlar aşağıya inerdi çay kahve içmeye, bazen de biz çıkardık. Onlar da alakadar olmuşlar "Leon ne yaptın?" dedi. "Ustam beni Atalar'a koyacak, lazım olduğunda da oradan alacak," dedim. "Leon," dedi "beni dinlersen, öyle işe girme, sen kendi başına bir şeyler yapmaya bak. 50 lira kadar tedarik et, sen pazarlara çık," dedi.

Tam tarihi aklımda kalmadı. Amcamıza gittik, doktordu ya. "Para yok bende," dedi, "Teyzene git onu ikna edebilirsen 50 lira alırsın," falan dedi. Teyzemizin evine gittik, kapıyı çaldık. "Aman

aman ayakkabılarını çıkar da öyle gir," dedi. Bir parça titizdi, çoluk çocuğu olmadığından... "Amcam gönderdi, ödemek şartıyla 50 lira isteyecektim, askerliği bitirdim, bir işe çıkacaktım," diye anlattım. O da sıkıydı. İkna ettim çıkardı 50 lira para verdi. Ondan sonra komşumuzla beraber toptancılara gittik.

Bu 50 lira ile çorap, mendil, atlet, havlu aldık. Ufak bir bohça kadar bir şey yaptık. İşe başladık. Pazarlara gitmeye başladım. Üç sene kadar pazarlara devam ettik. Ondan sonra bu komşumuz, mal sahibimiz yani, "Leon," dedi, "bizim dükkânın karşısında yaşlı bir adam var. O dükkânı verecek. Hem de hava parası istemiyor. Yalnız içeride ne mal varsa onları sayacak, sen onları alacaksın." Düşündüm, evet büyük bir dükkân değildi, ufaktı ama o dükkânı nasıl dolduracağız? İlk evvela "Olmaz," dedim, ondan sonra bana bir cesaret geldi, o dükkânı, mallarını alıverdim. Gayet de iyi bir adamdı. "Paran yoksa ağır ağır verirsin," dedi. Allah razı olsun, işimizi gördü. Camekân vardı vitrin. Hepsini söktüm. Mahmutpaşa usulü, tezgâh yaptım dükkânın girişinde. Raflar vardı, kutuları böyle açtım hiç olmazsa raflar dolsun diye. Orada başladık iş yapmaya.

1950'li yıllar mıydı?

Aşağı yukarı... Dükkânı açtık. Cumartesi pazar günü demedik. Beşiktaş pazarındaydık. Orada tezgâh açıyorduk. Uzun arabalar vardı o zaman, at arabaları. Herkes kendi malını arabaya teslim ederdi. Araba da Unkapanı'nda depoları vardı oraya götürürdü, ertesi sabah gidilecek yere malımızı getirirlerdi.

Gece emanete bırakıyordunuz yani...

Ertesi sabah mallarımızı pazarlara getirirlerdi. Bir cumartesi günü, Beşiktaş'tayken, herkesin malını aldı, benim malımı unutmuştu. Ama her işte bir hayır var. O zaman dolmuş şu bu yok. Ben de sandığı yükledim, Beşiktaş'tan ta Karaköy vapur iskelesine kadar getirdim. Haliç vapurları işlerdi Eyüp'e kadar. Oradan köprüye bindik, sandığı da beraber. İskeleyle geldik orada indirdik. Arkamıza aldık, evimize getirdik. Annem "Hayrola sandığı getirmişsin ne oldu?" diyor. "Ne yapalım, bizim sandığı unutmuşlar, bırakacak değilim getirdim," dedim. Onun üzerine babamın bir arkadaşı vardı, rahmetli, Kenan isminde, aşağıda bir cami var, caminin yanında oturur. Kendi evleri, evinin altında da kundura mağazası vardı, ço-

cuklarına açmıştı. Cami çıkışında ufak bir bahçesi vardı. Babam rica etmiş o bahçede tezgâh açmam için. Bizi de tanırlardı. Bizi tercih etmeye başladılar. Üç-dört sene kadar da orada... Dükkânın açılması sonra tabii. Oradayken, gene komşumuz dedi ki "Şöyle bir dükkân boşalıyor, acaba sana alsak, sahibi çok iyi bir adam, parasını peşin istemiyor, ağır ağır satıp verirsin," dedi. Bir anlaşma yaptık. Sahibi bizi yine dükkânın mal sahibine götürdü. Mal sahibinin Cağaloğlu'nda bir evi, altında da dükkânı vardı. Eski kiracısı beni götürdü, tanıştırdı. "Sana oğlum gibi sevdiğim bir arkadaş getirdim, dükkânı ona vereceğim, ben artık yaşlandım yapamayacağım," dedi. Orada anlaştık.

Dükkânları yıkacağız mı demiş?

Bize bir korku geldi. Ne yapacağız? Dükkâna almıştık çünkü.

Yıkılmamış hâlâ...

Yıkılmadı.

158 O zaman satın mı almıştınız?

O zaman bize öyle bir hal geldi ya. Ben de bu evde oturuyordum, mal sahibini tanıyordum, ahabplığımız da vardı. Bu zatı muhteremin iki tane daha kiracısı vardı. Taksim'de bir kat satın aldım. Bizim Manol isminde bir komşumuz vardı. Baba adamdı, "Ne düşünüyorsun?" dedi, "Senin oturduğun evin sahibinin bir kapısını çaliver, belki sana satar." Onun cesaretiyle gittim mal sahibine...

Hem yıkacaklar hem de satın alıyorsunuz...

Sokak yıkılacak, burası değil, burası set üstüdür yıkılmaz. Sonra bu ev tarihi eserdir.

6-7 Eylül ne yaptınız?

1955'te biz Şişli'de oturuyorduk. Şişli'den yeniden Balat'a geldik. O zaman da burasını satın almıştık. Çaresiz Balat'a gideceğiz, çünkü bir parça borçlandık. Kira ödemeyelim bari. Öyle oldu. Pek tarihleri aklımda tutamam. O akşam patırtı gürültü falan oldu. İstiklal Caddesi'ndeki bazı dükkânlar yağmalandı. Orası gibi burada da

(Balat) yağmalandı. Bazı bakkaliye dükkânlarının içindeki malları sokağa atmışlar. Bizim Balat'ta çok iyi bir ahabamız vardı. Ayva-toğlu isminde bir Rum. Çok güzel bir bakkaliye dükkânı vardı. Bütün mallarını yağmalamışlardı. Şişli'den Kasımpaşa'ya kadar yürüyerek geldim. Kasımpaşa'dan bir sandala atladım ve Balat'a geçtim. Dükkâna bir şey olup olmadığına bakmaya geliyorum. Balatlı elektrikçimiz vardı, Kör Ali adında. Bu patırtı çıktığında hemen Balatlı iki-üç kişi bizim dükkânı müdafaa etmişler. "Burası fakir babasıdır. Bu dükkânın sahibi çok kızlar evlendirmiş. Buraya dokunulmayacak," demişler. Böylelikle bizim dükkân kurtuldu. Ama bir darbe yedi. Ortada büyük bir camı vardı. Demirlerle geldikleri için kepenklere vurmuşlar ve camı kırmışlar. Şükür Allah'a, bu kırıkla kaldık. Yanımda bir sayacı vardı. Onun dükkânına girmişler. Makinesini kırmışlar.

Yakınlarınıza, akrabalarınıza, dostlarınıza zarar verildi mi?

Yan komşum Manol usta, kendisi Rum'du, ama ben baba gibi severdim. Çok iyi nasihatleri vardı. Dedim ki "Manol Efendi, ben sana yeni bir makine alacağım." Dükkânı da tamir ettirdik. Makine aldık. O da gene çalışmaya başladı. Baba-oğul gibiydik. Madem ki Allah bizi bu olaydan kurtardı, ben de ona böyle bir şey yaptım.

6-7 Eylül olaylarından sonra hükümetin tazminat vereceği açıklanmıştı. Size, yakınlarınıza veya tanıdıklarınıza çok az da olsa böyle bir ödeme yapıldı mı?

Hayır. Balat'ta böyle bir şey olmadı. Ama bazı muhitlerde olmuş olabilir. Bilmiyorum.

Manol usta bu olaydan sonra ne yaptı? Gitti mi, yaşıyor mu, şu anda burada mı?

Gitmedi. Dükkânını kurunca kaldı. Vefat etti. Üç çocuğu vardı. Kızlarından biri burada kaldı oğluyla kızlarından biri gitti. Yazları, Manol ustanın Kınalıada'da kendi eliyle yaptığı evde otururlardı.

1948'de İsrail kurulduğunda gitmeyi düşündünüz mü?

Aklımıza bile gelmedi. Böyle bir şeyi düşünmeye vaktimiz olmadı. Çünkü küçüklüğümden beri ben hep çalıştım. Hiç aklıma gelmedi

gitme düşüncesi. Sonraları da bir ev ve bir dükkân sahibi olmuştuk. Onları söküp de gitmek kolay değildi. Orası başka bir hayat. Burada çalıştım çabaladım, sonra nasıl bırakıp da giderdim?

Dükkânın kapısında sizin adınız yazıyor. Yaşamınız boyunca hiç Türkçe isim kullandınız mı?

Benim adım Aslan anlamındadır. 1940'larda çalıştığım dükkânda bana Aslan diyorlardı. Patron Rum'du. Bu biraz Musevi olduğum anlaşılmasın diye olabilir ama herkes de bilirdi. Bu dükkânı kurduğum günden beri, yani 1950'lerden bu yana, adımın yer aldığı o levha hep orada durur.

Bu nedenle bir tepki, kötü davranış gördünüz mü?

Biz burada kendimizi sevdirdik. Müşteri olsun yabancı olsun, bizi sevdiler. Ama başımdan bir şey geçti. Biraz ileride boyacı Çavuşoğulları vardı. Onların bir boya fabrikaları vardı. Üç kardeştiler. Babaları bizim müşterimizdi. Ayvansaray'da otururlardı. Evine ne alırsa bizden alırlardı. Bana çok itimatları vardı. Dolayısıyla birisi bir gün hacca gitmiş bir arkadaşıyla geldi dükkâna. "Leon bey, bu bey benim arkadaşımıdır. Biz cuma namazına gidiyoruz. Namazdan sonra bu arkadaşım iki tane en iyi patiskadan yorganlık alacak," dedi. "Başüstüne," dedim. Camiden çıktuktan sonra bu bey yalnız başına geldi. En iyi malı gösterdim. Ölçülerini anlattım. "Çarşaf için 2 metre 40 santime, bir yorgan için de 2.5 metreye ihtiyaç vardır," dedim. Adam, "2.5 metre olmasın da 2 metre olsun. Ben hesap ettim ikişer metre yetişir," dedi. Ben "İstedığınız ölçüde veririm ama 'olmadı' diye getirirseniz geriye almam. Çünkü geri gelirse ben onu satamam," dedim. "Tamam," dedi ve ben kumaşı ikişer metre kestim. Parasını aldım ve adam çıktı. Aradan yarım saat geçmedi. Adam içeri girdi ve "Leon Efendi, senin dediğin doğrudur. 2.5 metre almak icap ediyordu. Biz 2 metre aldık. Sen bunu değiştir," dedi. İtiraz ettim. Adama, zamanında bu durumu söylediğimi ve kestikten sonra değiştiremeyeceğimi söyledim, "Sen şimdi niye bunu getiriyorsun?" dedim. "Başkasına satarsın," diye ısrarını sürdürdü. Ben de almamakta ısrar edince, ağzını bozdu ve bana "Gâvur," dedi, "zaten kabahat bizde, sizi burada tutuyoruz." Bizim iki dükkân ileride bir manifaturacı arkadaş vardı, Nesim adında. Baktı

ki bir patırtı var, hemen geldi dükkâna, adamın koluna girip "Ben hallederim," diyerek götürdü. Sonra benim dükkâna geldi. "Lanet olsun, ver adama gitsin," dedi. Verdim, gitti. Bu adam hacdan gelmişti.

Bir kere de oğlumuz Kemal askerdi. Onu görmeye Amasya'ya gitmiştik. Orada otelde kaldık. Dönüş için de otobüs bileti almaya gittik. Hanımın kısa ismi Berta'dır. Nüfus kâğıdında esas ismi Benvenutta yazılıdır. Otobüs biletine ismini yazacak olan adam "Bu ne biçim isim, Benvenutta ne demek?" dedi. Hanımım da "Bu bir isimdir. Bilmiyorsan öğren," diye cevabını verdi. Öyle bir şeylik oldu.

Hasta yatağında görüştüğümüz bu kişi, Yahudi toplumu adına uzun yıllar görev yapmış.

1923'te Edirne'de doğmuş. Kendisini "cumhuriyet çocuğu" olarak tanımlıyor. Yaptığı görev nedeniyle adının gizli kalmasını istedi. Teyp veya video kayıt yapılmaması, sadece not alınması koşuluyla seanslar halinde beş kez görüştük. Kendi isteğiyle hiç anlatmadı. Hep sorularım üzerine yanıt verdi. Bu nedenle bazen geniş açıklama yapması için farklı zamanlarda yeniden aynı soruları, aynı konuları sordum. Daha sonra söylediklerini aynı başlık altında topladım. Varlık Vergisi, 1934 Trakya Olayları gibi konuları anlatırken "Bunları yazmayın, Türkiye aleyhinedir, memleket aleyhinedir," diye sık sık uyardı. Ancak rahatsızlığı nedeniyle bakımıyla görevli hanım bile "Onu yazma, bunu yazma, neyi yazacak?" diye düşüncelerini açıkladı. "Yazma" diye uyardığı Trakya Olayları, Struma Gemisi gibi olayların büyük bölümü, daha önce başkaları tarafından anlatılmış ve yazılmıştı. Bu nedenle isteği dışında davranarak bu olayların bir kısmını aşağıda kullandım. Edirne Yahudileriyle arasının iyi olduğu bilinen Mustafa Kemal'in kendi evlerinde de geldiğini ve hatta birkaç kez annesiyle poker oynadığını da anlattı. Ancak "Hangi tarihte?", "Başka kimler vardı?" gibi sorularımı yanıtlamadı. Kitabın yayımlanması aşamasında tedavisinin sürdüğü hastanede yaşamını yitirdi. Adının açıklanmaması yönündeki artık vasiyet haline gelen isteğine uyduum.

162

Bize kendinizi anlatır mısınız?

Cumhuriyet çocuğuyum. Yahudilerde pederşahi bir aile düzeni vardır. Bizim evde de babamın sözü geçerdi. Babam tüccar ve müteahhitti ve Edirne'de sözü geçen biriydi. Trakya Olayları'nı orada yaşadık. Sonra İstanbul'a taşındık. Bir buçuk senesi Yahudi okulunda olmak üzere Edirne ve İstanbul'da resmi ve özel okullarda okudum. Okul değişikliği muhaceret nedeniyle oldu. Muhaceretin

ne şekilde yaşandığını ve ne feci bir şey olduğunu yaşayarak gördüm. Trakya Olayları sırasında bütün evleri, eşyaları bedavaya de-nebilecek bir fiyata aldılar. Çünkü evlerini, eşyalarını satanlar can korkusu yaşıyordu. 25 liraya bir ev satın almak mümkündü. Bu olaylardan sonra orada hayat durdu.

Olaylar Kırklareli'nde başladı. Ertesi gün Edirne'ye sirayet etti. Edirne eşkıya doluydu. Evlere girdiler. Kadınlara dokundular. Ama bunları yazmayın, bunlar memleket aleyhinedir. Düşman, bunların anlatılmasını bekliyor. Sonra olaylar Atatürk'e intikal etti. Babam cemaat başkanıydı. Atatürk'e telgraf çekti. Atatürk de Şükrü Kaya'yı Edirne'ye gönderdi. Fakat Edirne ekonomisi bitmişti. Hâlâ öyledir. Nasıl ki 6-7 Eylül'den sonra Türkiye kalkınamadı, askerlik (20 Kura Askerlik) vakasından sonra da güvensizlik başladı.

Evler, eşyalar, dükkânlar ellerinde kaldı. Çok miktarda ev, satılmadan bırakıldı, terk edildi. Çünkü can korkusu vardı.

Bütün bu hadiseler toplumda güvensizlik doğurdu. Burada Halk Partisi'nin rolü büyüktür.

Evlerini satmadan bırakıp gidenler daha sonra tapu kayıtlarına dayanarak evlerini geri istemedi mi?

Bildiğim kadarıyla hiç böyle bir talep olmadı. Çünkü gayrimüslimlerin gayrimenkullerini satmalarına imkân yoktu. Tapu müdürlükleri böyle başvurularda işlem yapmazdı. Bir gayrimüslim tapuya, evini, dükkânını satmak üzere gidince, "Olmaz" deniyordu. Buna izin verilmiyordu. Adnan Menderes'le, Ferit Melen'le konuştuk da bu uygulama kaldırıldı.

Sizce bu olaylardan Mustafa Kemal'in haberi yok muydu? Ne de olsa bir gün içinde olan şeyler değil. Olaylar yavaş yavaş artan gerilim üzerine başlıyor.

Hayır yoktu. Başlangıçta yoktu. Hatta Edirne'de Yahudileri keseceklerdi. Yahudiler kendi aralarında böyle diyordu. Atatürk öğrendiği anda olayları önledi.

Atatürk, Türkleştirme politikalarının en yoğun uygulandığı yıllarda cumhurbaşkanıydı. Hiçbir şeyden haberi yok muydu?

Vardı bazı şeylerden tabii... Dişçisi Sami Ginzburg Yahudi'ydi. Etrafında çok sayıda Yahudi vardı. "Vatandaş Türkçe Konuş" kam-

panyası bir eritme politikasıydı. Okullarda bu çok yoğun uygulandı. Ben bu nedenle çok iyi Türkçe öğrendim. Atatürk, memurların işlerinden çıkarılmasından habersiz olabilir mi? Ama Atatürk'ün Yahudi düşmanı olmadığına inanıyorum. Bunu etrafındaki adamlara bakarak söylüyorum. Bir kaşer et¹ meselesi vardı. Edirne Belediye Başkanı, mezbahada kaşer et kesilmesini yasaklamıştı. Kaşer et kesen kişiye verilen "dabela" denilen bir para vardı 1 veya 2 liraydı. Bu kaldırılmıştı. Babam Ankara'yla temasa geçti. Atatürk bunun üzerine bir açıklama yaptı ve "Bu dini bir konudur. Engellemeyin," dedi. Bu belediye reisinin Yahudi düşmanlığının bir sonucuuydu. Atatürk'ün açıklamasından sonra eski uygulamaya dönüldü.

Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası, Edirne'de çok zecri uygulandı. İstanbul'da da öyleydi. Kadınlar, Türkçelerinin bozukluğu nedeniyle, buna Yahudi Türkçesi diyorlar, dışarıda konuşmazlardı. Aralarında konuşurlardı. Bu nedenle ekonomi bozuldu.

Tapu kayıtlarının gayrimüslimler için belli kodlarla düzenlendiğine ilişkin bir bilginiz var mı?

Hayır, bilmiyorum. Ama kodlu olmak yalnız Türkiye'ye mahsus değil. Birçok ülke, kendi ekalliyetlerini kodlar. Yahudilere okullarda çok zorluk çıkarmadılar ama memurları işten çıkarırken çok zecri davrandılar. Memurları, sabah işlerine gittiklerinde kovaladılar. Bunu yavaş yavaş yapabilirlerdi. Birdenbire yaptılar. Yavaşça alıştıranak yapsalardı daha iyi olurdu. Bugün dahi öyle. Her şey aceleyle yapılıyor. Bu Halk Partisi'nin programı olsa gerek.

Soyadı Kanunu çıktıktan sonra bir zorluk yaşandı mı?

Hayır. Yalnızca "Benzer olmasın," denmiş. "Türkçe soyadı alınsın," diye baskı yapılmadı ve hatta isteyerek Türkçe soyadı alanlar oldu.

Trakya'daki olaylarda ne yaptınız?

İstanbul'a geldik. Akrabalarımızın yanında kaldık. Ev kiraladık. Sonra babam ticarete başladı. Edirne'deki mallarımızı satmıştık. Ama çok ucuza satmıştık. Okula kaydettiler beni. Ama biz Ladino

1. Yahudi dini inanışına göre kesilen hayvanlardan çıkarılan et.

bilmiyorduk. Evimizde de Türkçe konuşuyorduk. O nedenle lisede zorluk yaşadım. Ama Türkçem o zaman çok iyiydi. Şimdi de iyi. Zaten Trakya'daki Yahudilerin Türkçesi çok iyidir. Bu okullardan kaynaklanır.

Babamı mebus namzedi yapmak istediler. Ama babam kabul etmedi ve un fabrikasından ortağının aday olmasını istedi. O da Halk Partisi'nden mebus oldu. Böylece aileden biri mebus olmuş oldu.

Trakya Olayları'ndan sonra vali babamı çağırdı ve "Evinizi satmayın," dedi. Çünkü biz evimizi satmazsak herkese örnek olacaktık, belki de gidişi önleyecektik. Babam da satmadı. Ben 1935'te İstanbul'a geldim. Babam 1936'da geldi. Trenlerde bir sürü insan Edirne'den, Trakya'dan İstanbul'a geliyordu. Bu olayla Trakya'daki Yahudilerin göçüyle, oradaki zanaatkârlar, çiftçiler gitmiş oldu.

Babanız neden bir yıl sonra geldi?

Babam müteahhitlik yapıyordu. Trakya'daki Yahudiler göçünce, Trakya boşalınca ne öğrenci kaldı ne okul... Kime müteahhitlik yapacaktı?

İstanbul'a gelince ne yaptınız?

Yatılı okula girdim. Ben yıllarca Yahudileri Türkiye'ye bağlamayı, Yahudilere Türkiye'yi sevdirmeyi görev edindim. Türkiye bir türlü Avrupa Birliği'ne giremiyor. Tabii şahıs kavgaları varken olmaz böyle şeyler...

"Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası sırasında Trakya'da neler yaşadınız? Örneğin İzmir'de Yahudiler, uçak alınması için para toplamış.

Biz de aldık. Edirne'de de uçak için para toplandı. Rahmetli babam uzun süre bu parayı nasıl vereceğini düşünmüştü. Sermayesinden koymak zorunda kalmıştı ve annem de "Ver, bir şey olmaz," demişti.

Trakya'daki Yahudiler Türkçe konuşurlardı. Belki şive farkı vardı, ama Türkçe konuşurlardı. Zamanla Atatürk'ün dediği gibi kaynaştık. Ben evimizde kardeşlerimle Türkçe konuşurdum. Ailemizin tamamı Türkçe bilirler. Halk Partisi'nin bir eritme programı vardı. Bunun için de lisan şarttı. Türkçe konuşmak şarttı. İhtikâr (karaborsacılık) yapılıyordu. 1 kuruş için insanlar hapis yattılar. Bir olay hatırlıyorum. Bir Yahudi tüccarın aldığı malın faturasın-

dan fiyatı 110.5 kuruş çıkmış. Satarken bunu 111 kuruş yapmış ve bu yarım kuruş için hapis yattı.

Trakya'da ticaret, ziraat hep Yahudilerin elindeydi. Hepsini temizlediler. Hepsini öldüreceklerdi. Tutuklanan saldırganların üzerlerinden çıkan bıçaklar bunu gösteriyor. Şükrü Kaya² Edirne'ye geldi. Bizlere yönelik bir konuşma yaptı. Ama önceden hazırlanmış bir konuşma metniydi bu. Biliniyordu böyle olacağı. Olayların daha da büyümesini Edirne Emniyet Müdürü Ekrem bey önledi. Büyük bir katliama mani oldu. İnsanlar "1915'te Ermenilerin başına gelenler bizim de başımıza gelecek," diye korkuyordu. Önce Kırklareli'nde başladı. Dağlardan, kırlardan geldiler şehre. Ellerinde palalar vardı. Edirne'ye de geldiler. Bizim evi, cemaatin başkasının evi diye gösteriyorlardı. Emniyet Müdürü Ekrem bey, temaslarda bulundu ve önledi katliamı.

Trakya bir okuldu. Bütün dünya Yahudileri için ticaret, ziraat okulu oldu. İlk o zaman İsrail'e gidildi. Gidenler oradakilere ziraati öğretti. Bu olaylarla Türkiye'ye çok büyük kötülük yaptılar. Öğretmenlerimiz ayırım yapmazdı. Ben Musevi okulunda çok az okudum ama bir fark görmedim.

Trakya Olayları'nın yarattığı bir tepki var mıydı? Bali'nin³ kitabında bu olaylardan sonra Türkiye'de ilk Siyonist örgütlenmenin gerçekleştirildiği anlatılıyor. Siz ne biliyorsunuz bu konuda?

Evet Siyonistler örgütlendi ama bu bir nefsi müdafaa idi. Ben Siyonist teşkilatına hiç girmedim. Görevim gereği böyle bir şeye giremezdim. Tepki olarak doğmuştu. Balat'ta kurulmuştu. Aralarında Eli Şaul vardı.

O sıralarda *Cumhuriyet* gazetesinde Yunus Nadi Yahudilerle ilgili bir yazı yazmıştı. Tarabya Otel'i, o dönemin aristokrasisinin gittiği bir oteldi. Ancak sahibi Alman'dı ve kapısına Türk bayrağıyla birlikte Alman, yani Nazi bayrağı asmaya başlamıştı. Bunun üzerine Yahudiler otele gitmemeye başlamış da Yunus Nadi de bunu

2. Dönemin Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri ve İçişleri Bakanı.

3. Rifat N. Bali, 1949 doğumlu tarih araştırmacısı. *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945), Musa'nın Evlatları Cumhuriyet'in Yurttaşları ve Tarz-ı Hayattan Life Style'a: Yeni Seçkinler Yeni Mekânlar Yeni Yaşamlar* adlı kitapları yazdı. Bunlar dışında Türkiye Yahudileriyle ilgili birçok kitabı yayına hazırladı, birçok ansiklopediye açıklayıcı maddeler yazdı.

eleştiren bir yazı yazmıştı.⁴

O dönemde yazları Heybeliada'ya gidiliyordu. O nedenle Tokatlıyan'a gidilmez olmuştu.⁵ Atatürk, Almanya'dan bilim adamlarının gelmesine müsaade etti ve getirtti. Onlar İstanbul Üniversitesi'ni üniversite haline getirdiler. Darülfünundu daha önce, üniversite oldu.

İkinci Dünya Savaşı yaşamınızda nasıl değişiklikler yaptı?

1 Eylül 1939'da Danzing meselesi olduğunda ben daha 16 yaşındaydım. İyi yansımadı bize. "Almanya Yunanistan'ı alırsa buraya gelir," diyorlardı. Von Papen buradaydı. Von Papen, Avusturya'yı Almanlara veren adamdır. Türkiye casus kaynıyordu. Dönemin Katolik Başpiskoposu Roncalli⁶ Von Papen'i etkilerdi ve bu sayede birçok Yahudi'nin kurtarılmasını sağladı. Hükümete de tesir ediyordu. İstanbul polis müdürü ise Ahmet Demir'di.

İnönü, harp sırasında bizlere bazen çok fena dokundu, bazen dokunmadı. Harbe sokmadığı iyi oldu. Böylece gençler ölmedi. Ama kalkınamadık da...

Ben İkinci Dünya Savaşı sırasında muhacirlerle uğraştım. Bulgaristan'dan, Romanya'dan, Polonya'dan gelen Yahudilere yardım ettim. Yardımlarımız ayrı bir teşekkülle değildi. Hahambaşılık mu-

4. ANKA'da çalıştığım sırada Babiâli'nin yüz aklarından deneyimli gazeteci Oktay Kurtböke ile ast-üst ortamında çalışma fırsatım olmuştu. Akşamüzerleri sohbet ederdik ve bir gün söz İkinci Dünya Savaşı sırasında *Cumhuriyet* gazetesinin Nazi yanlısı yayınlarına gelmişti. *Cumhuriyet* 1940'larda Nazi yanlısı olmaktan 1970'lerde solculuğa evrilmişti. Oktay beye Nadirlerle bu konuyu konuşup konuşmadıklarını sordum. Bana şu yanıtı verdi: "Ben *Cumhuriyet*'te Yazışları Müdürü olduğum sırada Nadir Nadi'ye 'İkinci Dünya Savaşı'nda yazdıklarınız için şimdi ne düşünüyorsunuz?' diye sordum. Bana 'Halt etmişiz,' yanıtını verdi. Ama başka açıklama yapmadı." Nadi'nin bu yanıtı, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki yazılarından, yayın çizgisinden pişmanlık duyduğunu içeriyordu. Görüşme sırasında yaşlı beye bu olayı anlattım. "Allah rahmet eylesin, çok kişi pişman," yorumunu yaptı.

5. Sahibi Avusturya vatandaşı olan Tokatlıyan Otel'i'ne önceleri Türk bayrağının yanında Avusturya bayrağı da asılıyordu. Avusturya'nın Almanlar tarafından işgal edilmesinin ardından gamalı haçlı Alman bayrağı da asılmaya başlandı. Yahudiler, bu durumu polise şikâyet ettiler. Ancak otel sahibinin yasal hakkını kullanması nedeniyle gamalı haçlı Alman bayrağıyla ilgili bir şey yapılamadı. Bunun üzerine Yahudiler otele gitmemeye başladılar. (Rifat Ball, *"Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)"*, İletişim Yayınları, 1999, s. 317.)

6. Sonradan Papa Jean XXIII olan İtalyan rahip Monsenyör Roncalli. İstanbul'daki görevi sırasında "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasından etkilenip Türkçe vaaz verdi. Bali, *a.g.e.* s. 273.

hacirlik komisyonu içindeydim. Türkiye, kolaylıkla kabul ediyordu. Hasta olanları Or Ahayim'a⁷ götürüyorduk. Bu hastanede doğum yapanlar, sünnet olanlar oldu.

Gemilerle gelenleri karaya çıkartıyor ve otellere, fakirhanelere, hastaneye yerleştiriyorduk. Onu da Almanlar batırmaya çalıştı. Bir grup Silivri'de karaya çıkmış. Hahambaşılığa haber vermişlerdi. O zaman Hahambaşı David Saban'dı. Adı Bülbül olan bir motor vardı. O motorla Silivri'ye gittik. Ölenleri gömdük. Hastaları buraya getirdik. Karadeniz'den gelmişler ve Silivri'de karaya çıkmışlardı. Karadeniz'de Alman gemileri bekliyordu. Geçen gemileri onlar vuruyordu. Ama Struma'yı⁸ Rus kaptanın birinin seyir defterinde yazılan yazıya göre Ruslar vurmuş.

Struma burada kaldığı süre içinde kumanya götürdük. Ben de güverteye çıkardım. Kızılay'dan, Kızılhaç'tan yardım götürürdük. Bize kol bandı ve hüviyet vermişlerdi. Türkiye, bu geminin geçişine müsaade etmedi, İngilizler de girişlerine izin vermedi. Vize vermemişlerdi. Karadeniz'e gönderildi. Geçen sene biri geldi. "Babam, Struma'dan kurtulan kişilerdendi," dedi. Sohbet ettik. Ölenler arasında çok büyük bilim adamları vardı. Çıkmak istiyorlardı, ama Türk hükümeti müsaade etmedi. "Nereye gideceksiniz?" diyordu. "İngiliz vizesi alın, gönderelim," diyordu. Ama İngiltere de vize vermiyordu.

20 Kura Askerlik uygulamasından aileniz nasıl etkilendi?

20 Kura Askerliğe ailemin hepsi gitti. Erkekler askere gidince kadınlar dükkânlara baktılar. Mektup yazıyor ve nasıl davranacaklarını soruyorlardı. Alman taraftarı kimseler, askere alınanlara "Sizi Yozgat'ta boğacağız," diyorlardı. Bu duruma Fevzi Çakmak müdahale etti. "Böyle sivil giysilerle askerlik olmaz," dedi ve 20 Kura askerlere üniforma verildi.

7. Balat'taki Musevi Hastanesi. Sözcük anlamı "yaşam ışığı"dır.

8. Batan Struma'dan sadece David Stoilar kurtuldu. Geminin yolcusu olup da ölümden kurtulan diğer kişiler, İstanbul'da bekletilirken alınan özel izinle gemiden çıkanlardı. Bu kişiler sonradan "Mobil Oil" adını alacak olan Socony (Standard Oil Company of New York) Romanya Genel Müdürü Martin Segal eşi ve iki çocuğu, hamile olan ve kanama geçirdiği için Or Ahayim Hastanesi'ne kaldırılan Medea Solomowitz ile Filistin vizesine sahip David Frenck, İsrail Frenck, Tiwia Frenck, Emanuel Ghefner, Eduard Ludovic, Emanuel Ludovic ve Theodor Benjamin Brettschneider'di. (Çetin Yetkin, *Batılıların Çirkin Yüzü Struma*, Otopsi Yayınları, İstanbul.)

Verilenler asker üniforması mıydı? 1939 Erzincan Depremi'nde yardım olarak gönderilen çöpçü üniformaları olduğu ileri sürülüyor?

Ben bunu duydum, fakat verilenler asker elbisesiydi. Yeni değildi, ama asker üniformasıydı. Çakmak, askere alınanlara üniforma verildikten sonra "Bunlar benim adamlarım, asker," diyerek onları ölümünden kurtardı. Ona borcumuz çok.

Varlık Vergisi'ne ilişkin ne söyleyeceksiniz?

Varlık Vergisi Yahudileri çok kötü yaptı. Bu memlekete halen Yahudi sermayesinin gelmeyişi bu nedenledir. Vergiyi ilan ettiler, on beş gün içinde parayı vermek gerekiyordu. Evleri, dükkânları haczediyorlardı. 120 bin Yahudi vardı, sonra 20 bin kişi kaldı. Bu nedenle gittiler hepsi. Ödeyemeyenleri Sirkeci'de, Demirkapı'da topladılar. Aşkale'ye taş kırmaya gönderdiler, Aşkale'de 20 kişiden fazla ölen oldu. Babama ne kadar çıkarıldığını hatırlamıyorum ama Edirne'deki dükkânları çok ucuza satarak ödediler. Ne varsa hepsi satıldı. Çırılçıplak bıraktılar.

169

1948'de İsrail'e göçü nasıl değerlendiriyorsunuz? Siz neden gitmediniz?

İnsanlar ekonomik nedenlerle gittiler. Bizde biliyorsunuz bir dra-homa olayı vardır. Burada insanların kızlarını evlendirecek paraları yoktu. Oysa orada drahome olmadan da evlendirebileceklerdi. Nüfusta kadın-erkek eşitsizliği doğmuştu. Kadınlar daha fazlaydı. Organize bir muhaceret değildi. İkinci Dünya Savaşı'nda ekmek bile karneye bağlanmıştı. 100-150 gram ekmek veriliyordu. Türkiye gitmelerine mani olmadı. Vapurlarla, mavnalarla gitti insanlar. 35 bin kişinin gittiği söyleniyordu, ama kesin rakamı bilmiyorum. Trakya'da 1948'de Yahudi kalmamıştı. Çiftçilik bitmişti. Küçük esnaf gitti.

Demokrat Parti iktidarında sizlere nasıl davranıldı?

Hükümetteki zihniyet değişmişti. Gayrimüslimlere bakış değişmişti. Ama memurların antisemitik zihniyeti aynıydı. En küçük bir şeyde bile zorluk çıkartıyorlardı. Küçük memur, gayrimüslimlere eziyet etmeye alışmıştı.

Lozan'a göre gayrimüslimlere eğitim ve dinsel kurumlarının bakımı için para verilecekti. Siz böyle bir yardıma tanık oldunuz mu?

Hayır, Yahudilere para yardımı yapılmadı. Belki istemedik diye yapılmadı. Ama bu yıllarda, 1950'li yılların başında, okullarımızda öğrencilerimiz azalmaya başlamıştı. Tevhidi Tedrisat'tan önce çok okul vardı ama Alliance okulları kapatıldı. Sonra Balat'ta, Hasköy'de karma okullar açıldı. Onların da öğrencileri azalmaya başladı. O yıllarda Yahudiler Balat'ta, Hasköy'de, Galata'da, Taksim'de ve Tünel'de otururdu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki toplu göçten sonra da muhaceret devam etti. Ama bu kez hep münferit oldu.

6-7 Eylül olaylarını nasıl yaşadınız?

Ben Paris'teydim. Önce Rumların dükkânlarına taş atarak başlamış, sonra Yahudilerin ve bütün gayrimüslimlerin dükkânlarına saldırılmış. Bu organize bir şeymiş çünkü halkın elinde kasma, kürek varmış. Yunanistan aleyhine olmakla beraber bütün gayrimüslimler aleyhine olmuş. Mallar kırılmış, dökülmüş, saçılmış, yağmalanmış. Hiçbir vitrin kalmamış. Bu, rahmetli Menderes'le Zorlu'nun Yunanistan'ı korkutmak için yaptırdığı bir nümayiştir. Gece polis müdahale etmiş. Yakalananlar hep Anadolu'dan gelenlermiş. Bu olaylarda sinagoglara katiyen zarar gelmemiş. Sinagoglar iyi korunmuş.

Zarar görenlere tazminat ödendi mi?

Bildiğim kadarıyla ödendi. İstanbul Ticaret Odası'nda bir toplantı yapıldı. Çok çok az bir para ödendi. Komik derecede para verdiler.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Yahudilerden Meclis'e girenler var. Sonraları neden bu olmadı?

Yahudiler, milletvekili seçilmekten korkarlar. Yoksa her seçimde cemaatten bir-iki temsilci isterler ama kimse olmak istemez. Yahudi milletvekilleri Salamon Adato Demokrat Parti kurucusuydu. Avram Galanti Niğde milletvekili oldu. İsak Altabef 27 Mayıs'ta tevkif edildi. Türk-Alman Ticaret Antlaşması'nı yapan kişidir. Yusuf Salman İstanbul milletvekili, 27 Mayıs'ta çok dayak yedi, hapisnede öldü. 27 Mayıs'tan sonra tek örnek Cefi Kamhi oldu ne yazık ki...

Sonraki yıllarda Yahudi olduğunuz için kötü bir olayla karşılaştınız mı?

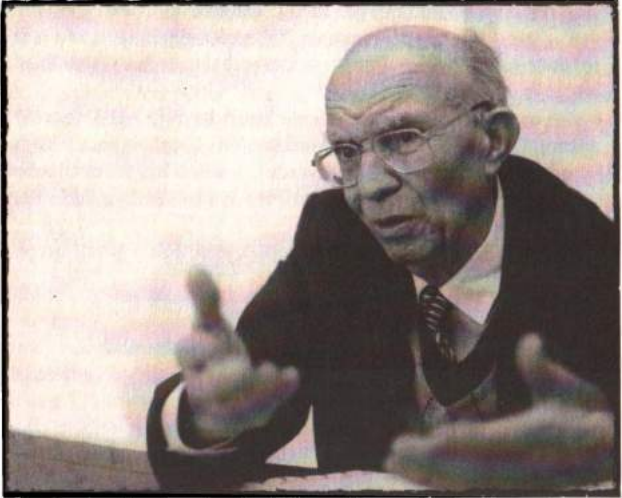
Hayır. Benim görevde olduğum yıllarda bazen camilerde cuma günleri Filistin için hutbe okunuyordu. Bu hutbelerde de Yahudiler aleyhine sözler söyleniyordu. Biz müdahale ettik ve kesildi. Ben bizzat duydum bu hutbelerden birini. İstanbul Müftüsü Selahattin Kaya'ya gidip Çarşıkapı imamının Yahudiler aleyhine vaaz verdiğini söyledik ve durduruldu. Ama bu hutbeler nedeniyle taciz olmadı.

Namaz çıkışlarında, gösterilerde İsrail bayrağı, ABD bayrağı yakılırdı. Uğur Mumcu'nun *Rabıta* kitabında hocalara para verildiği yazıyordu. Ondan kaynaklanıyordur. Antisemitik hareketlerden korkuyorduk ama ben rastlamadım. Bu korku, Trakya hadiseleri nedeniyle başlamıştı.

Ben vatanperverim. Hakiki Atatürkçüyüm. Fakat şimdi gerçek Atatürkçü kalmadı.

İlyas Beyar:
"Askere Yedek Subay Olarak Almıyorlardı"

Yahudi, Edirne, 1915, emekli avukat

172

Görüştüğümün en yaşlısı. Ortaokul sonuna kadar okuduğu Musevi okulundan resmi okula geçerken düzeyi ilkokul son sınıfa indirilmiş. Bu nedenle dört yıl kaybı olmuş. Ailesi, kasap olan babasının 1934 Trakya Olayları'nın ardından işleri bozulması üzerine İstanbul'a göç etmiş. Babasının geçim sıkıntısına bağladığı ölümünün ardından annesini ve kız kardeşini geçindirmek zorunda kalmış. Hukuk fakültesi mezunu olmasına karşın er olarak askerlik yaptırılmak istenmesi üzerine itiraz dilekçesi vermiş ve itirazı on yıl sonra kabul edilerek yedek subay olmuş. Musevi cemaatinde çeşitli görevlerde bulunmuş. Yahudi olduğu için profesör yapılmayacağı söylendiğinden doktorasını tamamlamamış. Oysa o sırada Türkiye'de doğmamış olan, Almanya'dan Nazilerin kovduğu Yahudi profesörleri fakültede ders verebiliyordu.

Bize kendinizi tanıtır mısınız?

Soyadımın hikâyesiyle başlayayım. Soyadım Bayar değil de Beyar. Bayar istedim, ama o zaman Celal Bayar başbakandı. Bana "Başbakanın soyadını alacak kadar oldun mu?" diye sordular. Ben de "Birinci sesli harfi tahfif edin," dedim, Beyar oldu. Edirne merkezde doğdum. İlkokulu Edirne'de okudum. Musevi okulunda aşağı yukarı yedi sene okudum. Yani orta mektep mezunu olmama rağmen beni Namık Kemal İlkokulu'na alınca son sınıfa kaydetttiler ve oradan mezun oldum. Burada üç-dört yıl kaybım var. Sonra Edirne Erkek Lisesi'ne girdim. Lise bire kadar Edirne'de okudum. Sonra bu şeyler oldu ya Trakya'da, 1935 senesinde de İstanbul'a gelmek zorunluluğu doğdu. Babam, annem ve kız kardeşimle beraber İstanbul'a geldik. İstanbul'a geldikten sonra İstanbul Erkek Lisesi'ne kaydoldum. Oradan da mezun oldum.

Adınız Musevi adı mı?

Evet, Musevi adı.

Hiç Türkçe ad kullandınız mı?

Benim tercihim değildi, ama birçokları bana İlyas derdi.

Mesleğiniz nedir?

Avukatım. 1941 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'nden mezun oldum. Almanya'dan gelen bütün hocalarla okudum. Dört senem onlarla geçti. 1941 senesinde mezun oldum. Hukuku çok severdim. Asistan olmak istiyordum ki sonra hukuk profesörü olabileyim. Bana dediler ki "Sen asistan olamazsın, ancak okutman olabilirsin..."

Neden profesör olamıyormuşsunuz?

Siz anlayın, Musevi olduğum için. Gayrimüslim olduğum için.

Bunu açıkça söylediler mi?

Hayır, açıkça söylemediler yalnız "Siz asistan olamazsınız," dediler. Ama doktora sınıfında profesörlerim tarafından çok iyi notlarla iyi raporlarla okuyordum. Buna rağmen "Olamazsın," dediler. Böyle söylenince ben doktorayı da bıraktım. Çok sevdiğim mesleğimi yapamadım. Avukatlığa zorlandık. Askere gitmem icap etti.

Bana "Er olarak asker olacaksın," dediler. "Tam sağlam piyade" diye rapor verdiler. Bu olay, 1941 sonu ya da 1942 başında oldu. "Nasıl olur?" dedim. "Ben yüksek tahsil görmüş vatandaşım. Ben Türk'üm, Türk vatandaşıyım. Bu memleket için canımı vermeye hazırım." Bunu söylememe rağmen güldüler. Maalesef böyleydi. Ama ben durmadım. Orduya, yüksek mevkilere dilekçe yazdım. "Ben yüksek tahsil gördüm ve bütün tahsil zamanımda askerlikten pekiyi numara aldım. Buna rağmen nasıl yedek subay olamam? Ben yedek subay olmalıyım," diye başvurdum. Bu dilekçem, aşağı yukarı on sene sonra cevaplandı.

İşlem görmedi mi on sene?

İşlem gördü, oradan oraya gönderildi de beni ne askere gönderebildiler ne de tutabildiler. Aşağı yukarı on sene askere gitmedim. Yedek subaylığa da gönderilmedim. On sene sonra cevap geldi: "Yedek subay olarak askere gideceksiniz." Hakikaten de yedek subay olarak gönderildim.

Size bir şey anlatayım. Yedek subay olarak askerlik yapmak için yedek subay okuluna gittim. Mezun oldum. Mezun olduktan sonra hepimiz bir yere gideceğiz. Ben de 1. Kolordu Komutanlığı'na tayin edildim. Orada Nurettin Akdost paşa komutandı. Oraya gittim. Hâkim olarak yargılama şubesine tayin edildim. Orada da Nurettin adında bir yüzbaşı vardı. O da hukukçuydu. Bir gün yargılama şubesinden bir çavuş, istihbarat çavuşu geldi oraya. Tesadüfen sordum, "Kimi soruyorsun, kimi bekliyorsun?" diye... "Yüzbaşıyı bekliyorum. Trakya'daki bütün gizli şifreleri istedi. Onları getirdim," dedi. Ben de "Sen asılmak mı istiyorsun," dedim. "Kolordu komutanı istese dahi yazılı emir olmadan kimseye veremezsin bunları. Canın yanar, sakın verme," dedim. Dört gün bekledikten sonra Nurettin Yüzbaşı, istihbarat çavuşuna telefon etmiş ve "Hani getirecektin?" diye sormuş. "Bu çavuş, benden öğrendi ya, "Yazılı emriniz var mı?" diye sormuş. Nurettin yüzbaşı, "Ne yazılı emri?" deyince "Yazılı emriniz olmadan kolordu komutanına bile vermem," demiş. Nurettin bey, bu çavuşa akıl vereni araştırmış ve benim söylediğimi öğrenmiş. Sonra beni çağırdı ve "Bana Türklüğü mü öğreteceksin?" dedi, "Türk olmak için daha çok yemek yemeli-sin..." Bunun üzerine ben de yargılama şubesi başkanı Hulusi Alpan adlı albayımıza, "Ben bu yüzbaşıyla aynı odada oturmam," de-

dim. "Adam gibi değil. Doğru düzgün konuşmuyor." Hulusi albay gidip Nurettin yüzbaşıya, "Yapma" dedi. "Bu asteğmen seni yakar, hiç dinlemez." Musevi olduğumu da bilirlerdi. Nurettin Akdost da kimseyle dolaşmaz, benimle "Gel beraber Fransızca konuşalım", "Beraber felsefe müzakerelerinde bulunalım" diyerek dolaşırdı. Bu yüzbaşı bunu da kıskanırdı.

Askerliğinizi normal süresinde mi bitirdiniz?

Evet, bir sene yaptım. Altı ay Ankara'da, altı ay da Gelibolu'da... Askerliğim fevkalade geçti. Yedek subay okulundaki yüzbaşım da çok çok iyiydi. Yüzbaşı olmakla beraber ağabey diye hitap ederdi bana.

Sonra ne yaptınız?

Avukat oldum. Hukuktan mezun olur olmaz bir cam tüccarı vardı. Benim de üye olduğum bir hayır cemiyetinin başkanıydı. Bana demişti ki "Sen hukuktan mezun olur olmaz seni hukuk müşaviri olarak alacağım." 1941 senesinin son imtihanında ticaretten imtihana girdik. Hocamız Hirsch'ti.¹ Evde anne ve kız kardeşime bakardım, beybabamı kaybetmiştik. Ekmek de bırakmamıştım evde. Çünkü param yoktu. Kafam hep evdeydi, "Aman eve nasıl ekmek götüreceğim?" diye düşünüyordum. Beş-on dakikada ticaret hukukuna dair suallere cevap verip çıktım ve doğrudan doğruya bu tüccara gittim. "Günaydın," dedim, "Bir sözün vardı, iş verecektin." "Peki" dedi. Pazarlığı yapmamız gerektiğini söyledim. "Ne istersin?" diye sordu. "250 lira," dedim. "Oo, dünyayı istiyorsun," dedi. "Ne yapacaksın bu kadar parayla. Ben sana haftada bir-iki saat ya bir şey soracağım ya da bir işim olacak," dedi. "Peki sen ne vereceksin?" dedim. Nihayetinde 35 lirada mutabık kaldık. Kasada bir hanım vardı. "Bizim avukata 15 lira avans ver," dedi. Aldım o 15 lirayı bizim evin yakınında bir bakkal vardı. İki ekmek, iki kilo kurufasulye, iki

1. Ernst Eduard Hirsch (1902-1985) Alman hukukçu. Büyük Larousse'ta şu bilgiler yer alıyor: Frankfurt, Münih ve Giessen Üniversitelerinde iktisat ve hukuk öğrenimi yaptı. Frankfurt Üniversitesi'nde doçent oldu (1929). Nazilerin yönetime geçmesi üzerine Türkiye'ye geldi (1933). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde (1933-1943) ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde (1943-1952) Ticaret Hukuku ve Hukuk Felsefesi profesörü olarak görev yaptı. Bu süre içinde Türk Ticaret Kanunu'nu hazırladı. 1952'de Almanya'ya geri döndü. Hür Berlin Üniversitesi'nde profesörlük ve rektörlük yaptıktan sonra emekliye ayrıldı (1967). Ölünceye kadar Türk vatandaşlığını muhafaza etti.

Azınlık Vakıflarının Mal Edinememesi Sorunu

Gayrimüslim vakıflarının sorunlarının kaynağı Osmanlı İmparatorluğu dönemine dek uzanıyor. Padişahın vakıfname ile verdiği arsalar imparatorluğun son dönemlerinde kayda geçirildi. Ancak Osmanlı hukuk sisteminde tüzelkişilik olmadığı için, gayrimüslim kuruluşların taşınmaz malları ya sembolik hayali kişiler ya da herkesin tanıdığı cemaatten güvenilir kişiler adına kayıtlara geçirildi.

176 Bu çözüm, cumhuriyet yıllarında da sorun yaratmadan varlığını korudu. 1935 yılında çıkarılan 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 44. maddesi uyarınca vakıflardan mal bildirimi istendi. Gayrimüslimlerin kilise, havra, okul gibi kuruluşları da amaçlarını ortaya koyan herhangi bir vakıf senedi bulunmamasına, vakıflardan farklı nitelikleri olmasına rağmen vakıf statüsüne sokuldu. 1964 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs konusunda problemler başlayınca azınlık vakıflarının taşınmaz edinmelerine ilişkin yasak kararları gündeme geldi. Miras ya da satın alma yoluyla herhangi bir taşınmazı kendi adına tapu siciline kaydettirmek isteyen vakıf temsilcileri, tapu müdürlüklerinin olumsuz yanıtlarıyla karşılaştılar. Bu konuda herhangi bir gerekçe gösterilmemesi nedeniyle açılan davaların sonunda Yargıtay Hukuk Daireleri Genel Kurulu, 8 Mayıs 1974 günü tarihe geçecek kararını verdi. 505 sayılı Yargıtay kararında, azınlık vakıflarının mal edinmelerinin Türkiye açısından tehlikeli olduğu vurgulanıyordu. Kararda Yargıtay, azınlık vakıflarının 1936 yılında verdiği mal bildirimini, vakıf senedi olarak kabul ediyordu. Senet sayılan mal bildiriminde vakıf amaçları arasında "gayrimenkul satın almak" olmadığı için sahip olunan gayrimenkullerin eski sahibine iade edilmesine hükmediliyordu.

Karar uyarınca azınlık vakıflarının 1936 yılından sonra satın aldığı gayrimenkuller eski sahibine alındığı günkü

kilo piriç, iki kilo şeker filan aldım. Dün gibi hatırlarım. Hesap etti, 446 kuruş. Hemen eve gittim. 100 para da çocuğa verdim eve götürsün diye... Kalan paranın 75 kuruşunu da Pera Palas'ın karşısında bir pasta fırını vardı, dört tane pasta aldım mezuniyet için eve getirdim.

Mezun olduğunuz hemen belli olmuş muydu?

Yok, ben öyle dedim. Mezun olup olmadığımı da bilmiyordum. Çünkü beş-on dakikada ticaret hukukuna dair cevapları verdim. Ama birkaç kuruş para bulmaya bakıyordum. Ve hakikaten birinci sınıfta 1500 kişiydik. Son sınıfta 150 kişiydik ve mezun olan 35 kişiydik ve ben onların arasındaydım. Allahıma şükürler ettim, bu kadar kişi içinde ve o kadar güç bir durumda mezun olduğum için. Ben 1941 yılının haziran ayında mezun olanlar içindeyim.

Edirne'de ne yapıyordu babanız?

Kasaptı. Üç tane dükkânımız vardı ve durumumuz çok iyiydi. Mehmet bey adında babamla ortak gibi biri vardı, para verirdi, hayvan alırlardı. Hayvanlar kesilip satılırdı. Ona da bir hisse verirdi. Çok muhterem bir zattı.

Musevilerin hayvan kesimleri ile Müslümanların kesimleri farklı, ortaklık nasıl oluyordu? Hangi usule göre kesiliyordu hayvanlar?

Kesmeye de dükkâna da Mehmet bey karışmıyordu. Sadece sermaye ortağıydı ve kârdan bir hisse alıyordu. Ben de kızına, ki Muallime Mektebi'ne gidiyordu, Fransızca ders veriyordum. O dönemde bir gayrimüslimi eve almak ve kızına ders verdirmek çok güçlü. Buna müsaade ediyordu. Adamcağzı bizi iyi tanıyordu.

1934'teki saldırılar nedeniyle mi İstanbul'a geldiniz?

Mehmet bey bir gün geldi ve dedi ki, "Galiba sizi kesecekler. Aman bir şey yapabilirsen yap." Babam her akşam aynı saatlerde gelirdi eve. Saat altı buçukta falan evde olurdu. O akşam gelmedi. Annem "Neden gecikti? Dışarı çıkalım, etrafa bakalım," dedi. Gittik yola bakmaya, bir gördük ki birisi sallanarak geliyor. Babam sallanıyor... İçki içmezdi. Annem "Aman beybabana gözükmeye-
lim, eve gidelim. Orada karşılayalım," dedi. Gittik eve. Babam gel-

ederinden iade edilecekti. Uygulamanın başına Vakıflar Genel Müdürlüğü geçirilince, gayrimüslim kuruluşları adeta nefes alamaz oldu. Uzun yıllar Türkiye'nin Avrupa'da başını ağrıtan bir sorun olarak duran bu konu, ancak DSP-MHP-ANAP hükümetinin 2002 Ağustos ayında TBMM'ye sunduğu Avrupa Birliği Uyum Yasaları'yla kâğıt üzerinde çözüme kavuştu.

Kabul edilen yasa uyarınca azınlık vakıfları üzerindeki yasaklamalar kaldırılırken uygulamaların hayata geçmesi için yönetmeliklerle ilgili çalışmalar başlatıldı.

di. "Öf!" diyor, söyleniyor. "Biz yaşlandık ama çocuklarımız var" diyor. "Onlara yazık değil mi. Öldürecekler" filan diyor anneme. Buz gibi kaldık.

Yani babanız, Mehmet beyin uyarısı üzerine sıkıntısından içki mi içmiş?

Evet. Hiç içki içmeyen babam, hemen de sarhoş olmuş. İyi ki eve geldi.

Ertesi gün ne oldu?

Bir sürü insan geldi eve. Eşyalarımızdan istediklerini alıyorlardı, istedikleri kadar para veriyorlardı. Beş kuruş, 10 kuruş...

Kaçmaya mı karar vermiştiniz?

Hayır, ama geliyor ve istediklerini alıyorlardı. Karşı çıkamıyorduk korkumuzdan...

Siz satmıyor muydunuz?

Hayır yağmaya gelmişlerdi. Akşam üstü birdenbire askerler geldi ve herkesi evlerimizden çıkardılar. Birkaç saat içinde temizlendi Edirne. Yarım gün içinde bitti bu yağmalama.

Hem yağmalayıp hem neden para veriyorlardı? Aldıkları malların gerçek değerini mi veriyorlardı?

Satın aldık demek için para vermişlerdi. Gerçek değerlerini vermiyorlardı ki. Hakikat yağmaydı. Asker geldi ve duruma hâkim oldu. Edirne sonra tamamen çöktü.

Sonradan bu yağmayı yapanlar yargılandı mı ya da giden eşyalarınız geri geldi mi?

Hiçbir şey olmadı. Giden eşyalar da olduğu gibi kaldı.

İstanbul'a bir yıl sonra taşındınız. Bu bir yılda ne oldu?

Sıkıntı içinde devam etti. Dükkânı açıyordu ve biraz iş yapabiliyordu ama Edirne yaşanacak gibi değildi. Artık diken üstündeydik yani.

Babanız Müslümanlara da et satıyor muydu? Satış yapılabildiğine göre orada başka Musevilerin kalıp kalmadığını öğrenmek için soruyorum bunu...

Satardı tabii. Yalnız Museviler için değildi. Yavaş yavaş gitmeye başlamışlardı. Birçoğu İstanbul'a, birçoğu İsrail'e² göç etmişti. İstanbul'a geldik 1935'te... Biraz hahambaşılıktta çalıştı. Ben hukuka girince bizi geçindiremediği için sıkıntıdan felç oldu. Yirmi dört saat içinde kaybettik beybabamı. 1937 sonu, 1938 başı olmalı. Atatürk öldüğünde biz babamı kaybetmiştik. Annem, dul bir kadın olarak kız kardeşimle beni götürmüştü Dolmabahçe'ye. Sıkıntıdan öldü, yaşayamadı. İş yok, para yok. Bu sıkıntıya dayanamadı. Bir gün düştü ve ertesi gün öldü.

Edirne'deki ev sizin miydi?

Evet babamın eviydi. Satamadan geldik. Bıraktık, sormadık da sonradan. Soramadık. Belki gidilip tapudan araştırılsa çıkar bir şeyler.

İstanbul'da nerede kaldınız?

İstanbul'da bir hafta kadar bir akrabamızın evinde kaldık. Ondan sonra Tozkoparan'da 5-6 lira kirayla bir-iki odalı bir ev bulduk. Oraya gittik. Zar zor, ancak bir kuru ekmekle geçiniyorduk.

Kaç kardeşsiniz?

Beş. Üç tane kız, iki de erkek. Ağabeyim de avukattı. Ağabeyimi kaybettik. Edirne'de beraberdik. Ancak iki ablam evliydi. İstanbul'a göçtükten ve babamı kaybettikten sonra ben yalnız annem ve kız kardeşime bakıyordum.

Üniversiteden mezun olduktan sonraki döneminizi anlatmanızı rica ediyorum. Örneğin Varlık Vergisi'ni nasıl yaşadınız?

Ben 35 lira maaşla avukatlığa başladım ya, bana 75 lira Varlık Vergisi koydular. Henüz avukat çıkmıştım ve bunu koydular. Şuradan buradan toplayarak borçla ödedik. Aşkale'ye gitmedik. Belki de

2. İsrail devleti o dönemde kurulmamıştı. Ancak İngiliz kontrolündeki bölgeye, az sayıda da olsa Yahudi göçmenler yerleştiriliyordu.

gönderirlerdi ama... Benim patronumu gönderdiler. İstanbul'un en zenginlerinden biriydi. İshak Niyego, cam kralıydı. Karaköy'de Tünel'in yanında muazzam bir dükkânları vardı.

Varlık Vergisi'ni "hafif" atlattımsınız. Sonra neler yaşadınız? O dönemde bir de 20 Kura Askerlik uygulaması vardı.

Ben doktora yapıyordum ve iki sene tecilliydim. Taksim'de tutmuşlardı bir kere. Kayınbiraderim hemen getirdi. Üstümde taşıyordum tecil belgemi. Avukatlığa başladım ve 1943 senesinde de evlendim. Eşim de Musevi'ydi. Zar zor geçinmeye başladık işte. Tah-takale'de bir arkadaşım, bulunduğu bir yerin iki-üç metrelik bir bölümünü bana tahsis etti. Sonra biraz iş yapmaya, müşteri toplama-yaya başladım. Bir yer kiraladım ve daha da büyüttük. Yanımda da üç avukat çalışmaya başladı.

Yakınlarınız neler yaşıyordu?

Kayınbiraderim üç defa gitti askere. O da Niyego'nun yanında mu-hasebe müdürüydü.

1948'de İsrail kuruldu. Birçok Musevi göç etti, siz neden gitmediniz?

Gitmedim. Ablalarım eşleri ve çocuklarıyla gitti. Doğruyu söylemek gerekirse gidemedim. Gidebilseydim gidecektim. Hem maddi koşullar hem de şu askerlik nedeniyle. Askerliğimi yapmadığım için, *"Askerliğini yapmadığından dolayı işhar-ı aharâ kadar pasaport verilmemesi"* (Askerliğini yapmadığı için yeni bir bilgi verilinceye kadar pasaport verilmemesi) diye Edirne'den telgraf geldi.

Sonra neler yaşadınız?

Askere iki çocuğumla gittim. Altı ay Gelibolu'dayken çocuklarımı da hanımı da yanıma aldım.

O sırada Gelibolu'da Museviler yaşıyor muydu?

Vardı, az da kalsa vardı. Şu anda yok. Ben gittiğim zaman birkaç aile vardı. 1950'de askerden geldim. Avukatlığa devam ettim. Tah-takale'den Beyoğlu'na, Suriye Pasajı'na geldim, beş odalı bir yer tuttum. Orada yakın senelere kadar avukatlık yaptım. Üç hanım avukat çalıştı benimle. Hepsi de sağ olsunlar, unutmuyorlar gelip

soruyorlar. Hayır cemiyetleriyle meşgul oldum. Fakir Öğrencilere Yardım Derneği'nin, Musevi adıyla Mişnetora'nın başkanlığını elli sene yaptım.

Sadece Musevi cemiyetlerinde mi çalıştınız? Örneğin baroda görev almayı düşündünüz mü?

Hayır, alamayacağımı biliyordum. Yani bana rey vermeyeceklerini biliyordum.

Musevi olduğunuz için mi oy vermezlerdi?

Evet.

Fakat bir önceki dönemde de şu anda da bir Ermeni avukat baro yönetiminde görev yapıyor.

Samimi olarak söyleyeyim, o zamanlarda bana oy vereceklerini zannetmiyordum. Esasen üniversitede yaşadığım olaydan dolayı girmedim. Ben siyasete de atıldım. Hürriyet Partisi'nin,³ Yeni Türkiye Partisi'nin⁴ milletvekili namzediydim. Ekrem Alican'dı o zaman başkanı. Fahrettin Kerim Gökay, Yeni Türkiye Partisi'nin İstanbul İl Başkanı'ydı. Seçimlerde kazanamadım. Bizim listeden yalnız Fahrettin Kerim Gökay kazanmıştı.

Ben politikaya girmek istemiyordum. Günün birinde yaşlı bir Musevi avukat meslektaşımız geldi ve bana "Sen Yeni Türkiye Partisi'ne gireceksin," dedi. "Hem yaşlı başlısınız, hem para da

3. 1955'te kuruldu. Kurucu ve yöneticileri: Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Prof. Turan Güneş, İbrahim Öktem, Cihat Baban, Fethi Çelikbaş, Ekrem Alican, Raif Aybar, Enver Güreli, Kasım Küfrevi, Ziyad Ebüzziya... İlya Beyar, Demokrat Parti içinden çıkan Liberal-lerin kurduğu Hürriyet Partisi'nin hangi yıl seçime girdiğini hatırlayamadı. Partinin var olduğu dönemde sadece 1957 seçimleri yapıldı. Yüzde 4 oy alabilen Hürriyet Partisi, meclise dört milletvekili sokabildi. 4 Kasım 1958'de toplanan genel kongrede partinin kapatılmasına ve mallarının CHP'ye devrine karar verildi.

4. 13 Şubat 1961'de kuruldu. Kurucuları: Genel Başkan (Eski Maliye Bakanı) Ekrem Alican, Prof. Cahit Talas, Prof. Aydın Yalçın, Hikmet Belbez, İrfan Aksu, Raif Aybar, Hasan Kangal, Sırrı Öktem, Dr. Esat Eğilmez. Partiyeye üye olan tanınmış kişiler: Yüksel Menderes, Dr. Yusuf Azizoğlu, Ali İhsan Çelikkan, Emil Galip Sandalcı, İhsan Hamit Tıgrel, Rifat Ölçen, Cemal Tarlan, Recai İskenderoğlu, Fahrettin Kerim Gökay, Sadık Perinçek, Hayri Mumcuoğlu. Kurucuları arasında önemli Demokrat Parti milletvekillerinin bulunduğu bu parti, katıldığı ilk seçimlerde oyların yüzde 13.7'sini alarak TBMM'ye 54, Cumhuriyet Senatosu'na da 28 üye gönderdi. 1965'e kadar kurulan koalisyon hükümetlerinde yer aldı. 1965 seçimlerinde oyların ancak 2.7'sini alarak 19 milletvekili, 1969 seçimlerinde ise oyların 2.2'sini alarak 6 milletvekili çıkarabildi. Parti 1973'te kapandı.

yaptınız, siz varken bana mı düştü?" dedim. "İstiyorlar," dedi. "Ben ekmeğimi düşünürken nasıl faydalı olabilirim?" dedim. Birkaç gün sonra hahambaşı çağırdı ve "Sen Yeni Türkiye Partisi'ne gireceksin," diye partiye girmem için ısrar etti. Ben "Ekmeğimi düşünürken bugün siyasetle nasıl meşgul olabilirim?" dedim. Birkaç gün sonra hahambaşı çağırdı tekrar, "Ben hahambaşı olduğum zaman bana yardım edeceğinize dair vaatte bulunmuştunuz," dedi. Ben "Yardım ediyorum," filan dedim ama "O yardım yardım değil," diyerek, "Sen Yeni Türkiye Partisi'ne gireceksin. Bu yardım olur," dedi. Kabul ettim. Hemen telefon etti. Fahrettin Kerim Gökay, birileri daha geldi. Otomobile bir mahkûm gibi bindirdiler. Gidip kayıt olduk. Parti üyeliğimde enteresan bir anım da vardır. Üye olduktan sonra beni İstanbul İl Yönetim Kurulu'nun genel sekreterliğine tayin ettiler. Üye olarak bir emekli general vardı. Seçim zamanı geldiğinde listeler düzenlendi. Listelerde 33 namzet vardı İstanbul için. Bu emekli general, "Adaylar, partiye para bakımından yardım etmeli," dedi. "Listede birinci, ikinci ve üçüncü olan 25'er bin lira verecek. Dördüncü, beşinci, altıncı olanlar 15 bin lira verecek. Yedi, sekiz ve dokuzuncu olanlar 10 bin lira verecek. Onuncu, on birinci ve on ikinci sırada olanlar da 25'er bin lira verecek," dedi bu emekli general. Ben onuncu sıradayım, on birinci sırada bir Ermeni, on ikinci sırada da bir Rum vardı. Fahrettin Kerim Gökay oradaydı, ondan "Nasıl böyle mantıksız bir teklif yapılır?" diye tepki bekliyorum. Hiç sesini çıkarmadı, sanki işitmemiş gibi. Ben de fırladım, "Ne biçim reissiniz?" dedim, "böyle bir teklif karşısında utanır insan. Burada böyle söyledikten sonra Büyük Millet Meclisi'nde neler söylemeyecek bu adam. Bunun mantığı nedir?" Oradakiler alkışladılar ama kaç para eder. Fahrettin Kerim koluma girdi. "Aldırış etme, bu geri kafalı insan," dedi. "Geri kafalı olan sensin, çünkü bu teklif karşısında bir tepki göstermedin," dedim. "Gösteren ne olur göstermezsen ne olur," dedi.

1961 ihtilalini nasıl karşıladınız?

Bir şey olmadı Allah'a şükür.

6-7 Eylül olaylarında neler yaşadınız?

Bana bir şey olmadı, evime de büroma da. Yakınlarıma da bildiğim bir şey olmadı.

Bu olayların ardından yurtdışına gitmeyi düşündünüz mü?

Hayır, kolay değildi artık. Aile burada, iş burada... Fakat bekârken gitmeyi düşündüm.

Aileniz nerede yaşıyor?

Üç kız kardeşim ve ağabeyim İsrail'e gitmişti ve orada öldüler.

Çocuklarınız nerede?

Çocuklarımdan kızım Türkiye'de, oğlum İsrail'de. Arada bir gidip geliyordum.

1967'de Arap-İsrail savaşı başlayınca Türkiye'den gidenler oldu. Sizin tanıdığınız var mı gidenler arasında?

Hayır. Yoktu.

Peki Musevi topluluğuyla ilişkiniz nasıl?

Neve Şalom Sinagogu Vakfı yöneticiliği yaptım. Dört sene evveline kadar oradaydım. 1941 senesinden beri orada çalışıyordum. Cemaat istedi beni. O zaman cemaat şeklinde değildi. Devletçe tayin ve tespit edilen bir vakıf şekli vardı. Devlet tarafından bir üye tayin edilirdi. Samuel İzisel⁵ tayin edilmişti. İzisel, Osmanlı döneminde emniyet müdürlüğü yapmıştı.

Musevi olmasına rağmen emniyet müdürlüğü mü yapmıştı?

Evet, Musevi olmasına rağmen müdürdü. Bilmiyorum yılını. Onun hayatını yazan bir arkadaşımız var. Geçenlerde bana sordu bunu.

5. Rodos'ta 1877'de doğan ve 1949'da Paris'te ölen Samuel İsrail (İzisel) Darülfünun Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra polis teşkilatına girdi. Büyükdere, Üsküdar, Fener ve İstanbul Limanı emniyet müdürlüklerinde çalışan İsrail siyasi şube amirliğine kadar yükseldi. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine cinayet tahkikatını yürüten İsrail, katilleri yakaladı. Alman İmparatoru II. Wilhelm'e Kudüs ziyaretinde eşlik etti, Alman imparatorluk madalyası dahil birçok madalya aldı. 1913'ten sonra Ankara ve İstanbul polis okullarında Fransızca öğretmenliği yaptı. Yahudi cemaati içinde önemli görevlerde bulundu. 1938'de Vakıflar Kanunu'ndaki değişikliklerle Galata-Beyoğlu ve Şişli'deki vakıfların tek mütevellisi oldu. Bir cerrahi müdahale için gittiği Paris'te yaşamını yitirdi ve Arnavutköy Yahudi Mezarlığı'nda toprağa verildi. (*Osmanlı Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, 1999, İstanbul.)

Bu kişi, tayinle gelmesi nedeniyle sizin için, cemaat için muteber miydi?

Tabii muteberdi. Devlet atıyordu ama o da yönetiyordu. Cenazeler, havralar yapılıyor ya, hahamların tayin ve tespiti, maaşlarının ödenmesi, bu gibi işlerin idaresi, devlet tarafından tayin edilen bu kişi tarafından yapılıyordu.

Neve şalom Sinagogu'na yapılan saldırı sırasında cemaat başkanı mıydınız?

Hayır sonra oldum.

Musevilere yönelik tacizler olduğunda ne yaptınız?

Bir şeyler oldu tabii. Ben bu konuda hiçbir şey hatırlamıyorum ve hatırlamak da istemiyorum. Bunlar olağan şeylerdir. İçimizde iyisi de var kötüsü de. Nasıl bilerseniz kendinizi öylesinizdir. Baksanıza Fahrettin Kerim Gökay gibi memleketin en güzide evlatlarından biri bile o emeklinin teklifini aldıktan sonra tamamen kıymetini kaybetti benim gözümde. Hayırlı günler bekliyoruz bundan sonra hep.

Gençliğinizi ve şimdiki zamanı, sokaktaki Musevilere yönelik davranışlar anlamında kıyaslar mısınız?

Çok farklı. Kıyas edilemeyecek kadar farklı. şimdi hakikaten genç kendisini yüzde yüz elli nispetinde Türk hissediyor. Türkçeyi de layıkıyla konuşuyor. Hakikaten şimdi bir fark gözetmiyor. Gözetildiğini de fark etmiyor. Size açık ve seçik anlattım. Hukukta, askerlikte... Ağabeyim avukat olmasına rağmen er olarak askerliğini yapmıştı. şimdi hem doktor çıkıyor, hem profesör oluyor. Mesela ben bugün hukuku bitirseydim doğrudan doğruya profesör olabilirdim. Nitekim benden on sene sonra bitirenler profesör oldular. Eskiden değildi böyle. şimdi huzur içindeler.

Ama devlet memurluğuna giremiyorlar? Bunun bilebildiğimiz yasal engeli yok ama gayrimüslim memur da yok. Bunu tercih de etmiyorlar bildiğim kadarıyla, neden?

Yapmazlar diye. Bizim zamanımızda yapmıyorlardı ama şimdi tamamen değişiyor. Bir on-on beş yıl sonra hepsi olacak. Benim kanaatime göre başbakanlıkta da görebileceksiniz. Reisicumhurluğa

kadar gidebileceğini umut ediyorum. Üniversite de devlet kapısı. Orada şimdi çok profesör var.

Musevi olduğunuz için karşılaştığınız kötü davranış oldu mu?

Eskiden. Bir gün davaya girdim. Sulh Ceza Mahkemesi'nde bir hanım hâkim bana Mösyö İlya diyor. Hemen çıktım hâkime, "Utandırmıyor musunuz?" dedim. "Fransa'yı seviyorsanız Fransa oradadır. Biz 'beyefendi'mizle iftihar eden kişileriz. Bundan çok memnunuz. Eğer siz madam, madamlık isterseniz Fransa oradadır," dedim. Duruşmayı izleyen avukatlar vardı. Hiçbiri bir şey söyleyemedi. Özür diledi. Ben "Ne özür dileyeceksiniz," dedim. Duruşma sırasında bana "Mösyö İlya," diyor. Yani bana demek istiyor ki "Sen Türk değilsin". Ama yanlış tahtaya bastı. İnsan bunlara üzülüyor.

O zamanlar biraz düşünüyorduk. Kötü bir şeyle karşılaşmaya-lım diye. İyiye doğru gidiyoruz. Demokrasiye doğru gidiyoruz. Gönül arzular ki bir an önce dilediğimiz noktaya varalım.

—

- 19 RESMEN İŞKENCE**
TBMM İnsan Hakları Komisyonu Raporları
Devrim Sevimay
- 20 KEMAL DERVİŞ**
BİR "KURTARICI" ÖYKÜSÜ
Sefa Kaplan
- 21 TEPEDEN TIRNAĞA YOLSUZLUK**
Nedim Şener
- 22 HÜSAMETTİN ÖZKAN**
BİR İKTİDAR ÖYKÜSÜ
Cengiz Kuşçuoğlu
- 23 KOLİCİ**
BİR SERİ KATİLİN ÖYKÜSÜ
Sevinç Yavuz
- 24 SADETTİN TANTAN**
BİR SAVAŞ ÖYKÜSÜ
Ferhat Ünlü
- 25 SABAH İLE NURETTİN**
BİR AŞK ÖYKÜSÜ
Suna Aras
- 26 RECEP TAYYİP ERDOĞAN**
BİR DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ
Ruşen Çakır • Fehmi Çalmuk
- 27 AZINLIK GENÇLERİ ANLATIYOR**
Yahya Koçoğlu
- 28 GÜNEYDOĞU'DA SİVİL HAYAT**
Şeyhmus Dilken
- 29 MİNNACIK BİR DEV**
AV. NECLA FERTAN ERTEL
KENDİ AĞZINDAN YAŞAM ÖYKÜSÜ
Erol Köktürk
- 30 PERUK TAKAN KADINLAR**
Kutluğ Ataman
Video Röportaj

- 31** **TÜRKİYE SAVAŞIN NERESİNDE?**
NTV Tarihe Kayıtlar 1
- 32** **ÖTEKİ DSP**
ECEVİTLERİN GAYRİ RESMİ ÖYKÜSÜ
Atilla Akar
- 33** **SESSİZ ÖLÜM**
AVRUPALI SİYASİ MAHKÜMLAR
HÜCREYİ ANLATIYOR
Hüseyin Karabey
- 34** **YIKIK KENTLİ KADINLAR**
Müge İplikçi
- 35** **İKİNCİ SUSURLUK**
BİR KASABA CİNNETİ
Zülfikâr Ali Aydın
- 36** **BİZİM FİLİSTİN**
BİR DİRENİŞİN TARİHÇESİ
Mate Çubukçu
- 37** **İNTERNET ÇAĞINDA GAZETECİLİK**
Serhan Yedig - Haşim Akman
- 38** **FAHİŞELİĞİN ÖBÜR YÜZÜ**
On Beş Kadının Tanıklığı
Fügen Yıldırım
- 39** **EŞCİNSEL ERKEKLER**
Yirmi Beş Tanıklık
Murat Hocaoglu
- 40** **MELEK TAVUS'UN HALKI**
YEZİDİLER
Sabiha Banu Yalkut
- 41** **DERVİŞ'İN SİYASETİ**
SİYASETİN DERVİŞ'İ
Sefa Kaplan
- 42** **KIBIRISLI TÜRK GENÇLERİ KONUŞUYOR**
Çağla Güngör

AZINLIK GENÇLERİ ANLATIYOR

Yahya Koçoğlu

- "Farklı" olduğunuzu nasıl ve ne zaman anladınız?
- Adınızı söylediğinizde "Anlamadım" yanıtını duyuyor musunuz?
- Gazete ve televizyonlarda cemaatiniz aleyhine yayınlarla karşılaştınız mı?
- Cemaatiniz dışından biriyle evlenmeniz aileniz tarafından nasıl karşılanır?
- Yurtdışına yerleşmeyi düşündünüz mü?
- İş hayatında zorluklarla karşılaşılıyor musunuz?
- "Ne Mutlu Türküm Diyene" sözünü nasıl karşılıyorsunuz?

Deneyimli gazeteci Yahya Koçoğlu, *Azınlık Gençleri Anlatıyor*'da bu ve benzeri soruları Musevi, Ermeni, Rum ve Süryanî gençlere sordu. 22-38 yaş arasında, 17'si kadın 29'u erkek 46 genç, doğuştan "öteki" olmanın beraberinde gelen zorlukları birinci ağızdan dile getirdi.

"Mozaik mi, mermer mi?" tartışmalarından, "ya sev ya terk et" kampanyasının etkilerine kadar uzanan bu araştırma, gayrimüslim yurttaşların nasıl bir ruh hali ve gelecek tasarımı içinde yaşadıklarını görmemize imkân tanıyor.

Bu kitabı okuyan azınlıklar belki kendilerinden çok şey bulacaklar, ama asıl hedefimiz, çoğunluğun bu tanıklıklardan hareketle, kendi didişmesi içinde pek dert etmediği "öteki"ye saygılı bir bakışı geliştirmesine katkıda bulunmak.

KIBRISLI TÜRK GENÇLERİ KONUŞUYOR

Çağla Güngör

Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'a düzenlediği "barış harekâtı" ile adadaki iki toplumun bölünmesi kesinleşti. O tarihten itibaren Kıbrıs konusu, başta Türkiye ve Yunanistan olmak üzere uluslararası toplumun gündemine taşındı. Günümüze kadar sorunun çözümü için sayısız plan geliştirildi; taraflar kimi zaman birbirini suçladı, kimi zaman doğrudan müzakere masasına oturdu. Bu süre zarfında adada yepyeni bir kuşak yetişti: Harekâtla birlikte dünyaya gözlerini açanlar 30 yaşlarına merdiven dayadı...

Kıbrıslı Türk Gençleri Konuşuyor, kangren olmuş bu yarayı, adanın kuzeyinde yaşayan gençlerin bakış açısıyla irdeliyor. Kitabın yazarı Çağla Güngör, Türkiyeli olmakla birlikte çocukluğunu ve ilk gençliğini Kuzey Kıbrıs'ta geçirmiş. O da görüştüğü Kıbrıslı gençlerin çoğu gibi 1974 doğumlu, yani harekâtla yaşıt.

Anne babalarının acı hatıralarıyla büyüyen Kuzey Kıbrıslı gençler, sorunlarla dolu bir tarihin yükünü omuzlamış bir kuşağın çarpıcı bir örneğini vermekle kalmıyor, adadaki çözümsüzlüğün tek tek bireylerin yaşamlarını nasıl etkilediğini anlatıyorlar.

Krizler ve müzakereler ortamında gözden kaçırılan Kıbrıslıların en azından bir bölümünün ne düşündüğünü ortaya koyan bu kitabı, Kıbrıs sorununun yeniden gündeme geldiği bugünlerde, gerçek çözüm ve barış çabalarına katkı sağlayacağı inancıyla yayımlıyoruz.

DERVİŞ'İN SİYASETİ SİYASETİN DERVİŞ'İ

Sefa Kaplan

Kemal Derviş, ekonominin yönetimini eline almak için ABD'den kalkıp geldiği sırada, Türkiye'de siyaset ve siyasetçiler itibarlarını çoktan kaybetmişti. Ve o, toplumun yaka silktiği, görmeye bile tahammül edemediği siyasetçi tipinden farklıydı. Açık sözlü, ilkelerine bağlı, ayak oyunlarına prim vermeyen, tam da özlemi duyulan tipte politikacılara benziyordu. Ankara'daki siyaset tarzından umudunu kesmiş olan toplum, medyanın da itelemesiyle kurtarıcısını bulmuş gibiydi.

Bütün bunlar gerçeği ne derece yansıtıyordu?

Geçen yıl yayınladığımız *Kemal Derviş, "Bir Kurtarıcı Öyküsü"* kitabıyla büyük ilgi uyandıran gazeteci Sefa Kaplan, onun devamı niteliğindeki bu çalışmasıyla Derviş'in siyasete girmeye karar verdiği andan itibaren söylediklerini, yaptıklarını, tutarlılık ve tutarsızlıklarını inceliyor. Kitapta, Derviş'i yakından tanıyan Asaf Savaş Akat, Bülent Eczacıbaşı, Şerif Mardin, Nilüfer Göle ve Enis Berberoğlu ile söyleşiler de yer alıyor.

DSP'nin bölünmesi, erken seçim kararı alınması, YTP'nin kurulması gibi siyasal olaylara neden olan ve tercihini CHP'den yana yapan Derviş'in siyaset serüvenini adım adım izleyen bu kitabın, bir umudun alaturka siyaset içinde nasıl sönüp gittiğini ortaya koyduğunu düşünüyoruz.

siyahbeyaz
METİS GÜNCEL

MELEK TAVUS'UN HALKI YEZİDİLER

Sabiha Banu Yalkut

Yezidiler, dini inançlarının kurbanı bir halktır. İnanıtları Melek Tavus, Tanrı'nın cennetten kovduğu melek- le, yani Şeytan'la bir tutulduğu için Müslüman ve Hı-ristiyan komşuları tarafından dışlanmış, lanetlenmiş- lerdır.

Sabiha Banu Yalkut, Yezidiler üzerine çalışmaya 1979 yılında bir arkeoloji öğrencisi olarak gittiği Mar- din'in Midyat ilçesinde karar verdi. Yıllarca onların izi- ni sürdü; Almanya'da, diaspora koşullarında yaşayan Yezidilerle düzenli bir biçimde görüştü.

Melek Tavus'un Halkı Yezidiler, artık sayıları bir- kaç yüze inmiş olan Türkiyeli Yezidilerin, göç etme ne- denlerini, göçün yarattığı dönüşümü ve diaspora ko- şullarında varolma ve varkalma mücadelelerini gös- termeyi amaçlıyor.

HATIRLIYORUM

Hatırlıyorum, gazeteci **Yahya Kocaoğlu**'nun, gayrimüslimlere yönelik olarak cumhuriyet tarihi boyunca sürdürülmüş politikaların bireysel hayatları ne şekilde etkilediğini gözler önüne seren röportajları bir araya getiriyor. Altmış yaşın üzerindeki Rum, Ermeni ve Yahudi on beş kişinin hayat hikâyeleri ve tanıklıkları yer alıyor kitapta. Yakın tarihte azınlıkların yıkımına ve göçlerine neden olan Varlık Vergisi, 20 Kura Askerlik, 6-7 Eylül gibi olaylara dair yakın tanıklıklar bunlar.

Hatırlıyorum, Türkiye'de farklı dil, din ve kültürle varolabilmenin güçlüklerini ve her şeye rağmen bu toprakları kendi yurtları olarak benimsemiş gayrimüslim vatandaşların hayatta kalma direncini anlatan önemli bir çalışma.

Metis Siyahbeyaz

ISBN-13: 978-975-342-403-5

Metis Yayınları www.metiskitap.com

